

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

LIETUVOS HUMANITARINIŲ IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ
INSTITUTŲ PLĖTROS IR KONSOLIDAVIMO GALIMYBIŲ STUDIJA

VILNIUS * 2009

TURINYS

IVADAS	5
1. UŽDUOTIS IR PAGRINDINIAI DUOMENYS	5
1.1. HSM institutų plėtros bei konsolidavimo samprata ir sprendžiamos problemos	5
1.2. Galimybių studijos rengėjai	5
1.3. Galimybių studijos apimtis, rengimas, aprobacija	6
1.4. Teisinis pagrindas ir dermė su Lietuvos ir Europos mokslinių tyrimų erdvės plėtros dokumentais	7
2. SANTRAUKA (pagrindiniai teiginiai ir išvados)	9
2.1. HSM institutų plėtrą ir konsolidavimą lemiančių procesų pobūdis	10
2.1.1. Humanitarinių mokslų institutų apžvalga	10
2.1.2. Socialinių mokslų institutų apžvalga.....	11
2.2. Tarptautinės HSM institutų plėtros tendencijos	12
3. SITUACIJOS ANALIZĖ	14
3.1. HSM institutų reformos aplinka, poreikiai, tikslai ir reikalavimai	14
3.1.1. HSM institutų raida po 1990 m.	14
3.1.2. Mokslo ir verslo sąveika	15
3.1.3. Mokslo ir studijų reforma.....	16
3.1.4. Valstybinės HSM politikos elementai.....	17
3.1.5. Valstybinės HSM politikos elementų vertinimai	18
3.2. HSM raidos ir plėtros tendencijos Europoje (parengta remiantis ES dokumentais)	20
3.2.1. Konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas ir projektinės veiklos plėtra.....	20
3.2.2. Akademinio darbo pokyčiai	21
3.2.3. Tarpdalykiniai ir tarpinstituciniai ryšiai	21
3.2.4. Mokslo ir visuomenės sąveikos permainos	23
3.3. Mokslo instituto modelis Lietuvoje (vizija, misija, tikslai ir uždaviniai)	24
3.3.1. Bendrasis mokslo instituto modelis (samprata ir plėtros kontekstas)	24
3.3.2. Svarbiausių HSM institutų charakteristika.....	26
3.3.2.1. Humanitarinių mokslų institutai.....	26
3.3.2.2. Socialinių mokslų institutai.....	28
3.4. HSM institutų mokslinė tiriamoji veikla	29
3.4.1. Tyrimų kryptys ir rezultatai.....	29
3.4.2. Taikomieji tyrimai.....	33
3.4.3. Tyrimų tarptautiškumas.....	34
3.4.4. Tyrimų kokybės užtikrinimo sistema	34
3.5. HSM institutų žmonių ištekliai	36
3.5.1. Humanitarinių mokslų institutai.....	36
3.5.2 Socialinių mokslų institutai.....	39
3.6. HSM institutų finansavimas ir jo dinamika	42
3.6.1. HSM institutų finansavimo raida 2005–2008 m.	43
3.6.2. HSM institutų finansavimas ir valstybės mokslo politika.....	46
3.7. HSM institutų mokslinių tyrimų infrastruktūra (MTI)	46
3.7.1. Lietuvos MTI ištekliai	48
3.7.1.1. HSM institutų institucinė ir nacionalinė MTI	48
3.7.1.2. HSM institutų sąveika su užsienio institucijų ar/ir tarptautinių organizacijų MTI... ..	50
3.7.2. HSM institutų mokslinių tyrimų infrastruktūrų plėtros poreikiai	51
4. HSM INSTITUTŲ PLĖTROS SCENARIJAI	52
4.1. Decentralizuotos plėtros scenarijus	56
4.2. Centralizuotos plėtros scenarijus	59

4.3. “Vidurio kelio” scenarijus	62
4.4. Integracijos į universitetus scenarijus	65
4.5. Plėtros scenarijų galimos rizikos ir jų vertinimas	68
IŠVADOS	70
PRIEDAI	70
1. INSTITUTO SAVIANALIZĖS KLAUSIMYNAS.....	72

Santrumpos

DB – duomenų bazės
DSTI – Darbo ir socialinių tyrimų institutas
EMTE – Europos mokslinių tyrimų erdvė
ET – ekselencijos tinklai
FBTM - fiziniai, biomedicinos ir technologijos mokslai
GS – galimybių studija
HSM – humanitariniai ir socialiniai mokslai
IT – informacinės technologijos
JTA – jungtinė tyrimų asociacija
JTI – jungtinių tyrimų iniciatyva
KFMI – Kultūros, filosofijos ir meno institutas
LAEI – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
LII – Lietuvos istorijos institutas
LKI – Lietuvių kalbos institutas
LLTI – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
LMA EI – Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos institutas
LMT – Lietuvos mokslo taryba
LVMSF – Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas
MSI – Mokslo ir studijų įstatymas
MTE(SK)P – moksliniai tyrimai ir eksperimentinė (socialinė, kultūrinė) plėtra
MTI – mokslinių tyrimų infrastruktūra
NKP – nacionalinė kompleksinė programa
NMP – nacionalinė mokslo programa
SKVC – Studijų kokybės vertinimo centras
STI – Socialinių tyrimų institutas
ŠMM – LR Švietimo ir mokslo ministerija
TI – Teisės institutas

ĮVADAS

1. UŽDUOTIS IR PAGRINDINIAI DUOMENYS

1.1. HSM institutų plėtros bei konsolidavimo samprata ir sprendžiamos problemos

Lietuvos mokslas ir studijos šiuo metu vėl atsidūrė permainų sūkuryje. Dar 2004 m. priimta Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų (toliau – HSM) plėtros strategija numatė tokias HSM plėtros **prioritetines kryptis**: 1) *Lietuvos visuomenės pilietinės savivokos, kultūrinės tapatybės tęstinumo ir lygiavertės raiškos ES ir pasaulyje užtikrinimas*, 2) *Lietuvos socialinės - ekonominės plėtros skatinimas globalizacijos, žinių visuomenės ir žinių ekonomikos sąlygomis*, 3) *mokslo sistemos vidinių ir išorinių sociokultūrinių ryšių stiprinimas, mokslo socialinės plėtros efektyvumo didinimas*.

Lietuvos HSM srities valstybiniai mokslinių tyrimų institutai (toliau – institutai) svariai prisideda prie HSM strategijoje numatytų krypčių ir tikslų įgyvendinimo, jie yra svarbi Lietuvos mokslo sistemos dalis, kurios dinamiška veikla itin reikšminga šiuolaikinių HSM disciplinų plėtrai. Juose yra atliekama didelė HSM tyrimų dalis. HSM institutai įgyvendina dar vieną itin reikšmingą tikslą – kaupia, sistemina, saugo, skleidžia nematerialųjį ir dokumentinį lituanistikos paveldą, vykdo fundamentinius lietuvių kalbos, etnologijos, raštijos, kultūros ir istorijos paveldo tyrimus, kurie turi ypatingos nacionalinės svarbos statusą. HSM institutai galėtų tapti atitinkamų mokslo šakų ir disciplinų fundamentinių ir taikomųjų tyrimų koordinaciniais centrais.

Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų institutų plėtros ir konsolidavimo galimybių studija aptaria HSM srities valstybinių mokslinių tyrimų institutų plėtros galimybes besikeičiančioje aplinkoje.

- Svarbiausias HSM institutų plėtros ir konsolidavimo galimybių studijos **tikslas** – išanalizuoti HSM institutų veiklos optimizavimo, jų mokslo produkcijos kokybės plėtros bei dermės su valstybės ir visuomenės poreikiais galimybes.
- Galimybių studijos **objektas** – HSM institutų veiklos ir valdymo efektyvumas.

Rengiant galimybių studiją siekta:

- pateikti Lietuvos HSM institutų tinklo apžvalgą,
- įvertinti šio tinklo kaitą sąlygojančius Lietuvos mokslinių tyrimų sistemos raidos veiksnius,
- apžvelgti tarptautines HSM plėtros tendencijas,
- suformuluoti ir įvertinti galimus Lietuvos HSM institutų tinklo raidos galimus scenarijus.

1.2. Galimybių studijos rengėjai

Lietuvos mokslo tarybos (toliau - LMT) valdyba, remdamasi LR Švietimo ir mokslo ministerijos valstybės sekretoriaus Dainiaus Numgaudžio 2008 11 14 d. rašto Nr. SR-40-11-468 „Dėl galimybių studijų rengimo“ 2 punktu bei Humanitarinių ir socialinių mokslų komiteto teikimu, 2009 m. vasario 9 d. patvirtino ekspertų grupę, kuriai buvo pavesta parengti „**Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų institutų plėtros ir konsolidavimo galimybių studija**“.

Grupės nariai:

Algis Krupavičius (LMT Humanitarinių ir socialinių mokslų komitetas, grupės vadovas),

Alfredas Chmieliauskas (ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas),
Darius Kuolys (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas),
Kęstutis Nastopka (Vilniaus universitetas),
Rimvydas Petrauskas (LMT Humanitarinių ir socialinių mokslų komitetas),
Giedrius Viliūnas (Švietimo ir mokslo ministerija).

Grupei talkino LMT Humanitarinių ir socialinių mokslų komiteto pirmininkė Rūta Marcinkevičienė (tarptautinių HSM tendencijų apžvalga), LMT vyr. specialistė Audronė Ašmontienė (ekspertų grupės darbo organizavimas) ir LMT mokslinė sekretorė Brigita Serafinavičiūtė (teisinės bazės apžvalga, institutų veiklos pagrindinių charakteristikų apžvalga).

1.3. Galimybių studijos apimtis, rengimas, aprobacija

Nors galimybių studijoje apsiribota valstybiniais mokslo institutais ir valstybės mokslo įstaigomis, bet atsižvelgta ir į visą Lietuvos HSM kontekstą. Daugiausia dėmesio skirta Lietuvos HSM potencialui įvertinti.

Nagrinėti keturi Lietuvos humanitarinių mokslų institutai:

- Kultūros, filosofijos ir meno institutas (<http://www.kfmi.lt/>)
- Lietuvių kalbos institutas (http://www.lki.lt/LKI_LT/)
- Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (<http://www.liti.lt/>)
- Lietuvos istorijos institutas (<http://www.istorija.lt/>)

Nagrinėti penki Lietuvos socialinių mokslų institutai:

- Darbo ir socialinių tyrimų institutas (<http://www.dsti.lt/>)
- Ekonomikos institutas (internetinės svetainės nėra)
- Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas (<http://www.laei.lt/>)
- Socialinių tyrimų institutas (<http://www.sti.lt/>)
- Teisės institutas (<http://www.teise.org/>)

Galimybių studija pradėta rengti nuo instituto savianalizės klausimyno, kuris 2009 m. kovo 2 d. pateiktas HSM institutams. Institutų savianalizės skelbiamos GS Prieduose. Rengiant galimybių studiją, nagrinėta bendroji Lietuvos mokslinių tyrimų sistema ir jos raidą lemiantys veiksniai bei tarptautinės HSM raidos tendencijos. Įvertinus esamą situaciją ir poreikius, parengti HSM institutų tinklo raidos scenarijai, kurie geriausiai atspindėtų HSM plėtros poreikius.

Galimybių studijos rengimo etapai ir aprobacija:

- Parengiamasis etapas (studijos koncepcija, planas, rengimo organizavimas) – iki 2009 02 28
- Susitikimas su institutų atstovais – 2009 03 02
- Institutų savianalizė – 2009 03 02–2009 03 23
- Savianalizių apibendrinimas – 2009 03 24–2009 03 31

- Susitikimas su ministerijų, valstybės mokslo įstaigų steigėjų, atstovais – 2009 04 20
- Galimybių studijos projektas – iki 2009 05 11
- Susitikimas su HSM institutų atstovais – 2009 05 11
- Galimybių studijos pristatymas ŠMM – 2009 06 15

2009 m. gegužės 18 d. galimybių studija svarstyta Lietuvos mokslo tarybos Humanitarinių ir socialinių mokslų komitete.

1.4. Teisinis pagrindas ir dermė su Lietuvos ir Europos mokslinių tyrimų erdvės plėtros dokumentais

Rengiant galimybių studiją „Dėl Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų institutų plėtros ir konsolidavimo“ buvo remtasi:

1. Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategija. Vilnius. LII leidykla, 2004
<http://www.lmt.lt/STUDIJOS/TEKSTAS/LHSM%20Strategija%20knyg%20skyrius.pdf>
2. Tarptautine duomenų baze *Lituanistika*. Galimybių studija. Kaunas, Technologija, 2007
<http://www.lmt.lt/STUDIJOS/TEKSTAS/Tarptautine%20mokslinė%20duomenų%20baze%20Lituanistika.pdf>
3. Išskirtinių mokslinių tyrimų vadyba (Lietuvos mokslininkų kompetencijos infrastruktūrų plėtros ir integracijos į Europos mokslinių tyrimų erdvę galimybių studija)
http://www.lmt.lt?ARCHYVAS/PROJEKTAS/Isskirtiniu_moksliniu_tyrimu_vadyba.pdf
4. Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų infrastruktūrų plėtros Europos mokslinių tyrimų erdvės kontekste galimybių studija (http://www.smm.lt/smt/eksp_stud/index.htm)
5. Norvegijos mokslinių tyrimų tarybos studija „Lietuvos mokslinių tyrimų vertinimas“, 1996 (http://www.smm.lt/smt/eksp_stud/index.htm)
6. Pasaulio Banko ekspertų studija „Lietuva. Žinių ekonomikos plėtra. 2003 m.“ (http://www.smm.lt/smt/eksp_stud/index.htm)
7. Nacionalinės plėtros instituto (<http://www.npi.lt>) parengtomis ataskaitomis:
 - a. Sistemiško viešojo sektoriaus mokslinių tyrimų ir studijų institucijų tinklo pertvarkymo galimybių analizė (I ataskaita)
 - b. Viešojo sektoriaus mokslinių tyrimų ir studijų infrastruktūros analizė (II ataskaita)
 - c. Lietuvos aukštųjų mokyklų vidinės struktūros, jų tinklo analizė. Galimas aukštųjų mokyklų valdymo pertvarkos modelis (III ataskaita)
 - d. Mokslo ir studijų institucijų įrangos, žmogiškųjų išteklių koncentracijos teritorijų analizė (IV ataskaita).
8. Studijų kokybės vertinimo centro (<http://www.skvc.lt>) atliktos Aukščiausio lygio mokslo centrų atrankos rezultatai (<http://www.skvc.lt/content.asp?id=227>)
9. Duomenų baze „Lietuvos mokslo potencialas“ (<http://www.mokslas.mii.lt>)
10. Emerging Trends in Socio-economic Sciences and Humanities in Europe, European Commission, European Research Area. The METRIS Report. 2009.
11. Socio-economic Sciences & Humanities and Science in Society in 2007. Highlights of the Year. European Commission, Directorate-General for Research Socio-economic Sciences and Humanities. 2008 Science in Society EUR 23172
12. Expert Group on the future of Networks of Excellence Final Report. Andrea Bonaccorsi, Italy, Manfred Horvat, Austria (Rapporteur), Toivo Maimets, Estonia, Pierre Papon, France. September 2008

Taip pat remtasi 2009 m. balandžio 30 d. LR Seimo priimtu Mokslo ir studijų įstatymu: 10 straipsniu, kuriame apibrėžta valstybinio mokslinių tyrimų instituto sąvoka, ir XI skyriumi, kuris reglamentuoja mokslo įstaigų veiklą pereinamuoju laikotarpiu.

Detaliau valstybinio mokslo tyrimų instituto modelis Lietuvoje aptariamas GS 3.2.1. ir 3.3.1. skyriuose.

Rengiant studiją, remtasi HSM institutų pateiktomis savianalizės anketomis. Jose pateikti duomenys apima laikotarpį nuo 2005 01 01 d. iki 2008 12 31 d.

2. SANTRAUKA (pagrindiniai teiginiai ir išvados)

Lietuvos mokslo tarybos valdyba, remdamasi LR Švietimo ir mokslo ministerijos raštu bei Humanitarinių ir socialinių mokslų (toliau – HSM) komiteto teikimu, 2009 m. vasario 9 d. patvirtino ekspertų grupę, turinčią parengti „Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų institutų plėtros ir konsolidavimo galimybių studiją“. Šios galimybių studijos objektas – HSM institutų veiklos ir valdymo efektyvumas. Nagrinėti (pasitelktos institutų savianalizės anketos) šie institutai ir valstybės mokslo įstaigos: Kultūros, filosofijos ir meno institutas (toliau – KFMI), Lietuvių kalbos institutas (toliau – LKI), Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (toliau – LLTI), Lietuvos istorijos institutas (toliau – LII), Darbo ir socialinių tyrimų institutas (toliau – DSTI), Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos institutas (toliau – LMA EI), Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas (toliau – LAEI), Socialinių tyrimų institutas (toliau – STI), Teisės institutas (toliau – TI). Galimybių studijoje pateikiama išvardintųjų HSM institutų situacijos ir veiklos apžvalga, įvertinti šių institutų tinklo kaitą sąlygojantys Lietuvos mokslinių tyrimų sistemos raidos veiksniai, apžvelgiamos HSM tarptautinės tendencijos ir pateikiami Lietuvos HSM institutų tinklo raidos galimi scenarijai.

Decentralizuotos plėtros scenarijus būtų „adaptacijos“ kategorijos: plėtra remtųsi dabarties tendencijomis ir iš esmės būtų nulemta HSM institutų kuriamų planų.

Instituciniai pokyčiai: LAEI, TI ir DSTI taptų atitinkamoms ministerijoms pavaldžiomis institucijomis, o STI ir humanitarinių mokslų (toliau – HM) institutai liktų atskiri valstybiniai mokslinių tyrimų institutai.

Scenarijus nesukeltų institutų pasipriešinimo, nors dalis HSM bendruomenės šį scenarijų sietų su stagnacija. Tokiai plėtrai galima būtų sutelkti maksimalią institutų paramą.

Centralizuotos plėtros scenarijus būtų „rekonstrukcijos“ kategorijos: plėtra apimtų valinių institutų konsolidavimą.

Instituciniai pokyčiai: LAEI, TI, DSTI liktų atitinkamoms ministerijoms pavaldžios institucijos, STI ir HM institutai būtų sujungti į vieną HSM „slėnį“.

Scenarijus visiškai nepriimtinas HSM institutams: laikomas mėginimu biurokratizuoti mokslinius tyrimus, juos kontroliuoti, žlugdyti institutų tapatybes ir veiklas. HSM plėtra, pasirinkus tokį konsolidavimo kelią, būtų vargiai įmanoma, nes stokotų institutų paramos ir kryptingo dalyvavimo.

„Vidurio kelio“ scenarijus reikštų HSM institutų sistemos evoliuciją: individualizuotą ir potencialiai diferencijuotą HSM institutų konsolidavimą ir plėtrą, jų sanglaudą su universitetais.

Instituciniai pokyčiai: LAEI ir TI būtų atitinkamoms ministerijoms pavaldžios institucijos. DSTI, STI ir LMA EI susijungtų į Socialinių ir ekonominių tyrimų institutą (čia, kita vertus, galėtų jungtis ir LAEI). LII, LKI ir LLTI liktų valstybiniai mokslinių tyrimų institutai, jungiami bendros jungtinių tyrimų asociacijos. KFMI dalys galėtų būti prijungtos prie atitinkamų institutų ir aukštųjų mokyklų.

Priimtinausias scenarijus HM institutams (fundamentinių specializuotų tyrimų tęstinumo, tyrėjų grupių ir mokyklų išsaugojimo ir lituanistinių tyrimų prioriteto požiūriu). **Taigi šis konsolidavimo būdas dabartiniu metu veiksmingiausiai paskatintų HSM plėtrą.** Tiesa, ypač detalčiai ir kruopščiai šiuo atveju turėtų būti parengti KFMI dalių integracijos į kitus mokslo centrus projektai: jie neturėtų pažeisti racionalių šio instituto mokslininkų lūkesčių ar išardyti jau suformuotų tyrėjų bendrijų darnos.

Integracijos į universitetus scenarijus būtų „revoliucinio“ pobūdžio (koreliuotų su maksimalistine Lietuvos universitetų konsolidavimo vizija).

Instituciniai pokyčiai: DSTI, LAEI ir TI būtų atitinkamoms ministerijoms pavaldžios institucijos, o kiti HSM institutai būtų įjungti į universiteto(-ų) struktūrą. LMA EI galėtų tapti ir Ūkio ministerijai pavaldžia institucija.

Scenarijų institutai laiko grėsme savo tapatybėms ir autonomijai, HSM institutams jis visiškai nepriimtinas. Toks konsolidavimo būdas šiuo metu neskatintų HSM plėtos.

2.1. HSM institutų plėtrą ir konsolidavimą lemiančių procesų pobūdis

HSM institutų pertvarkos koncepcija atsirado 2006–2007 m. mokslo ir studijų sistemos pertvarkos idėjų bei projektų kontekste. Jos gairės remiasi Nacionalinės plėtros instituto „Mokslo ir studijų infrastruktūros optimizavimo studijoje“ (2007) apibendrinta situacijos analize ir yra išdėstytos „Valstybės mokslinių tyrimų įstaigų, susijusių su integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) plėtra, tinklo pertvarkos plane“, patvirtintame Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 1 d. nutarimu Nr. 989.

Bendrajį mokslo instituto modelį teisiškai apibrėžia naujasis Mokslo ir studijų įstatymas (toliau – MSI): valstybinis mokslinių tyrimų institutas „vykdo valstybei, visuomenei ar ūkio subjektams svarbius ilgalaikius steigėjo (juridinio asmens dalyvių) nustatytos krypties mokslinius tyrimus ir eksperimentinę (socialinę, kultūrinę) plėtrą“. Įstatymas numato išskirtinį lituanistinių institutų statusą. Galutinai valstybės mokslo instituto modelį turėtų apibrėžti poįstatyminiai vykdomosios valdžios aktai. Jais būtina aiškiai nusakyti valstybės – politinės ir tautinės bendruomenės – užsakymo mokslo institutams sudarymo procedūras, numatyti, kaip sudarant valstybės užsakymą dalyvauja ir bendradarbiauja visuomenės, mokslo ir valdžios atstovai.

HSM institutai šiuo metu užima svarbią vietą Lietuvos mokslo sistemoje. Daugelis šių institutų atliekamų tyrimų ir taikomųjų darbų yra ir gali būti realizuojami tik institutų planinių darbų ar ilgalaikių projektų rėmuose. Mokslinių darbų vertinimo kokybė užtikrinama gana gerai, pastebima pastangų stiprinti profesinius tyrėjų įgūdžius (dėmesys stažuotėms, kvalifikacijos kėlimui).

Dabartinė institutų finansavimo metodika nėra pakankamai skaidri ir beveik neskatina institutų atlikti įtakingesnio visuomeninio vaidmens. Viešasis interesas reikalautų mokslo politikos priemonėmis padėti HSM institutams įveikti dabartines jų marginalizavimo tendencijas bei įsitvirtinti Lietuvos viešajame gyvenime tampant tautos ir valstybės savarankiškumui svarbiais mokslo ir kultūros centrais.

2.1.1. Humanitarinių mokslų institutų apžvalga

Humanitarinių mokslų institutai yra numatę gana aiškias savo veiklos strategines gaires, turi ambicingas plėtros vizijas, save laiko svarbiais tarptautinio pobūdžio lituanistikos centrais, deklaruoja orientaciją į Lietuvos valstybės ir tautos reikmes. **Ambicingos HM institutų misijos galėtų būti sėkmingai įgyvendintos tik institutams kryptingai bendradarbiaujant su mokslo politiką formuojančiomis ir vykdančiomis valdžios institucijomis.** Reikia mechanizmų, kurie institutams leistų realiai dalyvauti formuojant nacionalinę lituanistikos plėtros politiką. Reikia konkrečių strategijų ir programų, kurios leistų institutams veiksmingiau prisidėti prie humanitarinio visuomenės švietimo, tautinio bei pilietinio sąmoningumo ugdymo, Lietuvos valstybės ir tautos tapatybės stiprinimo.

Institutai atlieka reikšmingą vaidmenį analizuojant šiuolaikinius lituanistikos procesus bei renkant, sisteminant ir tyrinėjant lituanistinį paveldą. Suburti moksliniai kolektyvai iš esmės pajėgūs inicijuoti ir vykdyti ilgalaikius mokslinius projektus. Pagrindiniai rezultatai skelbiami mokslinėse monografijose ir šaltinių publikacijose. Leidžiami (LKI, LLTI, LII) ne tik tradiciniai periodiniai, bet ir probleminiai tęstiniai leidiniai. Svarbiausios HM institutų problemos – neviseškai išgryninti tyrimų prioritetai bei tarpdisciplininių ryšių ir tarptautinio aktyvumo trūkumas.

Nederinami arba derinami tik iš dalies fundamentiniai ir taikomieji tyrimai (LKI, LII, LLTI), todėl nėra išnaudojamos galimybės sustiprinti šių tyrimų įtaką visuomenei bei kultūrai. Kita vertus, dėl objektyvių priežasčių stokoja bendro sutarimo, ką taikomaisiais tyrimais laikyti.

Per pastaruosius dvidešimt metų vykstantys teigiami pokyčiai tarptautiškumo srityje nekelia abejonių, o sovietmečiu išaugęs atotrūkis nuo tarptautinės humanistikos sparčiai mažėja. Vis dėlto lituanistinė tematika dar retokai pasirodo platesniuose humanitarinių studijų diskursuose, per mažą lyginamųjų studijų, kuriose lituanistiniai tyrimai taptų regioninių, europinių (ar dar globalesnių) tyrimų dalimi.

Iš praeities paveldėta gana nepaslanki institutų struktūra ir dirbtinės pertvaros tarp vidinių padalinių trukdo dinamiškiau spręsti aktualiausias problemas. KFMI panašus į įvairių sričių tyrėjų konglomeratą, neturintį vieningo tyrimų objekto ir vienijančios probleminės ašies. Dėl to atrodo, kad šio instituto padaliniai be žalos tyrimų plėtrai galėtų sėkmingai integruotis į kitas institucijas, atitinkančias jų tyrimų profilį.

HM institutų turima mokslinių tyrimų infrastruktūra (toliau – MTI) naudojasi kitų institutų, universitetų, bibliotekų, kitų įstaigų mokslo ir kultūros darbuotojai, studentai. Nustatyti, kiek ši MTI svarbi ne institutų tyrėjams nepavyko dėl tikslesnių duomenų stokos. Nors HSM nacionalinė MTI yra fragmentiška ir labai išskaidyta, bet HM institutai aktyviau nei kiti dalyvauja ar bent ketina dalyvauti nacionalinės MTI plėtroje.

Yra susiformavusios stiprios mokslininkų grupės, atliekančios konkrečius lietuvių kalbos, lietuvių literatūros ir tautosakos, Lietuvos istorijos tyrimus, esama pakankamai autoritetinių tam tikrų kryptių tyrimų mokyklų ar jų užuomazgų. Kai kurie tyrimai atliekami tik HM institute. Nors tyrėjų atsivėrimo šiuolaikiniams pokyčiams problema lieka aktuali, pagrindiniai HM institutai yra pajėgūs tapti teorinio ir metodologinio atsinaujinimo židiniiais.

2.1.2. Socialinių mokslų institutų apžvalga

Socialinių mokslų (toliau – SM) institutų vaidmenys yra gana skirtingi: vieni institutai (LAEI) yra pirmiausia orientuoti į konkrečių valstybės institucijų poreikius bei atitinkamus taikomuosius tyrimus, kiti (STI, LMA EI) norėtų būti išskirtiniai koordinuojantys tyrimų centrai Lietuvoje. DSTI numato derinti taikomuosius ir fundamentinius tyrimus bei atlikti tyrimus koordinuojančio centro vaidmenį. Visi SM institutai yra aiškaus ekspertinio pobūdžio. Jie deklaruoja siekį prisidėti prie viešosios ekonominės bei socialinės politikos formavimo ir įgyvendinimo. Vis dėlto šis siekis gali būti sėkmingai įgyvendintas tik esant aiškiai išsakytam valstybės institucijų poreikiui bei visuomenės interesu pagrįstiems konkrečioms valstybės užsakymams. Ypač svarbu, kad tokie užsakymai pasiektų ne tik žinybinius, bet ir valstybinius (akademinius) mokslo institutus – LMA EI ir STI. Ne mažiau svarbu sudaryti galimybes patiems institutų mokslininkams dalyvauti formuojant valstybės užsakymus.

Dalis SM institutų yra pavaldūs atitinkamoms ministerijoms. Tai sąlygoja taikomųjų tyrimų prioritetą fundamentinių atžvilgiu (išskyrus STI ir iš dalies DSTI, TI), mokslinės produkcijos netolygumą (ir atskirų tyrimų kryptių požiūriu). Svarbi SM institutų problema – nepakankami

tarpinstituciniai ryšiai, nors tyrimų problematika panaši (pvz., STI ir DSTI). Į tarptautinį kontekstą orientuojasi STI, iš dalies ir DSTI bei TI. Vis dėlto ir SM institutai nepakankamai dalyvauja stambiuose tarptautiniuose projektuose, ypač 7-oje Bendrojoje programoje, o jų tarptautinėse publikacijose vyrauja probleminiai straipsniai kolektyvinėse monografijose ar periodiniuose leidiniuose. Maži institutai ir atitinkamai nedidelis mokslo potencialas neleidžia inicijuoti itin didelių tyrimų projektų, o institucinis uždarumas – įsijungti į bendras tyrimų programas. Kai kurie SM institutai tik iš dalies atitinka mokslinių tyrimų institutų paskirtį: atstovauja vienai mokslo krypti ir užsiima daugiausia taikomąja veikla.

Atrodo, kad ministerijos yra linkusios išsaugoti esamą joms pavaldžių institutų statusą ir veiklos pobūdį. Palaikytini DSTI teoriniai ir edukaciniai užmojai. STI, didžiausias SM srityje, pretenduoja koordinuoti fundamentinius ir taikomuosius socialinius tyrimus. Šio instituto mokslinis potencialas tam lyg ir pakankamas: mokslininkų čia dirba beveik tiek pat, kiek LMA EI, DSTI ir LAEI drauge paėmus. Bet tai, kad gana daug tyrėjų ir mokslininkų darbą institute derina su dėstymu aukštosiose mokyklose, verčia abejoti, ar moksliniai tyrimai išties jų veiklos prioritėtinė kryptis. Ši problema aktuali visuose SM institutuose. Institutų ir universitetų bendradarbiavimas iš esmės vertintinas teigiamai. Tačiau, kad jis nebūtų atsitiktinis, turėtų būti pagrįstas atitinkamais teisiniais ir finansiniais dvišaliais įsipareigojimais.

Savotiška LMA EI padėtis: dėl itin mažos tyrėjų grupės institutas nepajėgus tapti Lietuvos ekonomikos tyrimus koordinuojančiu centru. Svarstyta šio instituto integracija į kitas mokslo ir studijų institucijas.

SM institutų MTI ištekliai, lyginant su HM ištekliais, yra menkesni: STI, LMA EI, DSTI, TI unikalios nacionalinės reikšmės MTI neturi, nors STI dalyvavo Lietuvos HSM duomenų archyvo kūrimo. Vienintelis LAEI valdo informacinę MTI (duomenų bazes), kuri yra reikalinga Žemės ūkio ministerijai ir Europos Sąjungos institucijoms.

2.2. Tarptautinės HSM institutų plėtros tendencijos

Svarstant mokslo ir studijų sistemos reformų scenarijus Lietuvoje, būtina atsižvelgti į bendrąsias HSM raidos ir plėtros tendencijas Europoje.

Viena svarbiausių tendencijų – konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas ir projektinių veiklų plėtra. Projektiniams tyrimams tapus vyraujančiais ir įsigalėjus rezultatais pagrįstai mokslinio darbo kultūrai, lanksčiau reaguojama į iššūkius, labiau sutelkiami išoriniai tyrimų ištekliai. Dėl projektinio pobūdžio vieni tyrimai palengvėja, kiti – pasunkėja, todėl būtina siekti tradicinių tęstinių tyrimų ir cikliškos projektinės veiklos dermės. Randasi akademinio darbo pokyčių: didėja įtampa tarp tradicinio akademinio darbo formų, kurioms būdinga ilgalaikiai tyrimai, saugios tyrėjų darbo vietos ir dalinė autonomija, bei projektinių tyrimų modelio, kuris siejasi su trumpalaikiais tikslais, išorinių finansuotojų diktuojamomis sąlygomis (atsiskaitymo intervalai, autorinės teisės ir pan.), mokslinio darbo fragmentiškumu. Manoma, kad dėl trumpalaikių projektų įsigalėjimo akademinis darbas taps dar labiau fragmentuotas ir nenuolatinis, o tyrėjams teks prisitaikyti prie naujų visuomenės ir politikos poreikių, pasitelkti vadybinius, organizacinius ir administracinius gebėjimus, išmokti naudotis fondų parama.

Europos aukštojo mokslo ir tyrimų erdvėje skatinami tarpdalykiniai ir tarpinstituciniai ryšiai. Tapo aišku, kad duomenų kaupimą būtina koordinuoti europiniu lygiu (tai kuria pridėtinę vertę ir laiduoja įvairiopa Europos visuomenės stebėseną). Geriausias būdas koordinuoti – naujos bendros MTI, kurias sudaro trys svarbiausi sandai: skaitmeniniai teksto, garso ir vaizdo duomenų ištekliai,

jiems apdoroti reikalinga programinė įranga ir tyrėjams nuolat teikiamų paslaugų sistema. Nurodoma ne tik tarpdalykiškumo, bet ir atskirų disciplinų (ypač HM) tyrimų svarba. Nors, viena vertus, mokslas ėmė labiau atitikti visuomenės poreikius, jo prestižas, o dalyje šalių – ir autoritetas, sumenko. Svarbu, kad institucinės reformos leistų HSM geriau įsijungti į tarpdalykinius tyrimus, prisidėtų prie HSM tyrimų veiksmingumo, svarbiausių visuomenės poreikių ir mokslo autonomijos dermės.

Iš europinių tendencijų matyti, kad Lietuvos mokslo institucijų laukia permainos, susijusios su įsigalėsiančiu programinio konkursinio finansavimo modeliu ir projektiniais tyrimais. Svarbu siūlyti tokį HSM institutų veiklos modelį, kuris, viena vertus, padėtų išlaikyti tradicinį mokslinių darbų (temų, problemų, metodų ir kt.) pobūdį, kita vertus, mokslinį darbą padarytų lankstesnį, novatorišką ir įvairialypį. Atitinkama turėtų būti ir tyrėjų politika, leidžianti išlaikyti nuolatinės darbo vietas mokslininkams, vykdančioms nacionalinės svarbos tyrimus pagal valstybės užsakymą, ir sukursianti darbo sąlygas mokslininkams (ir jų grupėms), vykdančioms tyrimus, finansuojamus konkurso būdu.

3. SITUACIJOS ANALIZĖ

3.1. HSM institutų reformos aplinka, poreikiai, tikslai ir reikalavimai

Kaip jau dėstyta GS pradžioje, HSM institutų plėtros ir konsolidavimo galimybės nagrinėjamos labai konkrečiame Lietuvos mokslo institucijų reformos kontekste. Šis kontekstas atsirado dėl daugelio nevienalyčių ir per ilgą laiką susiklosčiusių aplinkybių, todėl jį reikia aptarti plačiau.

3.1.1. HSM institutų raida po 1990 m.

Neuniversitetiniai mokslinių tyrimų institutai Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, yra labai svarbi mokslo bei tyrimų sistemos dalis. Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais jie, kaip ir visa mokslo bei tyrimų sistema, Lietuvoje buvo pertvarkomi.

Mokslo institutai per Nepriklausomybės metus buvo reformuoti du kartus. 1991 m. priimtu Mokslo ir studijų įstatymu buvo įtvirtinta jų nepriklausomybė nuo Lietuvos mokslų akademijos, kuri institutus valdė sovietiniais metais. Šiuo įstatymu institutai įgijo autonomiją, savarankiškumo lygiu prilygstančią universitetams. 2001 m. buvo rengiamasi nuodugniai institutų sistemos reformai, tačiau, pasikeitus Vyriausybės sudėčiai, reforma sustojo pusiaukelėje. Institutai buvo padalinti į tris kategorijas – valstybės mokslo institutus, universitetų mokslo institutus ir valstybės mokslo įstaigas, tačiau pradiniais kriterijais (mokslo lygio ir taikomosios plėtros veiklos apimties) remtasi nenuosekliai. Abiem atvejais HSM institutai nebuvo išskiriami į atskirą institutų grupę.

Įvykdyti mokslo institutų pertvarką ne kartą ragino šalies ir užsienio ekspertai. Dar Nepriklausomybės priešaušryje esminės institutų reorganizacijos schemą buvo paruošusi LTSR Ministrų Tarybos darbo grupė (1990 m. sausis)¹. Iš vėlesnių siūlymų minėtini: Norvegijos mokslo tarybos atliktas visuminis Lietuvos mokslo sistemos įvertinimas (1996), „Lietuvos mokslo ir technologijų baltoji knyga“ (2001), studija „Lietuvos mokslo politika Europos kontekste“ (2002), Pasaulio banko ekspertų studija „Lietuva. Žinių ekonomikos plėtra. 2003“ (2003), Lietuvos mokslo tarybos darbo grupės siūlymai Pasaulio banko rekomendacijoms įgyvendinti (2004), Europos Sąjungos mokslinių ir technologinių tyrimų komiteto CREST atvirojo koordinavimo metodo mišriosios politikos grupės ataskaita (2007), Nacionalinės plėtros instituto parengta „Sistemiško viešojo sektoriaus mokslinių tyrimų ir studijų institucijų tinklo pertvarkymo galimybių analizė“ (2007). Dažniausiai siūlyta: institutus perorientuoti į taikomąją misiją, o tuos iš jų, kurie atlieka fundamentinius tyrimus, integruoti į universitetus; institutus stambinti, pertvarkyti jų valdymą, pagrindinius svertus perduodant steigėjų ir naudos gavėjų (ūkio šakų) atstovams. Pagrindiniai siūlymų argumentai – institutų užsisklendimas nuo visuomenės (pirmiausia ūkio) reikmių, tyrimų ir studijų atotrūkis, neracionalus susiskaidymas, neleidžiantis atnaujinti MTI, per maža kritinė tyrėjų masė, kad būtų dalyvaujama tarptautiniuose mokslo plėtros procesuose ir pasiekta mokslui reikšmingų rezultatų.

Pastaroji institutų pertvarkos koncepcija atsirado 2006–2007 m. subrendusios mokslo ir studijų sistemos pertvarkos kontekste. Ji remiasi Nacionalinės plėtros instituto „Mokslo ir studijų infrastruktūros optimizavimo studijoje“ (2007)² apibendrinta situacijos analize ir yra išdėstyta „Valstybės mokslinių tyrimų įstaigų, susijusių su integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių)

¹ Lietuvos mokslo politika Europos kontekste, Vilnius: Justitia, 2002, p. 167.

² Mokslo ir studijų infrastruktūros optimizavimo studija, 1–4 ataskaitos, Vilnius: Nacionalinės plėtros institutas, 2007, žr. <http://www.npi.lt/leidiniai/>

plėtra, tinklo pertvarkos plane“, patvirtintame Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 1 d. nutarimu Nr. 989.

3.1.2. Mokslo ir verslo sąveika

Bene svarbiausia pastarosios mokslo institutų reformos paskata – Lietuvos mokslo sistemos konsolidavimo ir susiejimo su šalies ūkio poreikiais koncepcijos, paremtos 2007–2013 m. ES struktūrinės paramos lėšomis, įgyvendinimas.

Rengiantis 2007–2013m. panaudoti ES paramą mokslui, 2005–2006 m. buvo išplėtos dvi – sektorinė ir teritorinė – mokslo, studijų ir verslo sąsajos koncepcijos. Pirmoji koncepcija numatė vadinamąsias nacionalines kompleksines programas (NKP), skirtas žinioms imlių ekonomikos sektorių mokslinio, technologinio ir žmogiškojo potencialo bendrajai plėtrai, antroji – vadinamųjų integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių), kurie vienoje teritorijoje sutelktų mokslo bei studijų institucijas ir žinioms imlias verslo įmones, plėtrai.

Švietimo ir mokslo ministro 2008 m. balandžio 7 d. įsakymu Nr. ISAK-963 buvo patvirtintos septynios pirmosios NKP: biotechnologija ir biofarmacija; darnioji chemija; informacinės technologijos; jūrinis sektorius; lazeriai, naujosios medžiagos, elektronika ir nanotechnologijos bei taikomieji fiziniai mokslai ir technologijos; mechatronika; žemės, miškų ir maisto ūkis. Vėliau atsirado dar dvi naujos NKP³. Taip pat parengtos ir 2008 m. pradžioje Vyriausybės patvirtintos penkios slėnių programos: Saulėtekio, Santaros (Vilniuje), Santakos (Kaune), Nemuno (specializuotas žemės ūkio centras Kaune) ir Jūrinio (Klaipėdoje)⁴. NKP ir slėnių programos dviem atvejais (Nemuno ir Jūrinio slėnių) sutampa, o kitais – vienos kitas papildo: slėnių programos koncentruojamos į didelę nacionalinės reikšmės infrastruktūrą, o NKP – į žinioms imlių ekonomikos sektorių veiklas.

Tiek NKP, tiek slėnių programos yra finansuojamos iš ES paramos „Ekonomikos konkurencingumo“ prioritetui skirtų lėšų ir orientuotos į ekonomikai tiesioginę naudą teikiančius mokslus, todėl HSM nuo šių projektų liko nuošalyje. Tik 2008 m. (sulaukus iniciatyvų, susijusių su viena gyvybingiausių šiuolaikinių HSM taikomųjų sričių – dizainu) buvo patvirtinta Lietuvos kūrybinių ir kultūrinių industrijų NKP rengimo darbo grupė.

Mokslo, studijų ir verslo slėnių programose yra numatyta plataus masto mokslo ir studijų institucijų tinklo optimizacija: neracionaliai išsklaidytų universitetų fakultetų ir mokslo institutų perkėlimas į slėnių teritorijas. Slėnių projektuose numatyta sukurti šiuolaikinius mokslinės infrastruktūros kompleksus – integruotus tyrimų centrus, kurie pagal slėnio plėtros kryptis suvienytų programose dalyvaujančių universitetų ir mokslo institutų pajėgas. Šie centrai turėtų tapti fundamentinio bei taikomojo mokslo atsvara daugiau į studijas orientuotai universitetų politikai, jungtimi tarp mokslo ir studijų (ypač II-III pakopų) bei slėnių projektuose dalyvaujančių mokslo ir studijų institucijų, garantuoti institutuose sukaupto mokslo potencialo išsaugojimą.

Rengiantis šiai didžiausiai nuo Nepriklausomybės atgavimo mokslo institutų tinklo pertvarkai, parengtas minėtasis „Valstybės mokslinių tyrimų įstaigų, susijusių su integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) plėtra, tinklo pertvarkos planas“, išdėstantis institutų integravimo schemą. Jame numatyta sujungimo būdu sukurti penkis didelius naujus valstybės mokslo centrus: Vilniuje – Gyvybės mokslų centrą, Inovatyvios medicinos centrą, Gamtos tyrimų centrą bei Fizinių ir technologijų mokslų centrą, Kaune – Agrarinių ir miškų mokslų centrą. Į šiuos centrus įsilies 14 valstybinių bei universitetinių mokslo institutų. Dar 10 institutų numatyta prijungti prie universitetų.

³ Išsamią informaciją apie NKP žr. http://www.smm.lt/smt/nkp_rengimas/

⁴ Išsamią informaciją apie slėnius žr. <http://www.smm.lt/smt/sleniai/index.htm>

Ši mokslo institutų pertvarkos plano dalis aprėpia beveik visus valstybinius bei universitetinius fizinių, biomedicinos ir technologijos (toliau – FBT) sričių mokslo institutus. Dėl likusių dviejų FBT ir penkių HSM institutų plane numatyta atlikti galimybių studijas. Viena iš jų yra „Lietuvos HSM institutų plėtros ir konsolidavimo galimybių studija“.

3.1.3. Mokslo ir studijų reforma

Antroji pagal reikšmę pastarosios institutų pertvarkos paskata – mokslo ir studijų sistemos reforma, kurios svarbiausias dokumentas yra atnaujintas Mokslo ir studijų įstatymas (2009 m. balandžio 30 d. šį įstatymą priėmė Lietuvos Respublikos Seimas, o 2009 m. gegužės 8 d. pasirašė Lietuvos Respublikos Prezidentas). Pagrindiniai reformos siekiai – įveikti mokslo ir studijų sistemos atotrūkį nuo visuomenės ir ūkio poreikių, padidinti šios sistemos efektyvumą, atskaitomybę tiesioginiams naudos gavėjams ir visuomenei, pagerinti studijų kokybę, padidinti aukštojo mokslo finansavimą, išlaikyti jo socialinį prieinamumą. Reforma visų pirma orientuota į aukštąjį mokslą, tačiau neatskiriama jos dalis yra ir mokslinių tyrimų sistemos pertvarka, kuri su aukštuoju mokslu susijusi mokslo ir studijų vienovės, institucijų tinklo, žmonių išteklių ir kitais ryšiais.

Reformoje numatoma iki 2010 m. pabaigos atsisakyti trijų šiuo metu egzistuojančių mokslo institutų tipų – valstybės mokslo instituto, universitetinio mokslo instituto ir valstybės mokslo įstaigos. Po reorganizacijos, kuri numatoma įstatymo projekto baigiamosiose nuostatose ir pagrindžia Vyriausybės jau patvirtintą institutų pertvarkos planą, turi likti vieno tipo įstaigos – mokslinių tyrimų institutai.

Svarbiausias su mokslo institutais susijęs pokytis – jų valdymo principų pakeitimas. Numatoma, kad instituto vadovas (direktorius) bus tiesiogiai skiriamas steigėjo (Vyriausybės įgalioto ministro). Atsakovama reglamentuoti instituto tarybos sudarymo principus, numatant, kad jie bus išdėstyti instituto įstatuose.

Kitas institutams reikšmingas aspektas – doktorantūra lieka universitetų funkcija, o institutams numatoma dalyvavimo jos procese galimybė: remiamasi nuostata, kad doktorantūra yra studijų pakopa (Bolonijos proceso postulatas), o mokslo institutai nėra studijų institucijos.

Reforma liberalizuoja atlyginimų ir kvalifikacinių reikalavimų sistemą, numato kitokią mokslo institucijų vertinimo tvarką, įvardija mokslo ir studijų institucijų bazinį finansavimą ir įtvirtina mokslo konkursinio-programinio finansavimo principą, kuris pavedamas įgyvendinti Lietuvos mokslo tarybai.

Reformuojant aukštojo mokslo sistemą, stiprinama universitetų autonomija (jiems perduodamos turto disponavimo teisės, išplečiama savivalda akademinių reikalų, personalo politikos srityse), pertvarkomas valdymas (išplečiamos tarybų galios, taip tikintis pagerinti vadovavimo kokybę ir paspartinti vidaus reformas), atveriami keliai valstybinių ir nevalstybinių mokslo ir studijų institucijų konkurencijai tiek aukštojo mokslo, tiek tyrimų srityse.

HSM institutai konceptualiuose reformos dokumentuose iki pat pastarųjų dienų atskirai minimi nebuvo.

Baigiant svarstyti Mokslo ir studijų įstatymo projektą, lituanistinių mokslo institutų pastangomis į 10 straipsnį „Mokslinių tyrimų institutas“ įrašyta nuostata, kad „4. Valstybiniai mokslinių tyrimo institutai, kurių tikslas – kaupti, sisteminti, saugoti, skleisti nematerialųjį ir dokumentinį lituanistikos paveldą, vykdyti fundamentinius lietuvių kalbos, etnologijos, raštijos, kultūros ir istorijos paveldo tyrimus, turi ypatingos nacionalinės svarbos statusą. Šį statusą įgyvendina Vyriausybė, tvirtindama jų statusus ir priimdama kitus teisės aktus“. Ši nuostata numato

lituanistinių HSM institutų prievolę valstybės pavedimu vykdyti fundamentinius tyrimus ir išsamiau, bet kartu ir siauriau apibrėžia jų – paveldo apsaugos bei sklaidos institucijų – funkciją, taigi struktūrinei mokslo ir studijų reformai suteikia labai svarbų turinio aspektą.

Kita vertus, **lituanistikos samprata MSI susiaurėja** palyginti su ta, kurią suformulavo ir aprobavo 6-os kadencijos Lietuvos mokslo taryba 2003 m. pradžioje, teigusi, kad lituanistika – tai humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimai, kurių objektas yra Lietuvos valstybės, visuomenės, kultūros, lietuvių tautos, kalbos raida ir dabartis⁵. **MSI lituanistikos interpretacija susiaurėja iki kalbos, etnologijos, raštijos, kultūros ir istorijos paveldo tyrimų.** Vadinasi, galima interpretuoti, kad SM institutų tyrimai tarsi nebepatenka į lituanistinių tyrimų lauką, o drauge ir į valstybės prioritetinių mokslinių tyrimų sritį. Taigi, **dėl lituanistikos interpretacijos vėl būtina diskusija ir bendro sutarimo HSM bendruomenėje paieška, nes lituanistika nėra vien formalus tyrimų klasifikavimo požymis, bet ir galimas valstybinės HSM politikos prioritetas.**

3.1.4. Valstybinės HSM politikos elementai

Lietuvos mokslo politika HSM srityse nėra nuosekli. Viena vertus, nuo pat praėjusio dešimtmečio suvokiamas ir Lietuvos mokslo plėtros dokumentuose pažymimas HSM atskirumas, vertinant HSM tyrimų rezultatus netaikomi kai kurie fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslų (toliau – FBTM) kriterijai. Kita vertus, mokslo administravimo praktikoje tebėra juntamas nuokrypis į FBTM būdingus mokslo vertinimo kriterijus, HSM (geriausiu atveju) traktuojami kaip „išimtis“, kuriai taikomos „lengvatos“. HSM prigimtį atitinkanti jų palaikymo ir plėtros sistema nesukurta ir nekuriama.

HSM ir FBTM konfrontacija labiausiai išryškėjo apie 2000 m., kai mokslo produkcijos vertinimo metodikoje buvo įdiegti HSM diskriminuojantys kriterijai. 2003–2004 m. ši metodika buvo pakeista: išskirtos autonomiškos FBTM ir HSM sritys. Valstybės interesą HSM srityse išreiškė į 2003 m. patvirtintą Lietuvos mokslo prioritetinių krypčių sąrašą įterptas „Tautinio identiteto globalizacijos sąlygomis“ prioritetas, skirtingas nuo ES 6 bendrosios mokslinių tyrimų ir technologinės veiklos programos prioritetų, tapusių lietuviškojo sąrašo pagrindu. Pagal šį prioritetą Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas (toliau – LVMSF) kasmet paskirstydavo per 1,5 mln. Lt. lituanistikos tyrimų projektams.

Lietuvos Respublikos Prezidento rūpesčiu 2002 m. pabaigoje suburta Lietuvos HSM plėtros strategijos rengimo darbo grupė, parengusi pirmąją Lietuvos HSM būklės apžvalgą ir strategiją (patvirtinta ir publikuota 2004 m.). 2005 m. ta pati grupė parengė ir Lietuvos HSM infrastruktūrų plėtros galimybių studiją.

Spaudžiant lituanistinei visuomenei, 2006 m. parengta ir per LVMSF pradėta įgyvendinti Lituanistikos prioriteto įgyvendinimo 2006–2008 m. programa (2006 m. jai skirta 1 mln. Lt, o 2007 m. ir 2008 m. – po 2 mln. Lt). Šios programos tęsiniumi tapo Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimu 2008 m. parengta Lituanistikos plėtros 2008–2015 m. programa (pirminis biudžetas – 47 mln. Lt, patikslintas 2009 m. – 34 mln. Lt), kurią įgyvendinti pavesta Lietuvos mokslo tarybai.

Planuojant mokslui skirtos 2007–2013 m. laikotarpio ES paramos panaudojimą buvo svarstoma, kaip išvengti FBT ir HSM sričių rėmimo disproporcijos, kurią lėmė ES nustatyti ekonomikos konkurencingumo skatinimo ir ES valstybių narių sanglaudos stiprinimo prioritetai. Numatytos HSM plėtros skatinimo galimybės: Nacionalinėje studijų programoje – per HSM studijų

⁵ Pastaroji lituanistikos apibrėžtis buvo suformuluota VI kadencijos Lietuvos mokslo taryboje 2003 m. pradžioje, vėliau ji buvo aprobuota Švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo ir studijų departamente ir galiausiai tapo tarptautinės mokslinės duomenų bazės „LITUANISTIKA“ koncepcijos pagrindu.

programų ir studijoms skirtos infrastruktūros atnaujinimą bei paramą doktorantų rengimui, Tyrėjų karjeros programoje – per individualių stipendijų (vadinamųjų „grantų“) bei aukšto lygio tyrimų centrų schemas. Kuriant nacionalinių mokslo programų (NMP), kurias įgyvendins Lietuvos mokslo taryba, koncepciją taip pat laikytasi nuostatos, kad prioritinės NMP, finansuojamos iš Lietuvos nacionalinio biudžeto, turi būti HSM sričių.

2007 m. Švietimo ir mokslo ministrės sprendimu nuo 27 proc. iki 30 proc. padidinta HSM sritims tenkanti mokslo institucinio finansavimo pagal tyrimų rezultatus dalis. Tuometinė ŠMM vadovybė pritarė, kad greta ankstesniųjų, išimtinai aukštųjų technologijų sričių nacionalinių kompleksinių programų, atsirastų ir naujų. Tarp naujųjų NKP atsirado ir pirmoji, susijusi su HSM – Lietuvos kūrybinių ir kultūrinių industrijų NKP⁶.

Pagyvėjusios HSM politikos kontekste 2007–2008 m. įvyko Lietuvos mokslo tarybos pertvarka. LMT Lietuvos Respublikos Seimo pavedimu 2005–2006 m. atliko Lietuvos mokslo sistemos valdymo pertvarkos galimybių studiją, kurioje pagal ES ir kai kurių Vakarų bei Šiaurės Europos šalių analogiškų institucijų pavyzdį LMT numatyta reorganizuoti į mokslą finansuojančią organizaciją, susidedančią iš administracijos (agentūrinės dalies) ir dviejų aukšto lygio ekspertų komitetų – Gamtos ir technikos mokslų ir Humanitarinių ir socialinių mokslų. 2008 m. gegužės mėn. patvirtinus komitetus, atsirado potencialus Lietuvos HSM politikos centras, aprūpintas (kol kas nominaliai) šios politikos įgyvendinimo finansiniais instrumentais.

LMT HSM komitetui vadovaujant parengti nacionalinių mokslo programų „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ ir „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ projektai ir ŠMM prašymu baigta rengti Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programa, kuri tęsia Lituanistikos mokslinių tyrimų prioriteto įgyvendinimo 2007–2008 m. programą. LMT turi programos „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ startui 2009 m. reikalingą biudžetą.

15-osios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (dirba nuo 2008 m. pabaigos) programos 632 punkte numatyta „parengti ir įgyvendinti HSM plėtros strategiją“, o priemonių plano 626 punkte – „parengti kultūrinės plėtros per mokslo tyrimus koncepcijos projektą“.

Šios Vyriausybės Seimui pateiktuose siūlymuose dėl Mokslo ir studijų įstatymo projekto HSM akcentai ne tik išsaugoti, bet ir sustiprinti. Ankstesnioji *mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės) plėtros* sąvoka išplėsta – pasiūlyta formuluoti: „moksliniai tyrimai ir eksperimentinė (socialinė, kultūrinė) plėtra“. Taip pat sustiprinti humanistiniai ir socialiniai akcentai mokslo ir studijų tikslus bei universitetų misiją aprašančiuose straipsniuose.

HSM institutams kaip atskiram mokslo politikos objektui pastaruoju metu nebuvo skirta dėmesio, išskyrus šią galimybių studiją inicijuojantį punktą minėtame mokslo institutų pertvarkos plane.

Baigiantis Mokslo ir studijų įstatymo projekto svarstymui Seime lituanistiniams institutams pavyko pasiekti, kad MSĮ būtų įtvirtintas išskirtinis lituanistinių institutų statusas, atitinkantis šiandieninės LR Vyriausybės programos ir mokslo ir studijų reformos lituanistinius akcentus.

3.1.5. Valstybinės HSM politikos elementų vertinimai

Savianalizės atsakymuose **institutai pabrėžia valstybinės HSM politikos stoką.** Konstatuojama, kad nėra nei valstybinės HSM plėtros strategijos, nei prioritetų; šių mokslų sričių rėmimo programos yra menkos, sporadiškos ir nepastovios; valstybės užsakymai daugiau

⁶ Ji yra parengimo fazėje, bet galutinai nepatvirtinta. Kita vertus, šioje NKP numatoma žymiai stipresnė orientacija į meno ir kultūros sritis, nei į humanitarinius ar socialinius mokslus.

atsitiktiniai; trūksta skaidrumo užsakomųjų tyrimų konkursuose; mokslo vertinimo sistema, kuria paremtas institucijų šiuo metu gaunamas valstybės finansavimas, yra neobjektyvi, netinkama HSM ir neskaidri.

Institutomis stinga lėšų pagrindinėms jų funkcijoms: konkurencingesniems tyrėjų atlyginimams, infrastruktūrai, komandiruotėms. Reiškiamas nerimas dėl to, kad naujajame MSĮ projekte išbraukta nuostata dėl lituanistikos mokslinių tyrimų prioritetiškumo (svarstymų Seime metu ši nuostata vėl įrašyta). LKI mano, kad MSĮ turėtų įtvirtinti ne tik lituanistikos tyrimų prioritetą, bet ir išskirtinį strateginių lituanistikos institucijų (institūtų) statusą (svarstymų Seime metu ši nuostata į MSĮ įtraukta). Grėsminga HSM nepalankios valstybės politikos apraiška laikomas mokslo institūtų pertvarkos plano projekte buvęs punktas, kuriuo visus HSM institutus pagal integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) analogiją ketinta sujungti į Lietuvos socialinių ir humanitarinių tyrimų centrą (Vyriausybės patvirtintame plano tekste šis punktas pakeistas). Smarkų nerimą kelia ribojimai institutomis turėti doktorantūrą.

Visi institutai pasisako už tai, kad didėtų HSM sričių programinis-konkursinis finansavimas ir daugėtų valstybės užsakymų. Teigiamai minima LVMSF vykdyta Lituanistikos prioriteto įgyvendinimo 2006–2008 m. programa ir apgailestaujama, kad laiku nepradėtas įgyvendinti jos tęsinys Lietuvos mokslo taryboje („Nacionalinė lituanistikos plėtros 2009-2015 programa“ LR Vyriausybės patvirtinta 2009 m. balandžio 15 d.). Laukiama LMT parengtų nacionalinių mokslo programų „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ ir „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ starto. Teikiama strateginių valstybės užsakymų pavyzdžių ir pageidaujama, kad būtų kontroliuojama jų vykdytojų mokslinė kvalifikacija. Taip pat pasisakoma už stipraus bazinio institūtų finansavimo išlaikymą, argumentuojant, kad tik toks finansavimas gali padėti išlaikyti sukauptą mokslinį potencialą, užtikrinti ilgalaikių tyrimų tęstinumą ir institūtų nuolatinių funkcijų įgyvendinimą. Šie vertinimai sutampa su mokslo ir studijų reformos nuostatomis ir rodo galimą institūtų vietą pasikeitusiame kontekste.

Nors bendras esamos HSM finansavimo sistemos vertinimas yra neigiamas, vietomis pažymima, kad anksčiau finansavimas buvęs dar nepalankesnis. Palankiai atsiliepta apie 2004 m. parengtą Lietuvos HSM plėtros strategiją (patvirtinta tuometinio Švietimo ir mokslo ministro kaip rekomenduojamasis dokumentas).

Apibendrinimas. HSM institūtų veiklos nacionalinė aplinka pastaruoju metu labai intensyviai keičiasi. Jau pajudėjo didžiausias nuo Nepriklausomybės atgavimo valstybės ir universitetų mokslo institucijų pertvarkos procesas, nukreiptas pirmiausia į FBTM institutus. Neabejotina, kad artimiausiais metais prasidės Lietuvos universitetų tinklo konsolidavimas. Pertvarkius Lietuvos mokslo tarybą ir pertvarkant Lietuvos valstybinį mokslo ir studijų fondą, šalyje randasi vieninga mokslo programinio–konkursinio finansavimo sistema, kuri tarptautinių tendencijų linkme mažina institucijų ir didina mokslininkų grupių vaidmenį moksle. Yra požymių, kad šalyje gali pradėti rasti funkcionuojanti sistema, apimanti mokslo strateginį planavimą, prioritetų nustatymą ir valstybės užsakymų moksliniams tyrimams formavimą. HSM institutai negali likti nuo šių permainų izoliuoti.

Kita vertus, negalima ignoruoti ir tos aplinkybės, kad Lietuvos politika HSM srityje kol kas tebėra gana neraiški ir atsitiktinė. Valstybė nesugeba suformuluoti aiškesnių HSM srities prioritetų, išskyrus „Tautinio identiteto išsaugojimą globalizacijos sąlygomis“. Skirtingai nuo FBTM sričių prioritetų (plg. Aukštųjų technologijų plėtros arba Pramoninės biotechnologijos programas, įspūdingomis sumomis finansuotas LVMSF, taip pat NKP, slėnių programų turinį), nėra lygiaverčiai įteisintos HSM bendruomenės pastangomis išgrynintos strateginės nuostatos, Toks neapibrėžtumas ne be pagrindo sulaukia lituanistinės visuomenės kaltinimų savosios kultūros ignoravimu. Tenka

konstatuoti, kad HSM institutų plėtros ar konsolidavimo poreikiai, tikslai ir reikalavimai Lietuvos vidaus politikos kontekste tebelieka migloti.

Kita vertus, vykdant HSM institutų pertvarkas pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas būtent humanitarinių ir socialinių mokslų efektyvumui, fundamentaliųjų ir taikomųjų tyrimų kokybės didinimui per programinį-projektinį finansavimą, formuojant tyrimų tinklus ir pritraukiant pajėgiausius tyrėjus ne iš vienos, bet iš kelių kompetentingų mokslo institucijų ar praktinės veiklos sričių.

3.2. HSM raidos ir plėtros tendencijos Europoje (parengta remiantis ES dokumentais)

Svarstant mokslo ir studijų sistemos reformų scenarijus Lietuvoje, būtina atsižvelgti į bendrąsias HSM raidos ir plėtros tendencijas Europoje. Svarbiausios jų yra šios:

- a) konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas ir projektinių veiklų plėtra,
- b) akademinio darbo pokyčiai,
- c) tarpdalykiniai ir tarpinstituciniai ryšiai,
- d) mokslo ir visuomenės sąveikos permainos.

3.2.1. Konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas ir projektinės veiklos plėtra

Mokslinio Europos peizažo kaitą lėmė perėjimas nuo institucinių ar individualių tyrimų prie projektinės veiklos, ypač socialinių ir kai kurių humanitarinių mokslų disciplinų atveju. Tai lėmė didėjanti mokslo finansavimo šaltinių įvairovė. Dėl naujų atsiskaitymo už mokslinio darbo rezultatus reikalavimų įsigalėjo rezultatais pagrįsto mokslinio darbo kultūra. Jai būdinga tai, kad tyrimai iš esmės vertinami etapais, o vertinant pasitelkiami kiekybiniai rodikliai. Išliko ir ankstesnės institucinės tyrimų struktūros bei subsidijos, tačiau universitetų tyrėjai telkiami į fondų finansuojamus mokslo centrus. Tyrėjai atleidžiami nuo dėstymo, bet finansuojančioms institucijoms nustatytais terminais privalo pateikti konkrečių ir kiekybiškai pamatuojamų tyrimų rezultatų. Taigi tyrimai vis labiau vykdomi per specifinius terminuotus projektus, o fondų jiems finansuoti ieškosi patys tyrėjai. Projektiniams tyrimams būdinga: apibrėžtumas laiko požiūriu, iš dalies prognozuojami rezultatai, specialiai tyrimams sutelktas personalas, instrumentai ir finansiniai ištekliai. Projektiniai tyrimai tyrėjus verčia būti verslesnius.

Projektiniams tyrimams tapus vyraujančiais ir įsigalėjus rezultatais pagrįstai mokslinio darbo kultūrai, lanksčiau reaguojama į iššūkius, labiau sutelkiami išoriniai tyrimų ištekliai. Dėl to plečiasi neakademini tyrimų sektorius. Nuolat daugėjant doktorantų ir mažėjant jų vietų universitetuose, doktorantūra juda neuniversitetinių ir neakademių institucijų, t.y. privačių kompanijų link. Tuo pat metu universitetai ir mokslo institutai turi ieškoti papildomo finansavimo ir taip struktūruoti tyrimus, kad jie taptų patrauklūs išorės rėmėjams. Didėja mokslo vadybos ir atitinkamų mokslinius tyrimus organizuojančių darinių poreikis.

Įsivyraujanti projektinė veikla iš esmės veikia pačią mokslinio darbo prigimtį: labai trumpėja tyrimų ciklai, o patys tyrimai tampa fragmentiški, nes tai lemia apibrėžta projekto trukmė. Probleminė ir rezultatais pagrįsta tyrimų kultūra lemia ne tik tyrimų pobūdį ar darbo organizavimą, bet ir tirtinų klausimų atranką. Dėl projektinio pobūdžio vieni tyrimai palengvėja, kiti – pasunkėja, todėl *būtina siekti tradicinių tęstinių tyrimų ir cikliškos projektinės veiklos dermės.*

3.2.2 Akademinio darbo pokyčiai

Šiandieninė HSM situacija Europoje gali būti nusakoma taip: nutolta nuo ankstesniųjų mokslinių tyrimų formų, kai tyrėjai turėjo palyginti stabilias darbo vietas, dažniausiai ilgalaikes, mokslas buvo susitelkęs valstybiniuose universitetuose, akademijose ir mokslo institutuose, akademinės sritys buvo palyginti autonomiškos, egzistavo mokslo ir studijų sąveika bei griežtos ribos tarp disciplinų. Europos Komisijos inicijuoti pokyčiai (temų prioritetai, atsakas į visuomenės iššūkius, projektinis finansavimas, tarpdalykinės tyrėjų komandos ir kt.) lėmė tai, kad ir *nacionalinės mokslinių tyrimų sistemos pajudėjo projektinio finansavimo linkme, tapo atviresnės išorės iniciatyvoms, o dėl to atsirado išorinis ir mišrusis finansavimas, bendradarbiavimas tarp sektorių, glaudesni ryšiai su vartotojais, rėmėjais ir naudos gavėjais, tyrimai tampa tarptautiniai ir tarpdalykiniai*. HSM pokyčių reikėjo tam, kad šių sričių tyrimai taptų labiau inovatyvūs, o jų rezultatai – labiau apibrėžti ir pamatuojami. Nors vis svarbesnės tampa vertinimo procedūros, skirtos objektyviai įvertinti mokslo lygį, drauge su jomis randasi ir naujų konformizmo formų, mokslininkai prie konkrečių vertinimo kriterijų nesunkiai prisitaiko. Ši situacija kelia pavojų: menkėja mokslinių tyrimų autonomija, o tyrėjai tampa vis labiau priklausomi nuo politikos ir rėmėjų diktato. Taip pažeidžiamas esminis mokslo principas – nesuinteresuota objektyvios tiesos paieška.

Universitetų struktūra, valdymas, finansavimas ir veikla tiesiogiai lemia mokslininkų bendruomenes. Teigiama įtaką daro mokslinės karjeros galimybės, tačiau kiti veiksniai, kaip antai, skubūs terminuoti tyrimai, mokslo derinimas su dėstymu, nuolatinė kaita, susijusi su universitetų finansavimu, valdymu ir struktūra, akademinė darbo rinkai daro didelę neigiamą įtaką. Jos išraiška – žymiai sumažėjęs nuolatinio darbo vietų skaičius, nors apskritai akademinio personalo daugėja. Šios tendencijos lemia bendrąjį akademinio darbo išsiderinimą: nenuolatinio personalo pareigos dažnai esti apibrėžtos netiksliai, daugėja abejotinų darbo vietų, o mokslo darbuotojų mažėja. Nestabilios universitetų mokslininkų darbo vietos, menkas mokslininkų statusas ir darbo užmokestis bei nuolat prastėjančios darbo sąlygos neleidžia palaikyti kompetentingų mokslinių tyrimų lygio.

Pastebima kylanti įtampa tarp tradicinio akademinio mokslinio darbo formų, pagrįstų ilgalaikiais tyrimais, saugiomis tyrėjų darbo vietomis ir daline autonomija, bei projektinių tyrimų modelio, susijusio su trumpalaikiais tikslais, išorinių finansuotojų diktuojamomis sąlygomis (atsiskaitymo intervalai, autorinės teisės ir pan.) ir dėl to atsirandančiu mokslinio darbo fragmentiškumu. Jau dabar mokslinis darbas ir mokslinė karjera yra smarkiai pakitę dėl trumpalaikių projektų įsigalėjimo, o *ateityje akademinis darbas taps dar labiau fragmentiškas ir nenuolatinis*. Susiklosčius tokioms aplinkybėms, tyrėjai yra susirūpinę tiek atstovaujama mokslo sričių raida, tiek ir savo pačių karjeros galimybėmis. Po studijų konkrečioje nacionalinėje mokykloje jie turi labai greitai prisitaikyti prie Europos Komisijos inicijuojamų tarptautinių tyrimų standartų: jie privalo ne tik prisitaikyti prie naujų visuomenės ir politikos poreikių, bet ir turėti vadybinių, organizacinių, administracinių gebėjimų, išmokti susirasti paramą teikiančius fondus ir ją pasinaudoti.

3.2.3. Tarpdalykiniai ir tarpinstituciniai ryšiai

Minėtieji pokyčiai veikia ir studijų institucijas, nes tarpdalykiniai ryšiai siejasi su skirtingomis tą pačią problemą sprendžiančiomis disciplinomis. Mokslą finansuojančių institucijų skatinamas nacionalinio ir Europos lygmens tarpdalykiškumas tampa tokiu svarbiu dabarties HSM imperatyvu, kad šie mokslai susilieja į vieną visumą. Daugelis tyrėjų laiko save tarpdalykiškais, nelygu tik to tarpdalykiškumo gyliis ir plotis. Tarpdalykiškumas ir jo reikšmė gali būti įvairiai suprantama ir apibrėžta, tačiau manoma, kad jis neatsiejamas nuo konkrečių tyrimų, todėl nėra svarbus savaime, *per se*.

METRIS pranešimą rengusių ekspertų grupei atrodo, kad skatintinos specifinės giliojo tarpdalykiškumo formos, nes būtent tokių reikia socialiniams iššūkiams atremti. Tokios formos sieja gamtos ir socialinius, o dažnai ir humanitarinius mokslus: klimato kaita ir pandemijos apima labai plačią bendradarbiaujančių gamtos ir socialinių mokslų skalę, o šioms tarpdalykinių tyrimų formoms įgyvendinti reikia nemenkų tyrėjų pastangų. *Kad ir koks svarbus yra tarpdalykiškumas, ekspertų grupė pabrėžia, kad ne mažiau svarbūs ir atskirų disciplinų, tyrimai, ypač tai pasakytina apie HM, kur individualaus tyrėjo indėlis yra ypač reikšmingas.* Dėl to disciplinų tyrimai ir ateityje remtini Europos mastu per priešakinių tyrimų institutus ar per atitinkamą Europos Mokslo tarybos veiklą.

Tikrajam tarpdalykiškumui atsirasti kliudo akademinio pasaulio pasidalijimas pagal disciplinas: viena vertus, žymiausi moksliniai žurnalai yra disciplininiai, o tai skatina tyrėjus neperžengti savosios disciplinos ribų, kita vertus, tarpdalykinių tyrimų nepripažįsta dalykinė mokslininkų hierarchija. Universitetinės studijos taip pat organizuojamos pagal disciplinas, o taip išugdyti tyrėjai laikosi tradicijos suvokti disciplinas kaip savo akademinės gentis. Dėl to reikia skirti daugiau pastangų ir laiko forumams ir protokolams, kurie skatintų efektyvų ir produktyvų bendradarbiavimą, peržengiantį vis dar neįveikiamas disciplinų ribas.

Manoma, kad finansavimo politikos pokyčiai lemia naujas galimybes ir naujus apribojimus. Aukštojo mokslo tarptautiškumo didėjimas, tarpdalykiniai ryšiai, o ypač mokslo finansavimo pokyčiai, verslo partnerystė ir pelno siekimas lems radikalius institucinius pokyčius. *Bendros Europos mokslo erdvės kūrimas padės koordinuoti nacionalines mokslo programas, bet dabartinė institucinė mokslo struktūra taps dar sudėtingesnė.*

Įvykusios transformacijos veikia HSM prisitaikymą prie naujo mokslinių tyrimų peizažo, padeda peržengti institucines ir dalykines ribas, tautines tradicijas ir mokslo sričių bei krypčių barjerus. Pati ryškiausia šiandieninė HM tendencija – jų internacionalizavimas ir sanglauda su socialiniais mokslais. Tradiciškai HM buvo labiau autonomiški nei socialiniai. Šiandien jų paskirtis yra permąstoma institucinių pokyčių ir visuomenės iššūkių fone. Kai kurios HM šakos yra įtraukiamos į kognityvinius ir informacijos mokslus, gauna bendrąją finansinę paramą, o dėl to *kyla susirūpinimas dėl humanitarinių mokslų autonomijos.* Kai kuriose totalitarizmą išgyvenusiose ES šalyse HM, iki šiol teikę priebėgą disidentinei minčiai, įtraukiami į naujus politinius ir ekonominius projektus, nors kartais ir marginalizuojami, išstumiami iš mokslo arenos.

Iš daugelio Europoje atliktų apžvalgų ir galimybių studijų *matyti, kad duomenų kaupimą būtina koordinuoti europiniu lygiu.* Toks koordinavimas kuria pridėtinę vertę ir leidžia nuolat stebėti ir įvairiai lyginti Europos visuomenę. Geriausias būdas koordinuoti – naujos bendros MTI, kurias sudaro trys svarbiausi sandai: skaitmeniniai teksto, garso ir vaizdo duomenų ištekliai, jiems apdoroti reikalinga programinė įranga ir tyrėjams nuolat teikiamų paslaugų sistema.

Stengdamasi įveikti mokslinių tyrimų fragmentiškumą ir kritinės masės stoką, ES įvairių šalių mokslo institucijoms siūlo įvairias bendradarbiavimo formas, kurias jungia EMTE. Siūlomos tokios formos: integruotieji projektai, teminiai ir išskirtinės kokybės (ekscelencijos) tinklai, bendros veiklos ir kt. Visų jų esmė – sudaryti sąlygas bendram Europos mokslui kurtis, skatinti idėjų, gebėjimų, kompetencijų, duomenų ir kitokius mainus, ugdyti Europos problemas tiriančius naujos kartos mokslininkus ir taip sukurti naują, iki šiol nebūtą *tarpvalstybinį mokslo institucijų darinį.* Tyrimo institucijų tinklai ir bendrų tyrimų tradicija – išskirtinis ES mokslinių tyrimų ir MTEP (*ES-RTD*) politikos bruožas ir konkurencinis pranašumas prieš JAV, kur daugiausiai dėmesio skiriama individualiems mokslininkams ir jų konkurencingumui skatinti.

6 ir 7 Bendrosiose programose tarpinstituciniai ryšiai buvo kuriami naudojant Ekscelencijos tinklus (toliau – ET). ET buvo kurti tam, kad padėtų atsirasti naujam Europos mokslo sluoksniui,

kuris remtųsi esamų mokslo institucijų struktūrų virtualiaisiais, bet patvariais ryšiais. Virtualieji ET iš esmės skyrėsi nuo ankstesnių – bendrųjų projektų teminių tinklų ar bendros veiklos akcijų, nes kuriant ET buvo siekiama ilgalaikių ryšių ir institucinės integracijos. Išsami ET analizė atskleidė, kad tik dalis jų pateisino Europos Komisijos lūkesčius ir pasiekė integracijos lygį, kuris garantuotų tyrimų tęstinumą ir pasibaigus ES finansavimui. Nevisišką sėkmę ekspertai aiškina tuo, kad ES šalys nori išlaikyti nacionalinį tyrimų pagrindą, todėl neremia glaudžios integracijos idėjos (išimtis – energetikos, sveikatos ir aplinkotyros kryptys). Ekspertai mano, kad formuojant ET sampratą buvo padaryta konceptualių klaidų – numatytas per didelis partnerių skaičius, tikėtasi, kad vieno projekto trukmės pakaks dalyvaujančių institucijų greitai struktūrinei pertvarkai. Dėl to siūloma *patobulinta institucinio bendradarbiavimo forma – jungtinių tyrimų iniciatyva* (toliau – JTI).

JTI tikslas – sukurti virtualias institucijas iš 3-7 partnerių. Naujuosius darinius sietų keli veiklos aspektai: bendri tyrimai, svarbūs ne tik savaime, *per se*, bet ir kaip integracijos priemonė. Tai – sudėtiniai (kompleksiniai), vieni kitus papildantys tyrėjų gebėjimai ir skirtinga jų kompetencija, nauja bendrai kuriama ir bendrai naudojama MTI, bendras doktorantų rengimas ir apskritai mokslinių tyrimų integravimas į aukštąsias studijas.

Yra ir kita medalio pusė, nes *europinė integracija gali reikšti nacionalinę dezintegraciją*. Institucijos ne visada noriai dalyvauja jungtinių tyrimų programose ir mieliau renkasi mažiau įpareigojančią integruotų projektų formą. Todėl JTI schemeje numatyta naujų darinių kūrimo kryptis: į bendrus darinius einama nuo institucijų, t.y. iš apačios į viršų (išskyrus tuos atvejus, kai iš viršaus būtų kuriamos visai ES strategiškai svarbius tyrimus atliekančios mokslo institucijų grupės).

JTI būtinieji požymiai: aiškiai apibrėžta sritis, aiški europinė dimensija, pridėtinė vertė, kompleksiško galimybės. Tai padės išgyvendinti buvusio tyrėjų fragmentiškumo ir kritinės masės stoką. Esminė JTI ypatybė – tyrėjų branduolio iniciatyva ir ilgalaikiai įsipareigojimai bei tyrėjų atstovaujama institucijų siekis kurti virtualiąją struktūrą. JTI būtina parengti bendrąją tyrimų programą, kuri apimtų integraciją skatinančius tyrimus, bendrai naudojamą įrangą ir naujai kuriamą MTI, karjeros galimybes jauniems Europos tyrėjams, išugdytiems tikroje tarpvalstybinėje aplinkoje, pritrauktų tyrėjus iš viso pasaulio, įgyvendintų bendras mokymo ir studijų programas ir taikytų bendras jų įgyvendinimo formas: rengtų doktorantūros kursus, vasaros mokyklas, kurtų priešakinių tyrimų institutus. JTI privalumas – bendradarbiavimas su investuotojais ir visuomene.

3.2.4. Mokslo ir visuomenės sąveikos permainos

Esminė mokslo ir visuomenės santykių permaina – išaugusi taikomųjų ir kitokių tyrimų svarba. Fundamentiniai mokslai (labiau nei iki šiol) orientuojami į visuomenės poreikius, todėl ir mokslo programos, ir moksliniai tyrimai siejami ne vien su tradicinėmis mokslo sritimis, kryptimis ir šakomis, bet ir su visuomenės iššūkiais bei svarbiomis egzistencijos problemomis. Joms spręsti kuriami tarpdalykiniai ir tarpinstituciniai dariniai, atsiranda naujų mokslo šakų. Galima tvirtinti, kad mokslas labiau priartėjo prie visuomenės, ėmė labiau atitikti jos poreikius. Kita vertus, per pastaruosius dešimtmečius *pastebimai krito mokslo prestižas, sumenko jo autoritetas*. Nuo XVII a. iki XX a. vidurio mokslu visuomenė pasiklioė, nes tuo metu akademinėje sferoje buvo mažai nukrypstama nuo normos, o dabar situacija pasikeitė. Tai aiškinama keliomis priežastimis.

Pirmoji priežastis – būtinybė gauti finansavimą iš išorinių šaltinių nuolat brangstantiems tyrimams didina mokslininkų priklausomybę nuo mokslą finansuojančių agentūrų. Tai veikia prieš universalumą, nes moksle ėmė vyrauti išoriniai, ne išmanymu paremti kriterijai. Mokslinius tyrimus finansuojančios institucijos gali paisyti savo tikslų, o projektams bei jų rezultatams taikyti tuos tikslus atitinkančius kriterijus (pavyzdys – biofarmacijos ar tabako pramonės remiami tyrimai, kur

finansavimo šaltinis statistiškai koreliuoja su rezultatų tendencingumu). Gali būti ir išorinių mokslo politikos prioritetų, kurie nesutampa su mokslo raida, logika ir poreikiais.

Antroji priežastis – mokslo komercializavimas, nes mokslinių tyrimų rezultatai įgyja prekės vertę. Tiesos paieškos dabar siejasi ir su finansiniu pelnu, dėl kurio tyrimai trumpėja, o analizė yra paviršutiniška. Mokslininkai eina dirbti į pelno siekiančias organizacijas, kur svarbiausias atlygis – pinigai, o ne kolegų pripažinimas; darbas pagal derybų būdu sudarytas darbo sutartis keičia nuolatinį akademinį.

Trečioji priežastis – mokslinio darbo biurokratizacija. Mokslininkai įsitraukia į projektų bei ataskaitų rašymo ir biudžetų skaičiavimo konvejerį, o jų mokslinių tyrimų rezultatus vertina ne kolegės akademikai, bet išoriniai finansuojančių institucijų samdomi ekspertai.

Daugelyje šalių apskritai *menkėja mokslo autonomija*. Griuvus mokslininkų dramblio kaulo bokštams, vyksta dvejopi procesai. Į mokslines bendruomenes smelkiasi politikai, administratoriai, rinkodaros specialistai, lobistai, o visus juos traukia ir domina ne mokslo tiesos paieška, bet kitos vertybės. Kita vertus, mokslininkai eina į politiką, administraciją, vadybą ir naudoja savo akademinį pripažinimą politinėms kovoms, rinkodaros strategijoms, tuo sumenkindami mokslo prestižą.

Dėl to yra labai svarbu dalyvauti šiuose pokyčiuose ir kviesti HSM tyrėjus apmąstyti dabartinę situaciją, nustatyti jos tiesioginį ir šalutinį poveikį mokslui apskritai. Svarbu, kad institucinės reformos leistų HSM geriau įsijungti į tarpdalykinius tyrimus, prisidėtų prie HSM tyrimų veiksmingumo, strateginių poreikių ir mokslo autonomijos dermės taip, kad tyrimai taptų inovatyvesni, greičiau ir tiksliau atsilieptų į visuomenės poreikius, o drauge neprarastų gebėjimo kritiškai vertinti tiriamuosius objektus.

Apibendrinimas. Atsižvelgiant į europines tendencijas galima manyti, kad ir Lietuvos mokslo institucijų laukia permainos, susijusios su įsigalėsiančiu programinio-konkursinio finansavimo modeliu ir projektiniais tyrimais. Laukia didesnė atskaitomybė už nuveiktus darbus, didėsi tyrimų fragmentiškumas, darbų, atliekamų tarpinstitucinių tyrėjų, įvairovė, institucinių ryšių su Lietuvos, Europos ir kitų užsienio šalių partneriais mezgimasis ir stiprėjimas. **Dėl to svarbu siūlyti tokį HSM institutų veiklos modelį, kuris, viena vertus, padėtų išlaikyti tradicinį mokslinių darbų (temų, problemų, metodų ir kt.) pobūdį, kita vertus, sudarytų sąlygas lanksčiam, novatoriškam ir įvairialypiam moksliniam darbui. Atitinkama turėtų būti ir tyrėjų politika, leidžianti išlaikyti nuolatinės darbo vietas mokslininkams, vykdančioms nacionalinės svarbos tyrimus pagal valstybės užsakymą, ir sukursianti darbo sąlygas mokslininkams (ir jų grupėms), vykdančioms tyrimus, finansuojamus konkurso būdu.**

3.3. Mokslo instituto modelis Lietuvoje (vizija, misija, tikslai ir uždaviniai)

3.3.1. Bendrasis mokslo instituto modelis (samprata ir plėtros kontekstas)

Bendrąjį mokslo instituto modelį teisiškai apibrėžia naujasis Mokslo ir studijų įstatymas (toliau –MSĮ), LR Seimo priimtas 2009 m. balandžio 30 d. Pagal šį įstatymą, valstybinis mokslinių tyrimų institutas „vykdo valstybei, visuomenei ar ūkio subjektams svarbius ilgalaikius steigėjo (juridinio asmens dalyvių) nustatytos krypties mokslinius tyrimus ir eksperimentinę (socialinę, kultūrinę) plėtrą“.

Pagal MSĮ valstybinis mokslinių tyrimų institutas yra viešasis juridinis asmuo, veikiantį kaip biudžetinė arba viešoji įstaiga. Mokslinių tyrimų instituto steigėja yra Vyriausybė. Ji nustato instituto steigimo dokumentų ir tyrėjų veiklos kvalifikacinius reikalavimus bei jų veiklos priežiūros

tvarką. Instituto įstatus ir jų pakeitimus tvirtina Vyriausybė. Sprendimą dėl valstybinio mokslinių tyrimų instituto veiklos pabaigos ir pertvarkymo priima Vyriausybė.

MSĮ įtvirtina šiuos valstybinio mokslinių tyrimų instituto tikslus:

„1) vykdyti šalies ūkio, kultūros, sveikatos apsaugos ir visuomenės tęstinumui ir plėtrai svarbius ilgalaikius tam tikros krypties (krypčių) mokslinius tyrimus ir eksperimentinę (socialinę, kultūrinę) plėtrą;

2) bendradarbiauti su verslo, valdžios ir visuomenės atstovais, vykdyti mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros užsakomuosius darbus, teikti metodologinę, metodinę ir kitą pagalbą;

3) skleisti visuomenėje mokslo žinias, diegti jas į kultūrą, švietimą, sveikatos apsaugą bei socialinėje ir ūkinėje veikloje, prisidėti prie inovacijomis ir žiniomis grindžiamos ekonomikos kūrimo, žinioms imlios visuomenės ugdymo.“

Įstatymas numato ypatingą lituanistinių institutų statusą: „Valstybiniai mokslinių tyrimų institutai, kurių tikslas – kaupti, sisteminti, saugoti, skleisti nematerialųjį ir dokumentinį lituanistikos paveldą, vykdyti fundamentinius lietuvių kalbos, etnologijos, raštijos, kultūros ir istorijos paveldo tyrimus, turi ypatingos nacionalinės svarbos statusą, kurį įgyvendina Vyriausybė, tvirtindama jų statutus ir priimdama kitus teisės aktus“.

MSĮ nereglamentuoja universitetinių institutų (jų valdymas paliktas universitetams) bei numato galimybę steigti nevalstybinius mokslinių tyrimų institutus. Šis įstatymas gerokai apriboja valstybinių institutų savarankiškumą, neįtvirtindamas sėkmingai tyrimų plėtrai būtino akademinės bendruomenės ir valdžios bendradarbiavimo formų. Už institutų veiklą bei jos rezultatus daugiau tiesioginės atsakomybės prisiima vykdomoji valdžia. Iki šiol institutų direktorius rinkdavo institutų tarybos, o steigėjas juos tik tvirtindavo. Įstatymas nustato, kad nuo šiol po viešo konkurso valstybinio mokslinių tyrimų instituto direktorių skiria ir atleidžia steigėjas (juridinio asmens dalyviai) ar jo (jų) įgaliotas asmuo, o rinkimų viešo konkurso būdu organizavimo tvarką tvirtina vyriausybė ar jos įgaliota institucija.

Valstybinį mokslinių tyrimų institutą valdo mokslo taryba, kuri 5 metams sudaroma iš mokslo ir administracijos darbuotojų, taip pat iš atstovų, kuriuos deleguoja kitos įstaigos, įmonės bei organizacijos, suinteresuotos instituto tikslų ir misijos įgyvendinimu. Taryba sudaroma remiantis instituto įstatų nustatyta tvarka. Valstybinio mokslinių tyrimų instituto įstatus ir jų pakeitimus tvirtina Vyriausybė. Mokslinių tyrimų institutuose gali veikti ir patariančioji taryba, kuri sudaroma Švietimo ir mokslo ministerijos nustatyta tvarka.

Mokslinių tyrimų institutas išlieka santykinai savarankiškas: turi teisę valdyti savo turtą, nustatyti savo struktūrą, darbuotojų skaičių, pareigybių reikalavimus, kartu su universitetais rengti mokslininkus, padėti rengti specialistus. Taip pat numatyta, kad institutai gali vykdyti ekspertizes, teikti mokslines konsultacijas ir kitas su savo mokslinių tyrimų sritimi susijusias paslaugas.

Aukštųjų mokyklų ir valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos kokybei gerinti ir atskaitomybei įgyvendinti Švietimo ir mokslo ministerija kas 6 metai inicijuoja jų veiklos išorinį vertinimą, įtraukdama ekspertus iš užsienio valstybių. Valstybinių mokslinių tyrimų institutų veiklos išorinį vertinimą organizuoja Lietuvos mokslo taryba, o tokio vertinimo tvarkos aprašą tvirtina Vyriausybė. Jeigu valstybinio mokslinių tyrimų instituto veikla įvertinama neigiamai, Vyriausybė priima sprendimą dėl valstybinio mokslinių tyrimų instituto pabaigos ir pertvarkymo.

Pereinamuoju laikotarpiu numatytos trijų tipų valstybės mokslinių tyrimų įstaigos:

1) valstybės mokslo institutas;

- 2) universiteto mokslo institutas;
- 3) valstybės mokslo įstaiga.

Mokslinių tyrimų įstaigos vykdo valstybei ir visuomenei svarbius ilgalaikius steigėjo (juridinio asmens dalyvių susirinkimo) nustatytos krypties mokslinius tyrimus ir eksperimentinę (socialinę, kultūrinę) plėtrą.

Valstybės mokslo institutas yra mokslinių tyrimų įstaiga, kurios pagrindinė veikla – Lietuvos ūkiui ir kultūrai svarbūs ilgalaikiai tarptautinio lygio fundamentiniai ir taikomieji moksliniai tyrimai, kuriems reikia specializuotų mokslininkų grupių. Pagrindiniai valstybės mokslo instituto tikslai iš esmės nesiskiria nuo įstatyme numatytų valstybinio mokslinių tyrimų instituto tikslų.

Valstybės mokslo instituto ir universiteto mokslo instituto valdymo organas yra taryba: du trečdalius jos narių renka mokslo instituto mokslininkai, trečdalį – deleguoja steigėjas arba jo įgaliota institucija. Vyriausybė gali nustatyti ir kitokį valstybės mokslo instituto mokslininkų išrinktų ir steigėjo paskirtų tarybos narių santykį arba nustatyti, kad į valstybės mokslo instituto tarybą įtraukiami ir suinteresuotų institucijų, įstaigų bei organizacijų atstovai.

Taigi galutinį valstybės mokslo instituto modelį turėtų apibrėžti poįstatyminiai vykdomosios valdžios aktai. Labai svarbu, kad jie išsaugotų MSI gerokai apribotą institutų akademinę autonomiją, be kurios ilgalaikiai fundamentiniai tyrimai šiuose institutuose taptų vargiai įmanomi. Poįstatyminiais aktais būtina aiškiai nusakyti valstybės, kaip politinės ir tautinės bendruomenės, užsakymo mokslui institutams sudarymo procedūras, numatyti, kaip sudarant valstybės užsakymą dalyvauja ir bendradarbiauja visuomenės, mokslo ir valdžios atstovai. **Su racionaliai ir skaidriai sudaromu ir teikiamu valstybės užsakymu turėtų būti susietas mokslui institutų finansavimas. Dabartinė institutų finansavimo metodika nėra pakankamai skaidri, menkai skatina institutus atlikti įtakingesnę visuomeninį vaidmenį** – prisidėti prie visuomenės intelektualinio potencialo, tautinės ir pilietinės savivokos ugdymo, valstybės bei tautos tapatybės stiprinimo, ekspertine veikla talkinti formuojant krašto viešąją politiką. Viešasis interesas reikalautų mokslo politikos priemonėmis padėti HSM institutams įveikti dabartines jų marginalizavimo tendencijas bei įtvirtinti šiuos institutus Lietuvos viešajame gyvenime kaip tautos ir valstybės savarankiškumui svarbius mokslo ir kultūros centrus.

3.3.2. Svarbiausių HSM institutų charakteristika

Šiuo metu Lietuvoje egzistuojančio mokslo instituto modelio ir HSM institutų savianalizėse pateiktų misijų, vizijų, tikslų bei pagrindinių uždavinių dermė – tai strateginis klausimas, kuris iš esmės lemia institutų raidą. Remiantis institutų pateikta savianalizės medžiaga atskirai nagrinėti keturi humanitarinių mokslų (KFMI, LLTI, LKI, LII; 3.3.2.1.) ir penki socialinių mokslų (DSTI, LAEI, LMA EI, STI, TI; 3.3.2.2.) institutai.

3.3.2.1. Humanitarinių mokslų institutai

Visi keturi HM institutai (KFMI, LII, LKI, LLTI) savianalizėse pateikė pakankamai ambicingas vizijas ir į Lietuvos reikmes orientuotas misijas. Institutai save iš esmės laiko nacionalinės svarbos lituanistikos centrais, atliekančiais fundamentinius ir taikomuosius tyrimus, kuriais siekiama naudoti Lietuvos valstybei, visuomenei ir kultūrai. Visi institutai vienaip ar kitaip pabrėžia savo vaidmenį saugant krašto lituanistinį paveldą, aktualizuojant jo vertybes, stiprinant Lietuvos tapatybę, ugdant visuomenės tautinį bei pilietinį sąmoningumą, reprezentuojant Lietuvos humanistiką pasaulyje. LLTI užsiima ilgalaikiais literatūrologijos, folkloristikos ir senosios raštijos

tyrimais, LKI kuria naujas žinias apie lietuvių kalbą ir raštiją, LII tiria Lietuvos visuomenės, jos kultūros, ūkio ir valstybingumo istoriją. Ypač platus KFMI apsibrėžtas lituanistinio paveldo (kultūros, filosofijos ir meno – dailės, teatro, muzikos), jo raidos ir raiškos tyrimų laukas. KFMI pabrėžia, kad jo “atliekami tyrimai įsijungia į bendrą humanitarinių tyrimų kontekstą, kuriame dirba ir kiti valstybiniai lituanistiniai mokslo institutai, aukštųjų mokyklų lituanistiniai fakultetai ir katedros. Jų bendras tyrimų objektas – lietuvių tautos, Lietuvos valstybės ir visuomenės, jos kultūros istorija, raida ir raiška dabarties pasaulyje.”

LKI misija – naujų žinių apie lietuvių kalbą ir raštiją kūrimas, nematerialiojo kalbinio paveldo kaupimas, sisteminimas ir sklaida, aktualių kalbos raidos ir funkcionavimo uždavinių sprendimas, lituanistikos palaikymas pasaulyje, LII misija – “prisidėti prie visuomenės “atminties kultūros” ir valstybės „istorinės atminties“ politikos formavimo”, LLTI – “stiprinti Lietuvos visuomenės ir valstybės tapatumą”.

LLTI turi ambicijų būti Lietuvoje didžiausia modernia literatūros ir folkloro tyrimų institucija, tarptautiniu lygiu pripažintu mokslo centru, aukščiausios kvalifikacijos akademinės leidybos ir tekstologijos centru, tarpdalykinių tyrimų ir kultūrinės edukacijos židiniu.

LKI siekis – būti stipriu strateginiu lietuvių kalbos tyrimų ir kalbos politikos formavimo centru, svarbiu nacionalinės kultūros raidos dalyviu, pasaulio lituanistikos tyrimų ir tyrėjų rėmėju bei “stipriu žaidėju tarptautinėje HSM komandoje”.

KFMI vizija – tapti stipriu savarankišku tarpdalykiniu tarptautinio lygio valstybės institutu, įsijungti į tarptautinę atitinkamų tyrimų erdvę, užsiimti Lietuvos kultūros ir meno paveldo sklaida Europoje ir pristatyti pasaulinės kultūros, filosofijos ir meno pasiekimus Lietuvos visuomenei.

LII siekia “būti istorijos ir etnologijos tyrimų Lietuvoje koordinavimo, organizavimo ir vykdymo centru, reikšmingu tokių tyrimų partneriu, pirmiausia, Vidurio Rytų Europoje”, bei „svarbiu HSM studijų organizavimo ir vykdymo dalyviu”.

Dalyvavimą studijų sistemoje mini ir kiti institutai, pabrėždami savo vaidmenį ugdant jaunos mokslininkus, teikiant metodologinę pagalbą, kuriant studijų programas ir rengiant naujų studijų programų kursus. Pabrėžiama ir tai, kad svarbus institutų tikslas – išlaikyti bei ugdyti aukšto lygio humanitarinių mokslų srities specialistus.

Visi HM institutai siekia tyrimų tarptautiškumo, lituanistinius tyrimus stengiasi pristatyti pasaulio mokslinėje erdvėje. LII savo tyrimų rezultatais siekia koreguoti užsienio istorikų koncepcijas ir sudaryti prielaidas objektyvesnio požiūrio į Lietuvos valstybės praeitį ir dabartį formavimuisi.

Visi HM institutai pabrėžia bendrą tikslą – skleisti savo tyrimų rezultatus visuomenei bei teikti ekspertines paslaugas valstybinėms institucijoms sprendžiant Lietuvai aktualias problemas ir formuojant HM raidos politiką. LKI vizijoje numatoma ne tik dalyvauti formuojant viešąją kalbos politiką, bet ir absoliutinant savo visuomenines galias, – būti „kalbos politikos formavimo centru“. Šis institutas taip pat siekia teikti mokslinę ir ekspertinę pagalbą ES vertėjams ir IT specialistams, lokalizuojantiems programinę įrangą.

Apibendrinimas. HM institutai yra numatę pakankamai aiškias savo veiklos strategines gaires, turi ambicingas plėtros vizijas.

Institutai save laiko svarbiais tarptautinio pobūdžio lituanistikos centrais, deklaruoja orientaciją į Lietuvos valstybės ir tautos reikmes. Tokia institutų pozicija atitinka naujajame MSI įtvirtintus valstybinio mokslinių tyrimų instituto modelį bei ypatingos svarbos lituanistinių institutų

statusą. Vis dėlto ambicingos HM institutų misijos gali būti sėkmingai įgyvendintos tik kryptingai bendradarbiaujant su mokslo politiką formuojančiomis ir vykdančiomis valdžios institucijomis. Reikalingi mechanizmai, kurie sudarytų institutams galimybes realiai dalyvauti formuojant nacionalinę lituanistikos plėtros politiką. Reikalingos konkrečios strategijos ir programos, kurios leistų institutams veiksmingiau prisidėti prie humanitarinio visuomenės švietimo, tautinio bei pilietinio sąmoningumo ugdymo, Lietuvos valstybės ir tautos tapatybės stiprinimo.

3.3.2.2. Socialinių mokslų institutai

Keturi SM institutai (DSTI, LAEI, STI, LMA EI) nurodė vykdančius fundamentinius ir taikomuosius tyrimus, vienas (TI) pabrėžė, kad vykdo taikomuosius tyrimus, reikalingus valstybės institucijoms. Trys iš SM institutų yra valstybės mokslo įstaigos (arba žinybiniai institutai): DSTI steigėja – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, LAEI – Žemės ūkio ministerija, TI – Teisingumo ministerija.

DSTI misija – socialinių ekonominių procesų tyrimas, jų dinamikos stebėseną ir prognozavimas, socialinės politikos krypčių ir priemonių projektavimas; LAEI – vykdyti socialinius bei ekonominius MTEP darbus žemės ūkio ir kaimo plėtros srityse, rengti moksliniais tyrimais pagrįstas rekomendacijas valstybės institucijoms ir kitiems subjektams; STI – analizuoti socialinius ekonominius, politinius ir demografinius procesus, glaudžiai bendradarbiauti su valdžios, mokslo ir studijų institucijomis bei socialiniais partneriais, tyrimais prisidėti prie viešosios politikos tikslų ir priemonių pagrindimo bei pasekmių vertinimo; LMA EI – vykdyti ekonomikos mokslų krypties tyrimus; TI – vykdyti mokslo taikomąją veiklą, būtiną teisės sistemos ir teisiųjų institucijų reformai koordinuoti ir jos dermei su valstybėje vykdoma ekonomine ir socialine pertvarka užtikrinti.

DSTI Lietuvoje siekia būti socialinių ekonominių procesų tyrimų lyderis, pabrėžia, kad jo vykdomi kompleksinių tyrimų rezultatai ir jų pagrindu teikiamos rekomendacijos labai svarbios šalies socialinei politikai tobulinti, deklaruoja siekį bendradarbiauti su Europos Komisijos institucijomis bei pasaulio šalių mokslo įstaigomis.

LAEI turi ambicijų tapti nacionaliniu ir tarptautiniu mastu pripažįstamu žemės ir maisto ūkio ekonomikos bei kaimo plėtros politikos mokslinių tyrimų centru.

STI siekia plėtoti teorinius, strateginius ir taikomuosius mokslo tyrimus socialinės ekonomikos, sociologijos ir demografijos srityse, teikti inovatyvias mokslo žinias Lietuvos viešosios politikos rengėjams ir vykdytojams, sutelkti Lietuvos sociologus, demografus ir socialinės ekonomikos tyrėjus, kad Lietuvos SM srityje būtų pasiektas proveržis ir šie mokslai taptų konkurencingi tarptautiniu mastu.

LMA EI norėtų tapti centru, kuris koordinuotų ekonomikos ekspertų veiklą ir ekonominius tyrimus bei teiktų LR Vyriausybei ir jos institucijoms moksliskai pagrįstas rekomendacijas.

TI save laiko Lietuvos teisinės sistemos reformos mokslinių pagrindų rengėju bei pagrindiniu LR Seimo, LR Vyriausybės ir Konstitucinio Teismo ekspertu teisės mokslo ir kriminologijos klausimais.

DSTI tarp savo tikslų mini ir siekį dalyvauti mokymo veikloje. LAEI siekia ugdyti aukštos kompetencijos mokslo darbuotojus.

LAEI uždaviniai labiausiai siejami su paties instituto poreikiais: norima pagerinti instituto mokslinių darbų kokybę bei mokslinės produkcijos, skaičiuojamos pagal SKVC taikomą metodiką, rezultatus, sukurti efektyvesnę mokslinių tyrimų rezultatų sklaidos sistemą, ugdyti institute mokslinių diskusijų kultūrą.

STI tikslai – vertinti ir modeliuoti šalies socialinę ekonominę ir demografinę raidą, šalinti tradiciškai išliekančius barjerus tarp socialinių ekonominių, sociologinių ir demografinių tyrimų, pateikti reikiamus fundamentinių ir taikomųjų tyrimų rezultatus bei kokybiškas ir inovatyvias mokslo žinias viešosios politikos dalyviams. STI taip pat siekia dalyvauti mokymuose bei tarptautinio lygmens tyrimuose.

LMA EI siekia plėtoti mokslinį strateginį monitoringą, skirtą Lietuvos ekonomikos subalansuotai plėtrai ir stabiliam ilgalaikiam augimui. Vienas iš instituto uždavinių – geriau naudoti konkursinį ir tarptautinį finansavimą moksliniams tyrimams plėtoti ir finansinei instituto padėčiai gerinti.

TI tikslas - užtikrinti teisės aktų projektų mokslinį pagrįstumą, teikti paslaugas juridiniams asmenims, šviesti visuomenę teisės klausimais. Tarp uždavinių – publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus, vykdyti leidybinę veiklą.

Apibendrinimas. SM institutų vaidmenys yra gana skirtingi: vieni institutai (TI, LAEI) yra orientuoti į konkrečių valstybės institucijų poreikius bei atitinkamus taikomuosius tyrimus, kiti (STI, LMA EI) norėtų būti išskirtiniai koordinuojantys tyrimų centrai Lietuvoje. DSTI, kaip iki šiol, taip ir ateityje numato derinti taikomojo pobūdžio tyrimus su fundamentiniais teoriniais bei išlikti tyrimus koordinuojančiu centru. Kiek tokie veiklos prioritetai pagrįsti mokslinio potencialo ir plėtros taktikų požiūriu, reikėtų aptarti atskirai.

Visi SM institutai turi aiškų ekspertinį pobūdį. Jie deklaruoja siekį talkinti formuojant ir įgyvendinant viešąją ekonominę bei socialinę politiką. Vis dėlto šis siekis gali būti sėkmingai įgyvendintas tik esant aiškiai išsakytam valstybės institucijų poreikiui bei visuomenės interesu pagrįstiems konkretiems valstybės užsakymams. Ypatingai svarbu, kad tokie užsakymai pasiektų ne tik žinybinius, bet ir akademinis institutus – LMA EI ir STI. Ne mažiau svarbu sudaryti galimybes patiems institutų mokslininkams dalyvauti formuojant valstybės užsakymus.

3.4. HSM institutų mokslinė tiriamoji veikla

Tiriamoji veikla nagrinėjama pagal institutų pateiktus savianalizės duomenis. **Pateiktų duomenų atrankinis pobūdis neatskleidžia viso atskirų institutų mokslinės produkcijos vaizdo, tačiau leidžia atpažinti mokslinės tiriamosios veiklos prioritetus ir tendencijas.**

3.4.1. Tyrimų kryptys ir rezultatai

Humanitariniai mokslai

LKI mokslinių tyrimų pagrindinių kryptų išskyrimas yra nuosekliausias tarp visų HM institutų:

- lietuvių kalbos leksikologija, leksikografija ir gramatinės sandaros tyrimai,
- lietuvių kalbos istorijos, tarmių ir sociolingvistiniai tyrimai,
- lietuvių kalbos funkcionavimo visuomenėje ir terminologijos tyrimai,
- lietuvių onomastikos tyrimai,
- dabartinio bei istorinio kalbų ir kultūrų dialogo tyrimai.

Svarbu pažymėti, kad kiekvienoje tyrimų kryptyje šalia monografinių tyrimų yra leidžiami serijiniai (tęstiniai) leidiniai. Pagal savo paskirtį institutas taip pat kaupia bei skaitmenina lietuvių

kalbos išteklius, publikuoja reikšmingus lietuvių kalbos šaltinius, rengia pagalbines kalbos praktikai skirtas priemones, organizuoja vasaros (kvalifikacines) mokyklas ir kursus. Platesnio požiūrio į lituanistinius tyrimus radimąsi atspindi ir nauja tyrimų sritis, skirta istoriniams kalbų ryšiams. Kita vertus, nors LKI teisingai konstatuoja tarptautinio lygmens lietuvių kalbos tyrimų svarbą, tokių tyrimų stokoja (nors per 5 metus paskelbta ne viena lituanistinės temos monografija užsienio kalba arba užsienio leidyklose)⁷. Kai kuriose tyrimų kryptys darbų tematika yra pernelyg siaura, mažai susijusi su aktualiomis ir universaliomis HM raidos tendencijomis.

LLTI pastebimas siekis derinti teorines/metodologines ir tekstologines/šaltiniotyros tyrimų kryptis:

- literatūros ir folkloro teorinių problemų tyrimai,
- lietuvių literatūros ir tautosakos istorinių procesų tyrimai,
- Lietuvos raštijos paminklų tyrimai ir skelbimas,
- dabartinio literatūros ir tautosakos proceso tyrimai,
- lietuvių tautosakos tipologinių sistemų ir variavimosi procesų tyrimai,
- mokslinių, mokslo taikomųjų ir populiariamųjų lituanistikos šaltinių publikavimas.

Kryptys išskirtos ne visai nuosekliai: paskutiniosios dvi publikacijų požiūriu iš esmės neatitinka mokslinių tyrimų krypties sampratos, o tekstologijos tyrimai atskirai nepažymėti. Sėkmingiausiai mokslinė veikla subalansuota literatūros teorijos, tekstologinių tyrimų ir senosios literatūros paveldo publikavimo kryptyse. Tuo tarpu tautosakos (folkloro) tyrimai (dėl jų reikšmės abejonių nekyla) šiuo metu daugiausia orientuojasi į duomenų rinkimą ir sisteminimą, o per menkai – į jų apibendrinimą specialiosiose studijose (iš visų instituto 5 metų mokslinių publikacijų išskirtas tik periodinis leidinys „Tautosakos darbai“ ir viena monografija). Nors literatūros šaltinių tyrimai ir leidyba (vertimai) yra vienas svarbiausių instituto uždavinių ir pasiekimai šioje srityje akivaizdūs, nėra aiškūs atrankos principai (ypač senosios užsienio literatūros vertimų atveju). Palyginti mažai savianalizėje atsispindi tarptautiniai tyrimai, be vienos (dar tik pasirodysiančios) publikacijos nenurodyta kitų monografijų ar kolektyvinių studijų užsienio kalbomis.

⁷ Lietuvių tarmės. II dalis/ **Lithuanian dialects. Volume II**, 2005, ISBN 9986-668-89-1 (lietuvių ir anglų kalba); *Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kontext der europäischen Reformation*, straipsnių rinkinys, sudarė J. Gelumbeckaitė ir Jost Gippert (Frankfurto Ghoethe's universitetas) 2005, ISBN 9986-668-83-2 (vokiečių kalba); *Исторический путь литовской письменности*, 2005, Вильнюс: Институт литовского языка; straipsnių rinkinys, sudarė (kartu su Jurgio Baltrušaičio namais Maskvoje) (rusų kalba); Algirdas Sabaliauskas *Vi som ar balter*, 2005, ISBN 9986-668-81-6 (švedų kalba); Upton Sinclair: *The Lithuanian Jungle. Upon the Centenary of The Jungle (1905 and 1906) by Upton Sinclair*, SUBACIUS, Giedrius Amsterdam/New York, NY, 2006, XI, 102 pp. Illustrated (anglų kalba); Algirdas Sabaliauskas *Noi Balti*, 2007; ISBN 978-9955-704-55-6 (LKI leidyklos) ISBN 978-88-7997-103-4 (italų leidyklos Books&company) (italų kalba); Nadežda Morozova, *Чудное Причудье: Фольклор староверов Эстонии*, Tartu: HUMA, 2007, 336 c. [kartu su J. Novikovu]. ISBN 978-9949-408-58-0; *Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas/ Das lituanistische erbe August Schleichers* Serija Lituanistinis kalbotyros paveldas/Lituanistisches sprachwissenschaftliches erbe. Sudarytojai Zabarskaitė J., Lemeškin I. (Prahos Karolio universitetas), 2008, ISBN 978-609-411-010-8 (lietuvių ir vokiečių kalbomis); *Human Language Technologies. Proceedings*. Editors: František Čermak (Prahos Karolio universitetas), Rūta Marcinkevičienė, Erika Rimkutė (VDU), Jolanta Zabarskaitė. 2008, ISBN 978-9955-704-53-9. (anglų kalba); Nadežda Morozova, *Isevürki Peipsiveer: Eesti Vanausuliste folkloorist ja pärimuskultuurist*, Tartu: HUMA, 2008, 192 p. [kartu su J. Novikovu, sutrumpintas variantas, vertimas į estų kalbą]. ISBN 978-9949-408-61-0 (estų kalba); Nadežda Morozova, *Книжность староверов Эстонии*, Tartu: HUMA, 2009. ISBN 978-9949-408-72-6; *A samogitian Catechism in Hebrew characters by the Reverend Jan Chrizostom Gintyllo/Kunigo Jono Krizostomo Gintilos žemaitiškas katejizmas hebrajų rašmenimis*. Sud. J. Verbickienė, 2009, ISBN 978-995-704-95-9 (lietuvių ir anglų kalbomis)

LII ryškėja siekis atskirose kryptyse derinti mokslinę tiriamąją veiklą ir taikomuosius darbus:

- Lietuvos visuomenės ir valstybės raida iki XXI a. pradžios,
- Lietuvos archeologija, proistorės tyrimai,
- etnologija: kultūrinis, socialinis ir teritorinis tapatumas,
- Lietuvos Metrikos ir kitų Lietuvos istorijos šaltinių tyrimas ir publikavimas,
- Lietuvos miestų atsiradimas, raida ir visuomeninė reikšmė.

Fundamentiniai pagalbinių istorijos mokslų (heraldikos, sfragistikos), archeologijos ir istorinės geografijos darbai sėkmingai adaptuojami kitų mokslų ir visuomenės poreikiams. Pažymėtina nuosekli istorinių šaltinių publikavimo strategija (Lietuvos Metrikos, miestų savivaldos, užsienio politikos dokumentų serijos) bei tarptautiniu mastu koordinuojami bibliografiniai darbai. Pakankamai didelis (lyginant su kitais institutais) dėmesys skiriamas tarptautinėms publikacijoms: periodinis leidinys anglų kalba, specialios monografijos ir užsienio leidyklų inicijuoti vertimai liudija tarptautinį aktyvumą ir pripažinimą. Nepaisant esamų šaltinių leidybos ir šaltiniotyros pasiekimų, ši veiklos kryptis turėtų būti stiprinama, ieškant naujų tyrimų ir leidybos sąveikos formų. Per menkai išplėtoti teoriniai fundamentiniai tyrimai (iš dalies išskirtina etnologijos kryptis), tyrimų krypčių pavadinimai ir programos formuluojami pernelyg bendrai (ypač pirmosios trys), tiesa, iš dalies tai atsveria papildomos projektiniu pagrindu konstruojamos smulkesnės tyrimų programos, sudaromos 5 arba 10 (dviem etapais) metų. Kaip tik programos/projektai labiausiai ir rodo aktualią instituto tyrimų strategiją. Programos kuriamos (išskyrus kai kuriuos atvejus, pvz. pagalbinių istorijos mokslo disciplinų, Lietuvos Metrikos publikavimo ar Lietuvos istorijos sintezės programos/projektai) probleminiu pagrindu ir yra skirtos konkrečiai istorinei problemai tirti (pvz., „Lietuvos visuomenės modernizacija ir etniniai konfliktai“, „Nedominuojančios etninės bendruomenės Lietuvoje XIX a. – XX a. pirma pusė“, „Lietuva Antrajame Pasauliniame kare“, „Lietuvos miestų socialinė topografija XIV-XX a.: Vilnius“, „Lietuva Europoje: kultūrinės sąveikos archeologiniais duomenimis“, „Tapatybė erdvėje ir laike: lokalios bendruomenės“ ir kt.). Formuojant programas/projektus atsižvelgiama tiek į visuomenės ir valstybės, tiek į istorijos mokslo poreikius.

KFMI ir jo tyrimų kryptys iš kitų humanitarinių institutų išsiskiria platesne tematika (neapsiribojama lituanistiniais darbais), teorinių tyrimų gausa ir tarpdiscipliniškumu:

- Lietuvos kultūros formavimosi ir jos raidos tyrimai,
- Lietuvos filosofijos istorijos tyrimai,
- komparatyvistiniai kultūros ir filosofijos tyrimai,
- šiuolaikinės filosofijos tyrimai,
- Lietuvos meno raidos tyrimai.

Monografijos liudija aukštą dalies instituto darbuotojų mokslinių tyrimų lygį ir orientaciją į fundamentinius tyrimus. Nors tematikos įvairovė ir yra stiprioji instituto pusė, vis dėlto esminio proveržio tarpdisciplininuose tyrimuose nepastebima: savianalizės medžiagoje nematyti sėkmingo bendradarbiavimo tarp skirtingų disciplinų pavyzdžių. Kai kurių tyrimų problematika formuluojama itin bendrai ir vargu ar atitinka šiuolaikinio mokslo reikalavimus bei institutų paskirtį (sėkmingiau galėtų būti plėtojami universitetuose). Turint omeny pastangas atlikti teorinius tyrimus, itin nepakankamas atrodo tarptautinis aktyvumas (kelios monografijos užsienio kalba, išleistos vietos leidyklų). HSM institutams reikšmingus taikomuosius darbus (šaltiniai, žodynai) iš esmės vykdo tik meno ir filosofijos istorijos skyriai.

Apibendrinimas. HM institutai atlieka reikšmingą vaidmenį analizuojant šiuolaikinius lituanistikos procesus bei renkant, sisteminant ir tyrinėjant lituanistinį paveldą. Suburti moksliniai

kolektyvai iš esmės pajėgūs inicijuoti ir vykdyti ilgalaikius mokslinius projektus. Pagrindiniai rezultatai skelbiami mokslinėse monografijose ir šaltinių publikacijose. Pažymėtina tendencija šalia tradicinių periodinių leidinių rengti ir probleminius tęstinius leidinius (LKI, LLTI ir LII). **Svarbiausios institutų problemos – nepakankamai išgryninti tyrimų prioritetai, tarpdisciplininių ryšių, tarptautinio aktyvumo stoka.**

Socialiniai mokslai

STI mokslo darbų kryptys formuluojamos problemiška:

- socialinių ekonominių procesų tyrimų teorija ir metodologija,
- socialinės gerovės tyrimai,
- stratifikacinių procesų tyrimai,
- sociodemografinių procesų tyrimai,
- etnosocialinių procesų tyrimai.

STI iš kitų HSM institutų išsiskiria tarptautiškumu (publikacijos ir dalyvavimas tarptautinėse programose). Daug taikomųjų tyrimų (tarp jų – ir valstybinių institucijų užsakymų), kurie derinami su fundamentiniais. Tinkamai išskirtos pagrindinės tyrimų kryptys, kurios plėtojamos pakankamai nuosekliai ir sistemingai. Tačiau kai kuriose kryptyse fundamentiniai tyrimai nepasiekia aukščiausios kokybės (stokojama studijų ar monografijų lygio/apimties tyrimų). Nemažą dalį svarios produkcijos sukuria mokslininkai, kurių pagrindinės pareigos yra kitose mokslo ir studijų institucijose.

DSTI turi konkrečiai suformuotą mokslinių tyrimų strategiją ir pagal tai išskirtas kryptis:

- gyvenimo lygis, jo kokybė ir socialinė atskirtis,
- žmogiškųjų išteklių plėtra,
- gyventojų užimtumas ir nedarbas,
- darbo rinkos politika,
- kolektyvinai darbo santykiai,
- darbo sąlygos.

Aiški instituto veiklos strategija, atsižvelgianti į šiuolaikinės visuomenės aktualijas, lemia ir didelę taikomųjų darbų apimtį. Jos požiūriu (atsižvelgiant į nuolatinių instituto tyrėjų skaičių) institutas neabejotinai pirmauja tarp visų SM institucijų. Tuo tarpu fundamentinė mokslinė produkcija yra kuklesnė, nes bazinio finansavimo nebuvimas neleidžia adekvačiai atlikti abiejų (fundamentinės ir taikomosios veiklos) funkcijų. Nežiūrint į tai, žymi dalis instituto mokslininkų skelbiamų straipsnių patenka į tarptautinę duomenų bazę referuojamus bei recenzuojamus mokslo leidinius, nors monografinio pobūdžio leidinių nėra gausu. Institutas pasižymi aktyviu tarptautiniu bendradarbiavimu, kuris matyti iš vykdomų (tarp jų – ir nuolatinio pobūdžio) projektų bei publikacijų. Kai kurios DSTI temos dubliuojasi su STI tyrimais (pvz., socialinės gerovės kryptis STI). Pakankamai ilgai ir kryptingai dirbdamas konkrečios tematikos darbus, DSTI aktyviai plėtoja tarpdisciplininius žmogiškųjų išteklių plėtos, gyvenimo lygio bei užimtumo tyrimus.

TI yra dvi tyrimų kryptys:

- viešojo teisė,
- kriminologija.

TI veikloje akivaizdi orientacija į taikomuosius darbus, o savianalizėje išskirtos svarbiausios publikacijos yra instituto leidiniuose. Lyginant su kitais institutais, per mažai diferencijuotos tyrimų kryptys (vos dvi). Tyrimai tarptautiški. 2005–2008 m. institute atlikti 52 tyrimai įvairiais teisiniais bei kriminologiniais klausimais (iš jų 38 nacionaliniai ir 14 tarptautinių).

LMA EI tyrimų kryptys:

- ekonomikos teorija ir matematinis modeliavimas,
- ekonominės ir socialinės Lietuvos ūkio plėtojimo problemos,
- Lietuvos ekonominės integracijos į Europos Sąjungą problemos,
- ekonominės minties istorija.

EI deklaruoja siekį derinti fundamentinius ir taikomuosius tyrimus, tačiau iš pirmųjų funkcionali yra tik viena tyrimų kryptis – ekonomikos teorija ir matematinis modeliavimas. Kai kurioms kryptims atstovauja iš esmės vienas tyrėjas. Mokslinės publikacijos tik keliuose vietiniuose leidiniuose, tarptautinių publikacijų (išskyrus minėtą kryptį) nėra. Taikomųjų darbų situacija geresnė, nors jų, lyginant su kitais SM institutais, irgi nedaug (daugiausia atliekami Ūkio ministerijos užsakymai).

LAEI tyrimų kryptys:

- žemės ūkio politika,
- ūkių ir žemės bei maisto ūkio įmonių ekonomika,
- produktų rinkotyra,
- kaimo plėtra.

LAEI – vienai sričiai atstovaujantis institutas, kuris taip pat visų pirma orientuojasi į taikomuosius darbus. Publikacijos – vietos leidiniuose, nors pažymėtinos pastangos (tiesa, sporadiškos) tyrimų rezultatus skelbti užsienio kalbomis bei stiprinti mokslinės darbų kokybės užtikrinimo mechanizmą. Iš esmės nevykdomi stambesnio masto tyrimai, apsiribojama tam tikrų (paprastai taikomojo aspekto) klausimų analize. Menki ryšiai su kitais SM tyrimų centrais.

Apibendrinimas. SM institutai (išskyrus STI) gana plačiai orientuojasi į taikomuosius tyrimus. Tokia strategija sąlygoja taikomųjų darbų prioritetą fundamentinių mokslinių tyrimų atžvilgiu. Fundamentinių tyrimų produkcija labai nevienodo lygio, o ir konkrečių tyrimų krypčių rezultatyvumas smarkiai skiriasi. Didelė problema – nepakankami tarpinstituciniai ryšiai, nepaisant neretai gana artimos tyrimų problematikos. Išimtimi gali būti laikomas STI ir DSTI⁸ bendradarbiavimas. Abiejų institutų tyrėjai dalyvauja bendrose ekspertų komisijose, darbo grupėse, į vieno iš institutų atliekamus tyrimus įtraukiami kito instituto tyrėjai.

Mažesniuose institutuose nedidelis mokslo potencialas neleidžia inicijuoti stambesnių tyrimų projektų, o institucinis uždavimas – įsijungti į bendras tyrimų programas. Kai kurie SM institutai tik iš dalies atitinka mokslinių institutų paskirtį. Jie atstovauja vienai konkrečiai mokslo krypciai ir užsiima daugiausia taikomąja veikla.

3.4.2. Taikomieji tyrimai

Humanitariniai mokslai

Taikomieji tyrimai yra svarbi visų HM institutų veiklos dalis⁹. Vis dėlto mokslinių ir taikomųjų tyrimų tarpusavio santykis nėra derinamas (išskyrus iš dalies LKI, LII ir LLTI), todėl

⁸ DSTI, mažiausias SM institutų grupėje, vykdo stambius (tarp jų ir tarptautinius) projektus, vidutiniškai per metus pasitelkdamas apie 40 mokslininkų ir specialistų iš skirtingų institucijų.

⁹ 2005- 2007 m. pagal užsakomuosius Lietuvos ūkio subjektų darbus universitetams ir mokslo institutams humanitarinių ir socialinių mokslų srityje pagrindiniai HSM institutai – LII, LLTI, LKI, STI, KFMI – dažnai sugebėdavo apilenkti pagal jų skaičių net 16-a didžiausių Lietuvos universitetų- *žr.: www.mokslas.mii.lt.*

taikomieji tyrimai neretai atsitiktiniai. Be to, dėl objektyvių priežasčių stokojama bendro sutarimo, ką tokiais tyrimais laikyti¹⁰.

Socialiniai mokslai

Taikomieji tyrimai yra labiausiai išplėtoti šių institutų veiklos srityse. Daugelis institutų (DSTI, TI, LAEI) vykdo visų pirma taikomuosius (užsakomuosius) tyrimus, todėl disproporcija tarp fundamentinių ir taikomųjų tyrimų yra pernelyg ryški (išskyrus STI ir iš dalies DSTI).

3.4.3. Tyrimų tarptautiškumas

Humanitariniai mokslai

Nepaisant to, kad visi institutai tarptautiškumą laiko prioritetine veikla ir čia esama pastebimų teigiamų poslinkių¹¹ (ypač institucinių ir asmeninių mokslinių kontaktų prasme – sutartys, konferencijos, stažuotės), savianalizėse išskirtoje mokslinėje produkcijoje publikacijos užsienio kalba sudaro nedidelę dalį. Nors lituanistiniai tyrimai nemaža dalimi patys formuoja savo tyrimų lauką ir yra visų pirma aktualūs Lietuvos visuomenei, vis dėlto tarptautinės humanistikos kontekstas turi būti integralus tokio formavimo aspektas. Per pastaruosius dvidešimt metų šioje srityje įvykę pokyčiai nekelia abejonių, sovietmečiu išaugusi distancija nuo tarptautinės humanistikos sparčiai mažėja. Vis dėlto lituanistinė tematika retokai pasirodo platesniuose humanitarinių studijų diskursuose, trūksta lyginamųjų studijų, kuriose lituanistiniai tyrimai taptų europinės (ar dar globalesnės) analizės dalimi.

Socialiniai mokslai

Į tarptautinį kontekstą orientuojasi STI ir iš dalies DSTI bei TI. Vis dėlto ir socialinių mokslų atveju realizuotų stambesnių tarptautinių projektų/publikacijų nėra gausu, tarptautinėse publikacijose vyrauja probleminiai straipsniai kolektyvinėse monografijose ar periodiniuose leidiniuose, nors esama ir užsienyje publikuotų knygų.

Pastaraisiais metais LKI ir, ypač, STI galėjo lygiuotis su universitetais pagal tarptautinių projektų apimtį¹².

3.4.4. Tyrimų kokybės užtikrinimo sistema

Ši sistema stabili ir daugelyje HSM institutų yra daugmaž vienoda. Šios sistemos pagrindinės dalys: atestacijos, publikacijų recenzavimas, tvirtinimas institutų tarybose, stažuotės, tarptautinio

¹⁰ Taikomieji tyrimai HSM srityje suprantami kaip praktinių valstybės, socialinės ir kultūrinės plėtros problemų sprendimo tyrimai. Reikia atkreipti dėmesį, kad taikomieji tyrimai buvo apibrėžti iš esmės tik naujajame Mokslo ir studijų įstatyme kaip „eksperimentiniai ir (arba) teoriniai pažinimo darbai, pirmiausia skiriami specifiniams praktiniams tikslams pasiekti arba uždaviniams spręsti“. Iki tol buvo nurodoma, kas laikoma taikomaisiais darbais (žr. *Mokslo ir studijų institucijų mokslinės produkcijos formaliojo vertinimo metodiką*, patvirtintą 2006-04-12).

¹¹ Pavyzdžiui, LII pastarųjų ketverių metų publikacijos užsienio leidiniuose sudarė 25 proc. visų publikuotų straipsnių (2008 m. iš 148 paskelbtų straipsnių 46 publikuoti užsienyje; 2007 m. atitinkamai iš 148 – 42; 2006 m. iš 159 – 37; 2005 m. iš 180 – 37). Panaši situacija ir su konferencijose perskaitytais pranešimais: 2005–2008 m. užsienyje perskaityti pranešimai sudarė 35 proc. visų skaitytų (2008 m. iš 104 pranešimų 34 perskaityti užsienyje; 2007 m. atitinkamai iš 92 – 42; 2006 m. iš 120 – 36; 2005 m. iš 122 – 39).

¹² Žr.: www.mokslas.mii.lt

mobilumo ir kvalifikacijos kėlimo skatinimas (SM institutų atveju – dar ir bendradarbiavimas su socialiniais partneriais ar tyrimų užsakovais).

Apibendrinimas: mokslinių tyrimų plėtos galimybės ir sąlygos. HSM institutai užima svarbią vietą Lietuvos mokslo sistemoje. Daugelis atliekamų tyrimų ir taikomųjų darbų yra ir gali būti realizuojami tik institutų planinių darbų ar ilgalaikių projektų rėmuose. Mokslinių darbų vertinimo kokybė užtikrinama pakankamai gerai, dedama pastangų stiprinti profesinius tyrėjų įgūdžius (dėmesys stažuotėms, kvalifikacijos kėlimui).

Pagal mokslinės veiklos produktyvumą, kuri vertina SKVC, HM institutai sėkmingai konkuruoja su atitinkamais universitetų padaliniais fundamentiniuose ir taikomuosiuose tyrimuose, ypač, pagal mokslo produkcijos vienetų apimtį (monografijos ir ISI straipsniai), tenkantį vienam mokslininkui.

Jei lygintume STI (valstybės mokslų institutą) su atitinkamais Lietuvos universitetų padaliniais, tai fundamentinių tyrimų srityje mokslo produkcijos apimtys tenkančios vienam tyrėjui yra panašios, bet jos buvo ženkliai mažesnės SM valstybės mokslo įstaigose (DSTI, LAEI, LMA EI, TI). Tuo pat metu taikomuosiuose tyrimuose STI universitetus lenkia.

- Tolesnės **pastabos** skirtos mokslinių tyrimų plėtos galimybėms ir sąlygoms nusakyti. Dalis pastabų tinka visų HSM (ne tik mokslo institutų) institucijų situacijai apibūdinti.

- **Tarpinstitucinis ir tarpdisciplininis bendradarbiavimas turėtų tapti vienu svarbiausių HSM plėtos variklių.** Teigiamų poslinkių šia kryptimi pastebima jau dabar (vykdomi projektai net su gamtos mokslų atstovais), tačiau bendrų tarpinstitucinių mokslinių projektų ir publikacijų dar stokoja. **Ypač ryškus HSM tarpusavio ryšių stygius.** Dažnai nepakankamai koordinuojami net artimos tematikos tyrimai. Kita vertus, bendradarbiavimo neskatinoma ir neskatinama kiekybinis institutų mokslinės veiklos vertinimas, lėmęs institutų „pseudokonkurenciją“.

- Daugeliu atvejų **tarp HSM institutų ir universitetų nėra susiklostę produktyvūs santykiai.** Palyginti gausus mokslininkų, dėstančių universitetuose (valandininkai ar dalimi etato dirbantys tyrėjai) skaičius yra svarbus faktorius universitetų veikloje, tačiau struktūrinio bendradarbiavimo mechanizmo stoka neleidžia formuoti ilgalaikėms ir atpažįstamoms tyrėjų mokykloms, taip pat lemia pastebimą tyrėjų kartų kaitos nenuoseklumą.

- **Tai, kad valstybiniu lygiu nėra susiformavęs „visuomenės ir valstybės mokslinio užsakymo“ mechanizmas, vertintina kaip didelė kliūtis institutų mokslinių tyrimų strategijos formavimui.** Vis dėlto ir kiekvienas institutas turėtų aiškiau apsibrėžti savo paskirtį mokslinės veiklos požiūriu. Institutai neretai vykdo mokslinius projektus (mokslą populiarinančios sintezės, enciklopediniai žinytai), kurie galėtų būti veikiau komercinių leidyklų iniciatyvos reikalas.

- **Ribotas tarptautinis (ypač HM) institutų aktyvumas.** Tai, kad pokyčiai vyksta, rodo naujos tarptautinio bendradarbiavimo galimybės, išaugęs tarptautinis tyrėjų mobilumas, tarptautinės konferencijos ir straipsniai, tačiau mažai stambesnių, už regioninio bendradarbiavimo ribų išeinančių tarptautinių mokslo projektų, monografijų užsienio kalbomis ir užsienio leidyklose (dėl to atlikti tyrimai ir jų rezultatai nepakankamai pristatomi platesnei tarptautinei publikai). Šia prasme Lietuvos HSM tyrimų tendencijos nėra „patikrintos“ platesniame tarptautiniame kontekste. Tarptautiškumas neretai suvokiamas vien tik kaip mokslinių tyrimų rezultatų „išvertimas“ (pranešimai, straipsniai ar monografijos) į kitas kalbas.

- **Su tarptautinės sklaidos ypatumais susijęs siauras lituanistikos suvokimas. Tiesa, situacija pastaruoju metu keičiasi: į lituanistinio paveldo sampratą vis dažniau įvedami (kalbos, geografijos ir**

tematikos požiūriu) platesni kontekstai. Valstybės mokslo politika turėtų skatinti tokius tematinę ir metodologinę lituanistikos plėtrą užtikrinančius tyrimus.

- Išryškėję institutus skausmingai paveikusių kiekybinio vertinimo minusai: atsirado straipsnių, arba „lankų“ gausa, bet tuo pat metu iš esmės nuvertinta paties straipsnio – potencialiai fundamentalios studijos – reikšmė (ir HM atveju). HM institutų savianalizėse straipsniai tik kelis kartus pažymėti prie reikšmingiausios mokslinės produkcijos. Be to, dėl HM specifikos straipsniai tik retais atvejais gali pretenduoti į fundamentalios studijos statusą. Dažniausiai HM raidai ypač reikšmingos išvados pateikiamos monografijose, apibendrinančiose tam tikrų tyrimų (realizuojamų straipsniais) rezultatus.

- Dėl susiklosčiusių tradicijų ir disciplininio uždaro mažai plėtojamoms svarbios disciplinos, esančios atskirų ir instituciskai įtvirtintų mokslų paribyje (ypač tarp gamtos mokslų ir HSM, pvz., visuomenės geografijos/kartografijos, istorinės demografijos).

- Išskirti svarbiausius mokslinius ar taikomosios veiklos uždavinius ir formuoti mokslinių tyrimų strategiją institutams neleidžia ir ilgalaikio projektinio finansavimo sampratos bei struktūros stoka.

- Atsižvelgiant į HSM paskirtį plačiąja prasme, aiškiai nepakankama mokslinių rezultatų sklaida visuomenėje (nors HM institutų veikloje pastaruosiu metu pastebima teigiamų poslinkių). Prie to smarkiai prisidėjo formalus vertinimo sistema, iš esmės ignoravusi „mokslinio aparato“ neturinčius darbus. Kita vertus, konkrečių tyrimų problematika neretai pernelyg siaura ir menkai aktuali net artimų disciplinų atstovams. Trūksta visuomenės informavimo apie mokslinius darbus koncepcijos.

3.5. HSM institutų žmonių ištekliai

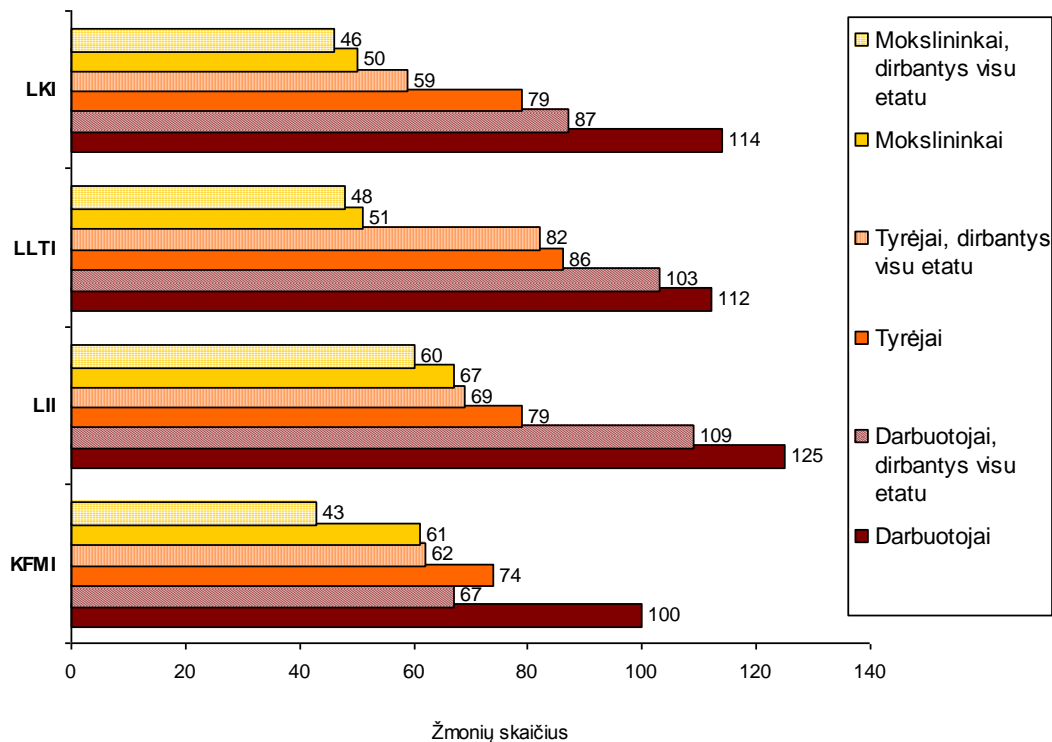
Humanitariniuose ir socialiniuose moksluose tinkamas žmonių išteklių panaudojimas yra būtina efektyvios mokslinės veiklos sąlyga. Iš institutų pateiktų savianalizių matyti įvairuojantis aukščiausios kvalifikacijos mokslininkų ir jaunų tyrėjų, visu etatu dirbančiųjų ir bendradarbių iš kitų institucijų santykis. Išskyla mokslininkų senėjimo ir kvalifikacijų kėlimo, tiriamosios ir dėstomosios veiklos derinimo problemų.

3.5.1. Humanitarinių mokslų institutai

LKI, LLTI ir LII veikia pagal panašų veiklos modelį. Kiekvienas institutas turi aiškiai apibrėžtą tyrinėjimo objektą – lietuvių kalbą, lietuvių literatūrą ir tautosaką, Lietuvos istoriją – ir prisiima atsakomybę už to objekto įvairialypį rezultatyvų tyrinėjimą. Visi trys institutai disponuoja unikaliais archyvais, kurių tvarkymas, tyrimas ir publikavimas yra viena iš institutų veiklos sričių. LKI ir LLTI dar vykdo ir efektingą leidybinę programą.

Humanitarinių mokslų srities institutų darbuotojų skaičius pateikiamas 1 paveiksle.

Pav. 1. Humanitarinių mokslų srities institutų darbuotojai

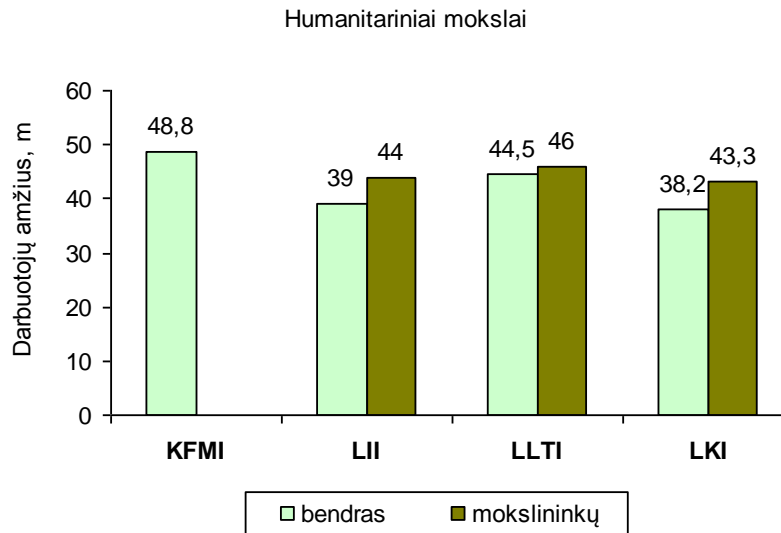
Visi HM institutai yra panašaus dydžio. LKI yra 114 darbuotojų (iš jų 79 tyrėjai ir 50 mokslininkų), LLTI – 112 (86 tyrėjai ir 51 mokslininkas), LII – 125 (79 tyrėjai ir 67 mokslininkai; čia pastarųjų procentas šiek tiek didesnis). LLTI yra daugiausia tyrėjų ir mokslininkų, dirbančių visu etatu: iš 86 tyrėjų – 82, iš 51 mokslininko – 48. LKI atitinkamai iš 79 tyrėjų – 59, iš 50 mokslininkų – 48, LII – iš 79 tyrėjų – 69, iš 67 mokslininkų – 60.

Susiklosčiusi situacija, kai pavyzdžiui, ketvirtadalis LKI tyrėjų, dirba ne visu etatu, kelia klausimą: koks „savų“ ir „kitų“ mokslininkų santykis būtų efektyviausias? Iš 67 LII mokslininkų 22 dėsto 7 Lietuvos aukštosiose mokyklose, kai kurie net keliose. 13 LLTI mokslininkų dėsto 3 universitetuose. Tarp aukštųjų mokyklų, kuriose dirba 16 LKI mokslininkų, nurodoma 5 užsienio universitetai ir 8 aukštosios Lietuvos mokyklos.

Humanitarinių mokslų srities institutų darbuotojų amžius pateikiamas 2 paveiksle.

Pagal amžių jauniausi yra LKI tyrėjai, kurių amžiaus vidurkis – 38 metai (mokslininkų – 43). „Statistinis“ istorikas tyrėjas yra 39, o istorikas mokslininkas – 44 metų. Šiek tiek (bet dar nepavojingai) vyresni LLTI tyrėjai (44,5 metų) ir mokslininkai (46 metų).

Pav. 2. Humanitarinių mokslų srities institutų darbuotojų amžius

Tyrėjų kolektyvai formuojami pagal seną Mokslų akademijos institutų modelį. LII ir LLTI yra po 7 skyrius, LKI kalbos institute – 4 skyriai ir 2 centrai.

Tyrinėjimo teritorijos paskirstytos pagal chronologiją (LII: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyrius, XIX a. istorijos skyrius, XX a. istorijos skyrius; LLTI: Senosios literatūros skyrius, Naujosios literatūros skyrius, Šiuolaikinės literatūros skyrius) arba pagal dalyką (LII: Archeografijos, Archeologijos, Etnologijos, Miestų tyrimų skyriai; LLTI: Tekstologijos, Dainyno, Sakytinės tautosakos, Tautosakos archyvo skyriai; LKI: Kalbos istorijos ir dialektologijos, Kalbos kultūros, Gramatikos, Vardyno skyriai, Terminologijos ir Leksikografijos centrai). Abejotina, ar chronologinės skyrių pertvaros padeda sutelkti jėgas aktualiems probleminiams tyrimams. Ar nesusmulkinta LLTI, tarkim, atskiriant dainyną nuo sakytinės tautosakos?

KFMI tyrimų laukas kryžiuojasi su LII ir LLTI tyrimų kryptimis. Nėra loginio pamato KFMI vykdomus Lietuvos kultūros, filosofijos ir meno raidos bei paveldo tyrimus atsieti nuo LII deklaruojamų tikslų „tirti Lietuvos visuomenės, jos kultūros, ūkio, valstybingumo istoriją“, „būti istorijos ir etnologijos tyrimų Lietuvoje koordinavimo, organizavimo ir vykdymo centru“. Ši kryptis yra buvusio Kultūros ir meno instituto tyrinėjimų tąsa. Inkorporavus pastarąjį institutą į Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto struktūrą, buvo lygiagrečiai vykdomi ir šiuolaikinės filosofijos tyrimai. Kadangi KFMI turi ambicijų tapti lyginamųjų Europos ir pasaulio kultūrų tyrimų centru, o LLTI kaip vieną savo prioritetų irgi deklaruoja lyginamųjų tyrimų plėtrą, būtų tikslinga vienyti mokslinį potencialą literatūros ir vizualiųjų menų, teatro ir kino, medijų lyginamųjų studijų srityje.

KFMI, mokslo biurokratų pagimdytas institutas-kentauras, yra panašaus dydžio, kaip ir kiti trys HM institutai: jame yra 100 darbuotojų, 74 tyrėjai, iš jų 61 mokslininkas. KFMI gerokai mažesnis visu etatu dirbančių mokslininkų procentas: 43 iš 61 (70,5%). To pasiekta dirbantiems pensininkams palikus 0,75, o dirbantiems pagal terminuotas darbo sutartis – 0,5 etato. Tokia lėšų ekonomija aiškinama tuo, kad „dirbdami sumažintuose etatuose tikri mokslininkai ir taip padaro žymiai daugiau, nei iš jų reikalaujama“. Užtat 31 „tikras mokslininkas“ dar dėsto 11 Lietuvos aukštųjų mokyklų. 14 KFMI tyrėjų papildomai dirba ne mokslo ir ne studijų institucijose. Pagal amžių šio instituto tyrėjai vyriausi tarp humanitarų: jų amžiaus vidurkis – 48,8 metų.

2009 m. iš 12 KFMI skyrių liko 9, atspindintys instituto kentauringą prigimtį. Lietuvos kultūra padalyta chronologiniu principu Lietuvos kultūros istorijos ir Dabartinės Lietuvos kultūros skyriams. Kažkodėl nuo kultūros istorijos atskirtas sakralinis ir liaudies meno paveldas, Dailės istorija ir Lietuvos filosofijos istorija. Neaišku, kokią (dabartinę ar praeities) kultūrą tyrinėja Muzikologijos ir teatrologijos skyrius. Į filosofijos lauką, be Lietuvos filosofijos istorijos, patenka Šiuolaikinės filosofijos ir Praktinės filosofijos skyriai. Dalykiniu pagrindu išskirtas Komparatyvistinių kultūros studijų skyrius. Toks tiriamojo objekto klasifikacijos margumynas verčia rimtai abejoti esamos KFMI organizacijos koherentiškumu.

Visi HM institutai yra subūrę aukščiausio lygio mokslinį potencialą turinčius mokslininkus. Yra susiformavusios konkrečios lietuvių kalbos, lietuvių literatūros ir tautosakos, Lietuvos istorijos tyrimus atliekančios stiprios mokslininkų grupės, autoritetingos tam tikros krypties tyrimų mokyklos. Kai kurie tyrimai atliekami tik šiuose instituteuose. Institutų tyrėjai kelia savo mokslinę klasifikaciją, dalyvaudami tarptautinių ir tarpdalykinių tyrimų projektuose, rengdami tarpdalykinius teorinius seminarus. LKI 2006–2007 m. surengė 9 kvalifikacijos seminarus pagal 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento II prioritetą „Žmogiškųjų išteklių plėtra“. Nors tyrėjų atsivėrimo šiuolaikiniams pokyčiams problema lieka aktuali, pagrindiniai HM institutai yra pajėgūs tapti teorinio ir metodologinio atsinaujinimo židiniiais. Teigiamai vertintinos KFMI lyginamosios kultūros studijos. Kadangi ją vykdančios mokslininkai yra ir universitetų dėstytojai, šios studijos galėtų būti integruotos į kurio nors universiteto programą, jeigu universitetuose būtų juridškai įteisinta savarankiška mokslinė veikla, nepriklausanti nuo institucinių pertvarų. Dėstymas kitose aukštosiose mokyklose turėtų būti ne varžomas, o skatinamas atitinkamomis universitetų sutartimis. Svarstyтина galimybė suvienyti KFMI ir LLTI vykdomus lyginamuosius kultūros tyrinėjimus.

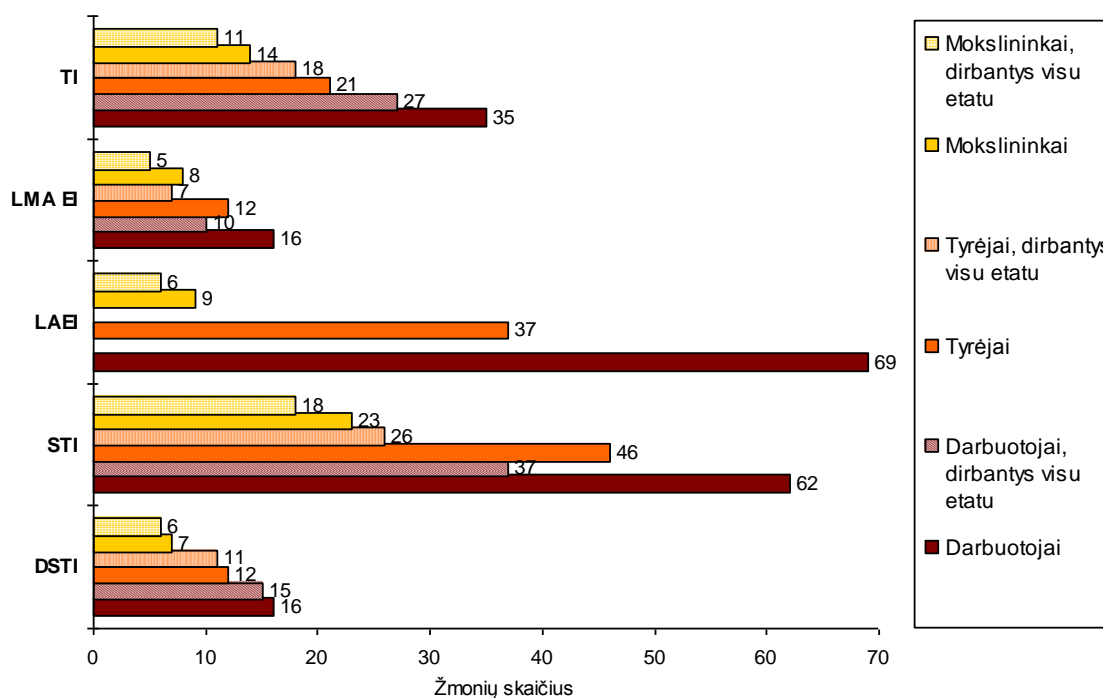
3.5.2 Socialinių mokslų institutai

Šiuo metu Lietuvoje veikia dviejų tipų SM institutai: vieni vykdo įvairius fundamentinius ir taikomuosius tyrimus, kiti daugiausia atlieka tam tikrų žinybų užsakymus. Pirmajam tipui priklauso STI, antrajam – DSTI (pavaldus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai), LAEI (pavaldus Žemės ūkio ministerijai) ir TI (pavaldus Teisingumo ministerijai). LMA EI, įsteigtas kaip akademinis tyrimų institutas, vykdo ir konkrečius Ūkio ministerijos užsakymus.

Socialinių mokslų srities institutų darbuotojų skaičius pateikiamas 3 paveiksle, o darbuotojų amžius pateikiamas 4 paveiksle.

STI yra didžiausias: dirba 62 darbuotojai, iš jų 46 tyrėjai (26 dirba visu etatu) ir 23 mokslininkai (18 – visu etatu). Tai, kad visu etatu dirbantys mokslininkai sudaro tik 39% tyrėjų, matyt, atitinka instituto vykdomų fundamentinių ir taikomųjų tyrimų santykį. Instituto tyrėjai priklauso 5 skyriams ir 2 tyrimų centrums. Atskirą padalinį sudaro tyrimų organizavimo grupė. Ar nebūtų racionaliau sutelkti tyrėjų jėgas stambesniuose padaliniuose? Viena vertus, tai, kad iš 46 tyrėjų 30 (iš 23 mokslininkų – 19) dėsto 12 Lietuvos aukštųjų mokyklų, tarsi rodytų, kad instituto vykdomi tyrimai yra paklausūs. Kita vertus, ar tai netrukdo susitelkti fundamentaliems tyrimams? STI savianalizėje konstatuojama: „neaiški Lietuvos mokslo politika mokslo ir studijų institucijų atžvilgiu skatina mokslininkus pasirinkti darbą universitetuose, pagrindinį dėmesį skiriant dėstymui, o ne moksliniams tyrimams“.

Pav. 3. Socialinių mokslų institutų darbuotojai

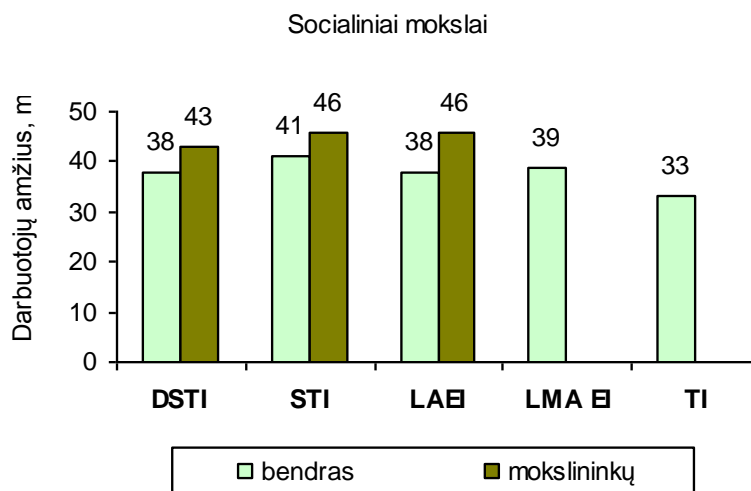
DSTI yra kompaktiškas darinys: 16 darbuotojų, iš jų 12 tyrėjų (11 dirba visu etatu) ir 7 mokslininkai (6 – visu etatu). Tyrėjai pasiskirstę į dvi problemines grupes. 5 DSTI mokslininkai dėsto 4 Lietuvos universitetuose. Tai palyginti jaunas kolektyvas: tyrėjų amžiaus vidurkis – 38, mokslininkų – 43 metai. Instituto mokslininkai kelia savo kvalifikaciją, dalyvaudami konferencijose, atlikdami ekspertinį vertinimą, skaitydami paskaitas įvairių šalių moksliniuose centruose. Jie ne tik dėsto universitetuose, bet ir vadovauja doktorantams, dalyvauja disertacijų bei habilitacijos procedūrų tarybų darbe. DSTI mokslininkai būgštuoja, kad dominuojant valstybės institucijų užsakymams, gali sumažėti teorinis mokslinis potencialas.

LAEI yra 69 darbuotojai: 37 tyrėjai, iš jų 9 mokslininkai (6 dirba visu etatu). Toks santykis, matyt, tinka taikomojo pobūdžio tyrimams, vykdomiems Žemės ūkio ministerijos užsakymu. Po vieną tyrėją dėsto Vilniaus kolegijoje ir Vilniaus pedagoginiame universitete. Tyrėjų ir mokslininkų amžiaus vidurkis atitinkamai 38 ir 46 metai.

TI yra 35 darbuotojai: 21 tyrėjas (iš jų 18 dirba visu etatu) ir 14 mokslininkų (iš jų 11– visu etatu). 3 tyrėjai (iš jų 2 mokslininkai) šiuo metu yra vaiko priežiūros atostogose. 8 tyrėjai dėsto Vilniaus ir Romerio universitetuose. Dalykiniu pagrindu tyrėjai pasiskirstę į 3 tyrimų (kriminologinių, baudžiamosios justicijos, teisinės sistemos) skyrius ir 1 (Vaikų ir jaunimo teisės) sektorių. Nors atsakymuose į savianalizės klausimus nurodoma, kad niekas iš instituto darbuotojų ne mokslo arba ne studijų institucijose papildomai nedirba, apibendrinant žmonių išteklių analizę teigiama, kad „daugeliu atvejų mokslininkai šalia darbo Teisės institute turi rinktis papildomą darbą, dėl to deramai nepailsi“. Teisės instituto darbuotojai mano, kad „valstybėje, turinčioje tik 3,5 milijono gyventojų, tiesiog negali būti tiek mokslinį darbą dirbančių žmonių, kiek šiuo metu asmenų turi daktaro laipsnį“. Problema yra ta, kad į rimtus mokslinius tyrimus neįsitraukia darbuotojai, kurie

TI įgyja praktinių įgūdžių ir darbo patirties, bet vėliau renkasi geriau apmokamą darbą valstybės tarnyboje (Seime, ministerijose, teismuose) arba privačiame sektoriuje.

Pav. 4. Socialinių mokslų srities institutų darbuotojų amžius

LMA EI, keliantis sau ambicingus tikslus – „tapti ekspertų ir koordinavimo centru vykdant kompleksinius Lietuvos ekonomikos subalansuotos plėtros ir stabilaus ilgalaikio augimo tyrimus“, „padėti išplėtoti mokslinio strateginio monitoringo funkciją Lietuvos ekonomikos subalansuotai plėtrai ir stabiliam ilgalaikiam augimui“ – disponuoja gana kukliais žmonių ištekliais: 16 darbuotojų, iš jų – 12 tyrėjų (7 dirba visu etatu), 8 mokslininkai (iš jų 2 habilituoti daktarai; 5 dirba visu etatu). 9 tyrėjai dirba 6 aukštosiose mokyklose. Tyrėjų amžiaus vidurkis – 39 metai. Jaunų mokslininkų sambūris, be jokių skyrių ir padalinių, sugeba į suformuotus laikinus mokslinius kolektyvus įtraukti pagal laikinas sutartis dirbančius aukštos kvalifikacijos ekspertus, vykdančius konkursinių arba užsakomųjų tyrimų projektus. Institutas įvardija dvejopas grėsmes: tyrėjų tekamumą dėl ribotų materialinio skatinimo galimybių ir instituto sujungimą su neprognozuojamos perspektyvos HSM „konsoliduotais naujadarais“. Institutui reikėtų rasti savo nišą tarp Lietuvos SM institucijų.

1 lentelė. HSM institutų tyrėjų darbas kitose institucijose

	Socialiniai mokslai					Humanitariniai mokslai			
	DSTI	STI	LAEI	LMA EI	TI	KFMI	LII	LLTI	LKI
Instituto tyrėjai (iš jų - mokslininkai)									
dirbantys kitose mokslo ir studijų institucijose	5 (5)	30 (19)	3 (1)	9 (7)	8 (7)	31	22 (22)	16 (14)	19 (16)

Apibendrinimas. Jei palygintume bendrus HSM mokslininkų ir tyrėjų skaičius universitetuose ir mokslo institutuose nuo 2005 iki 2007 m., tai jų skaičius ne itin ženkliai, bet šiek tiek augo (nors šiek tiek sparčiau – universitetuose¹³). Kita vertus, jei 2007 m. 16-oje didžiausių Lietuvos

¹³ Kai kuriuose institutuose mokslininkų skaičius mažėjo, kaip STI,

universitetų HSM srityse dirbo per 2200 mokslininkų, tai analizuojamuose instituteuose dirbo apie 270 mokslininkų, arba apie 12% viso HSM mokslininkų potencialo¹⁴. Tačiau HM srityje išimtinai visi mokslininkai dirbo tik valstybės mokslo instituteuose, o SM srityje – per pusę mokslininkų valstybės mokslo instituteuose (STI) ir valstybės mokslo įstaigose (LMA EI, DSTI, TI ir LAEI).

Iš žmonių išteklių aprašymo matyti, kad analizuojamų institutų mokslinis potencialas nevienodas. HM institutai yra gana stambūs struktūriniai vienetai, pajėgūs plėtoti fundamentinius ir taikomuosius tyrimus. LKI, LLTI ir LI turi sukaukę tyrimams reikalingą archyvinę medžiagą ir yra aiškiai apibrėžę savo tyrinėjimų lauką. Iš praeities paveldėta gana grioždiška institutų struktūra ir dirbtinės pertvaros tarp vidinių padalinių trukdo dinamiškiau panaudoti tyrėjų pajėgas aktualiausioms problemoms spręsti. KFMI yra įvairių sričių tyrėjų konglomeratas, neturintis vieningo tyrimų objekto ir vienijančios probleminės ašies. Atskiri šio instituto padaliniai galėtų sėkmingai integruotis į kitas institucijas, atitinkančias jų tyrimų profilį.

STI, didžiausias SM srityje, pretenduoja koordinuoti fundamentinius ir taikomuosius tyrimus. Esantis mokslinis potencialas tam lyg ir pakankamas: mokslininkų čia dirba beveik tiek pat, kiek LMA EI, DSTI ir LAEI drauge paėmus. Bet tai, kad 65% tyrėjų ir 82% mokslininkų darbą institute derina su dėstymu aukštosiose mokyklose, verčia abejoti, ar moksliniai tyrimai yra prioritetinga jų veiklos kryptis.

Ši problema aktuali visuose moksliniuose instituteuose. Institutų ir universitetų bendradarbiavimas iš esmės vertintinas teigiamai, o tam, kad nebūtų atsitiktinis, turėtų būti pagrįstas atitinkamais teisiniais ir finansiniais abiejų pusių įsipareigojimais.

Savotiška LMA EI padėtis. Kažin ar esama dvylikos tyrėjų grupė pajėgi tapti Lietuvos ekonomikos tyrimus koordinuojančiu centru. Svarstyтина šio instituto integracijos į kitas mokslines ar universitetines institucijas problema.

3.6. HSM institutų finansavimas ir jo dinamika

Bendruosius mokslo institutų finansavimo principus apibrėžia LR Vyriausybės patvirtinta metodika¹⁵, kuri reglamentuoja valstybės biudžeto lėšų poreikio apskaičiavimą ir jų skyrimą moksliniams tyrimams, institutų administravimui, pastatų išlaikymui ir kitoms ūkio reikmėms.

HSM institutų 2005–2008 m. gautos lėšos, nurodant bazinį (valstybės garantuojamą) ir projekcinį (lėšos, gautos dalyvaujant nacionalinių ir tarptautinių mokslo programų projektuose ir vykdant ūkio subjektų užsakymus) finansavimą, pateikiamas 2 lentelėje.

¹⁴ Žr.: www.mokslas.mii.lt, nors institutų savianalizėse pateikti duomenys apie žmonių išteklius skiriasi nuo SMM Švietimo informacinių technologijų centro bazėje esamų duomenų.

¹⁵ Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų poreikio nustatymo ir jų skyrimo mokslo ir studijų institucijoms metodika. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 5 d. nutarimu Nr. 974.

2 lentelė. HSM institutų lėšos 2005–2008 m.

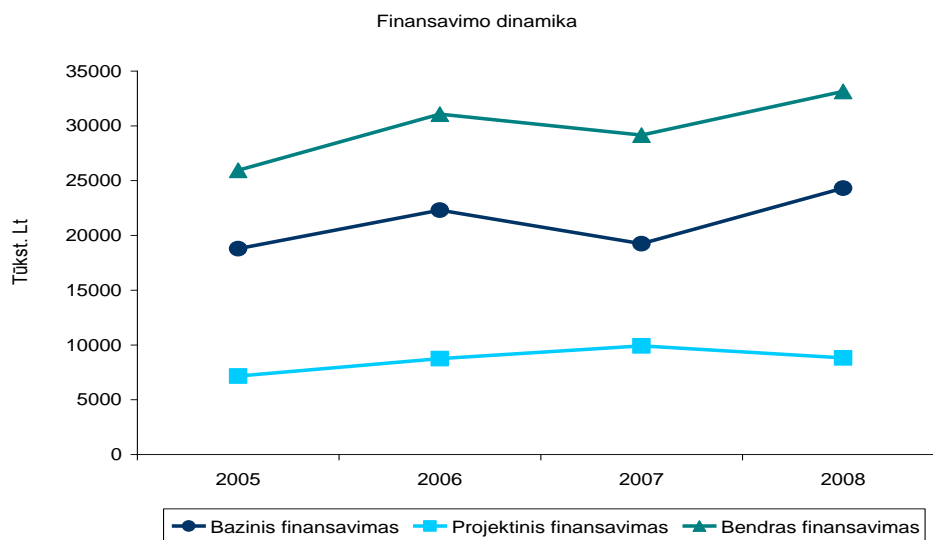
Institutas	Finansavimo pobūdis	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.
DSTI	Bazinis finansavimas	0	0	0	0
	Projektinis finansavimas	868,4	1633,3	2297,0	1580,8
LMA EI	Bazinis finansavimas	350,9	456,9	509,5	660,0
	Projektinis finansavimas	49,1	285,4	159,1	32,7
KFMI	Bazinis finansavimas	2239,1	2297,6	2435,5	3237,3
	Projektinis finansavimas	538,0	802,2	902,8	417,2
LAEI	Bazinis finansavimas	3906,5	3997,7	4242,7	4590,3
	Projektinis finansavimas	417,5	641,6	673,6	449,6
LII	Bazinis finansavimas	2669,7	2951,0	3116,7	3822,5
	Projektinis finansavimas	1636,3	1433,9	1760,8	1882,7
LKI	Bazinis finansavimas	2435,5	2550,7	3050,4	4627,2
	Projektinis finansavimas	1759,6	1809,9	1466,4	1581,1
LLTI	Bazinis finansavimas	4765,5	7541,0	3080,5	3750,9
	Projektinis finansavimas	955,4	1207,3	1139,3	1822,5
STI	Bazinis finansavimas	1236,0	1267,5	1359,8	1673,5
	Projektinis finansavimas	685,8	645,9	1105,5	938,0
TI	Bazinis finansavimas	1185,6	1243,8	1443,5	1954,4
	Projektinis finansavimas	244,7	294,3	405,1	115,2
Iš viso	Bazinis finansavimas	18788,8	22306,3	19238,6	24316,1
	Projektinis finansavimas	7154,8	8753,7	9909,6	8819,8
	Visas finansavimas	25943,6	31060,0	29148,2	33135,9

Pažymėtina, kad DSTI tyrimus (tarp jų ir fundamentinius) 2005–2008 m. vykdė negaudamas bazinio finansavimo.

3.6.1. HSM institutų finansavimo raida 2005–2008 m.

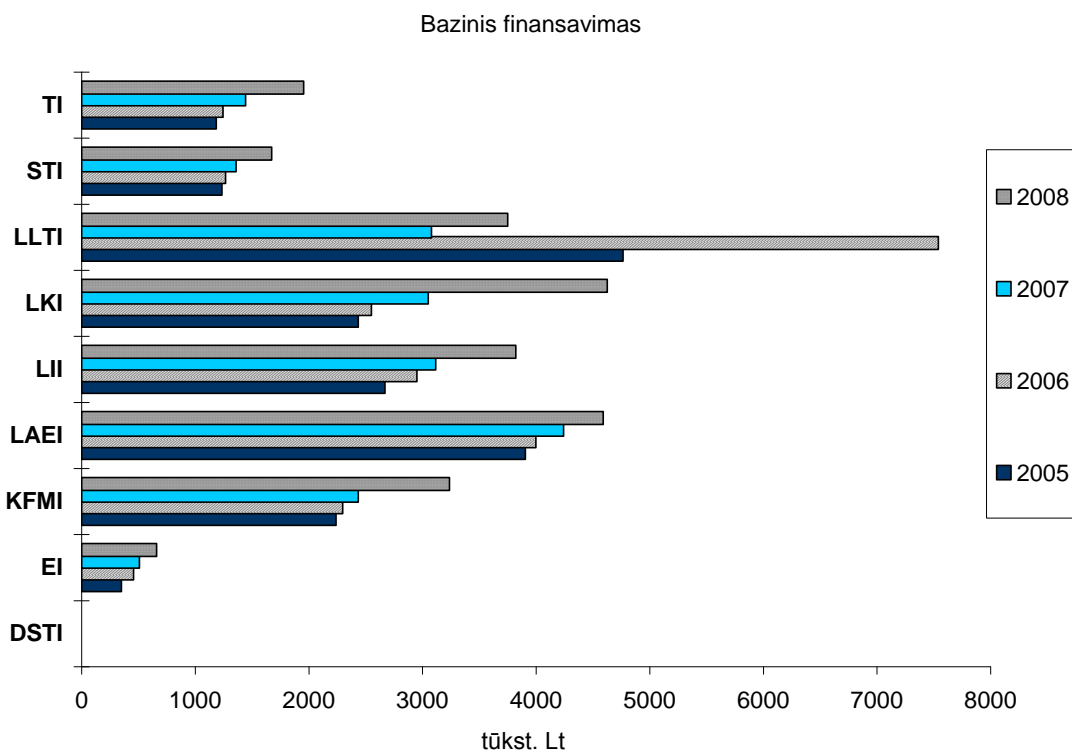
Bendra HSM institutų finansavimo dinamika 2005–2008 m. laikotarpiu pateikiama 5 paveiksle. Atsižvelgiant į tai, kad 2006 m. LLTI skirtas finansavimas Vileišių rūmams rekonstruoti irgi buvo įtrauktas į bazinį finansavimą, galima teigti, kad bazinis finansavimas kasmet augo vidutiniškai 10%. Visų HSM institutų bazinio finansavimo dinamika pateikiama 6 paveiksle.

Pav. 5. Bendra HSM institutų finansavimo dinamika 2005–2008 m.

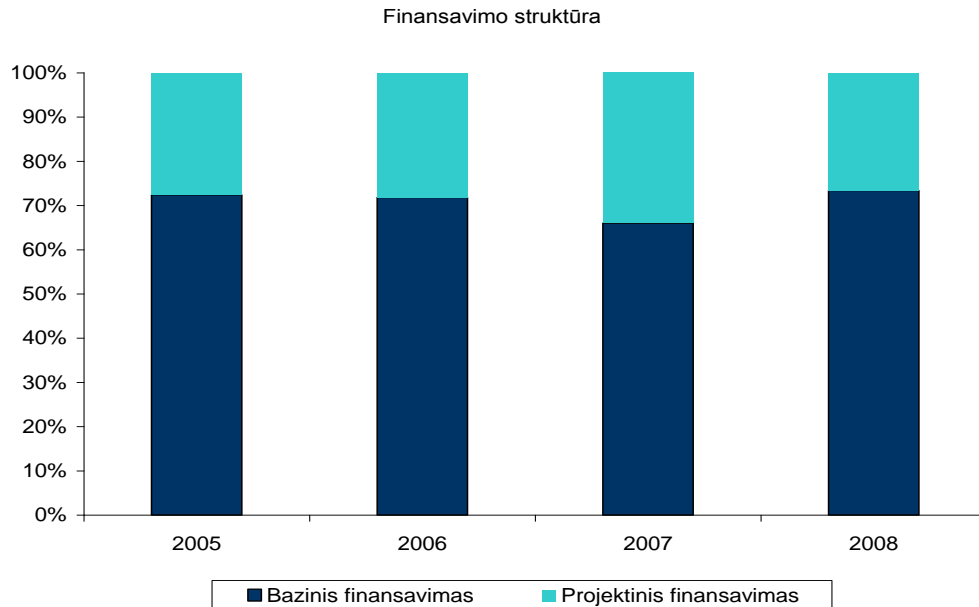

Projektinis finansavimas nagrinėjamu laikotarpiu nuolat sudarė apie 30% bendro institutų finansavimo (žr. 7 paveikslą), išskyrus DSTI, kuriam bazinis finansavimas nagrinėjamu laikotarpiu nebuvo skiriamas. Atskirų HSM institutų projektinio finansavimo dinamika pateikiama 8 paveiksle. Akivaizdu, kad daugumos HSM institutų projektinio finansavimo lėšos laikotarpio pabaigoje sumažėjo beveik iki 2005 m. lygio arba dar labiau (kaip LKI, KFMI, LAEI, TI, LMA EI).

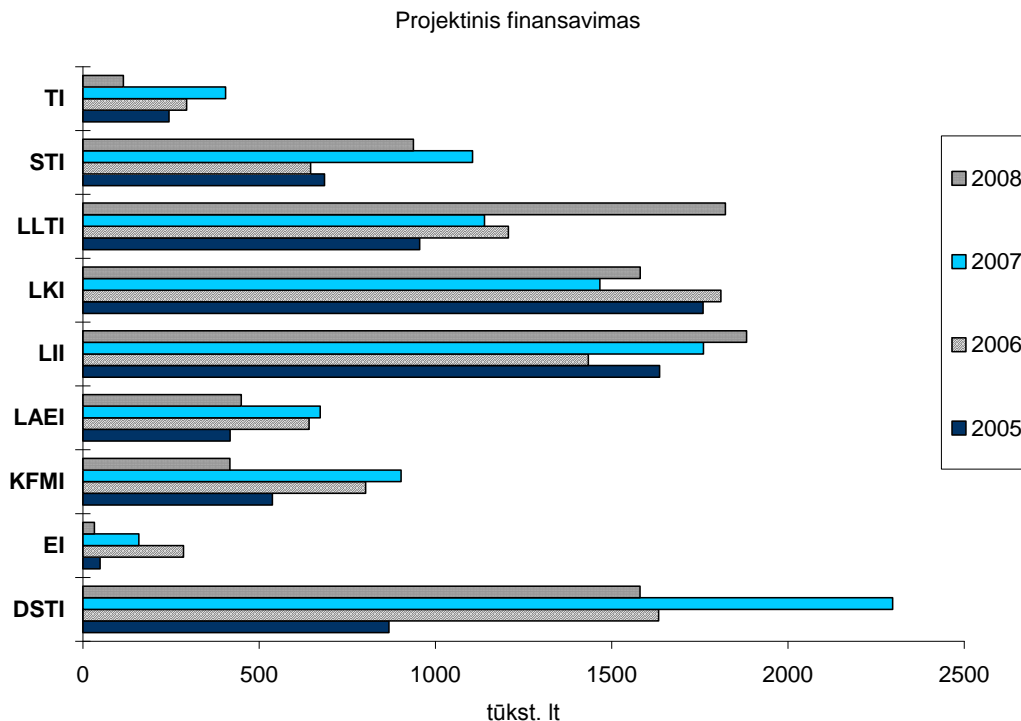
Pav. 6. HSM institutų bazinio finansavimo dinamika 2005–2008 m.

Pav. 7. HSM institutų bazinio ir projekcinio finansavimo santykis 2005 –2008 m.

Pav. 8. HSM institutų projekcinio finansavimo dinamika 2005– 2008 m.

Savianalizės klausimyno atsakymai rodo, kad dabartinio institutų finansavimo nepakanka užtikrinti kokybiškų mokslinių tyrimų plėtrai. Lėšų trūksta ne tik fundamentiniams tyrimams, bet ir pastatams atnaujinti, jauniems ir perspektyviems mokslininkams įdarbinti, moksliniams leidiniams

bei tyrimų rezultatams publikuoti, tyrėjų kompetencijoms ugdyti (trumpalaikėms mokslinėms stažuotėms, komandiruotėms į užsienio archyvus ir bibliotekas, dalyvavimui pasauliniuose kongresuose ir tarptautinėse konferencijose), informacinės infrastruktūros (prieigos prie duomenų bazių, bibliotekos fondų papildymas) ir tarptautinių ryšių plėtrai, vadybos ir administravimo kompetencijoms užtikrinti (jos būtinos norint dalyvauti stambiose tarptautinėse ir nacionalinėse mokslo programose).

3.6.2. HSM institutų finansavimas ir valstybės mokslo politika

Valstybinį institucijų finansavimo modelį lemia strateginiai prioritetai, apibrėžiantys valstybės politiką atskirose srityse. Savianalizės klausimyno atsakymuose nuolat pabrėžiama nuoseklios valstybės mokslo politikos (ne tik HSM srityse) stoka. Respondentai nurodo, kad dėl to institutams sunku numatyti ilgalaikius projektus, sudaryti ilgalaikes tyrėjų grupes ir formuoti savo žmogiškųjų išteklių raidos perspektyvą. **Daugumos institutų nuomone, valstybės mokslo politikos fragmentiškumas reiškiasi nedidelių, trumpalaikių ir mažai tarpusavyje susijusių mokslinių projektų vyraujančia praktika.** Tokiu būdu išskaidomos mokslui skiriamos lėšos, sukuriama prielaidos tyrimus dubliuoti, stabdomas mobilių tarpdalykinių mokslininkų komandų kūrimasis, tarpinstitucinis ir tarptautinis bendradarbiavimas, įsijungiant į stambaus masto tarptautinius tyrimus.

Fundamentiniai moksliniai tyrimai turėtų būti siejami su ilgalaikė ūkio raidos strategija bei pasaulio mokslo tendencijomis, o taikomųjų mokslinių tyrimų pagrindą turėtų sudaryti ministerijų bei kitų valstybės institucijų formuluojami poreikiai. Pabrėžiama, kad valstybės užsakymų formavimo mechanizme turėtų dalyvauti patys HSM tyrėjai, konkurso keliu siūlydami ir inicijuodami naujas mokslinių tyrimų kryptis ir temas.

Kita dažnai minima egzistuojančios finansavimo tvarkos yda – skaidrumo stoka, susijusi tiek su baziniu, tiek ir su projektiniu finansavimu. Daromos prielaidos, kad dėl lobistinės veiklos kai kuriems institutams suteikiamas papildomas finansavimas, nesusietas su jų veiklos rezultatais, o dėl nepakankamai aiškių paraiškų vertinimo kriterijų abejojama projektinių lėšų paskirstymo teisingumu.

Apibendrinimas. Atsižvelgiant į pirmaujančių šalių patirtį, galima teigti, kad pasirenkant HSM institutų finansavimo modelį, pagrindinį dėmesį reikėtų skirti:

- valstybinės mokslinių tyrimų politikos formavimui;
- fundamentinių mokslinių tyrimų finansavimo modelio parengimui ir diegimui;
- taikomųjų mokslinių tyrimų finansavimo modelio parengimui ir diegimui.

3.7. HSM institutų mokslinių tyrimų infrastruktūra (MTI)

Mokslinių tyrimų infrastruktūros (MTI) sąvoka apima: pagrindinę mokslinę įrangą ar instrumentus (jų rinkinius), žiniomis grįstus išteklius (pvz., duomenų rinkinius, archyvus, kitaip struktūruotą mokslinę informaciją), informacinių kompiuterinių technologijų (IKT) naudojimu pagrįstas infrastruktūras (tokias kaip *GRID*¹⁶), kompiuterius, kompiuterinę programinę įrangą ir komunikacijas bei kitas specifines priemones, kurios reikalingos aukšto lygmens tyrimams vykdyti.

¹⁶ GRID, arba **Lygiagrečiųjų ir paskirstytųjų skaičiavimų tinklai** - tai nauja informacinių technologijų evoliucijos pakopa. Šio tinklo technologijų pagalba sujungiami geografiškai nutolę kompiuteriniai ištekliai ir sukuriama virtualus superkompiuteris, galintis spręsti didelės apimties skaičiavimo ištekliams imlius uždavinius. Tinklo ištekliai paprastai išsibarstę po visą pasaulį, todėl jų valdymas, administravimas ir monitoringas atliekamas specialių operacinių programų

Mokslinių tyrimų infrastruktūra (MTI) yra priemonių, išteklių ir su jais susijusių paslaugų visuma, kuri suteikia mokslinei bendruomenei galimybes vykdyti atitinkamos srities aukščiausio lygmens mokslinius tyrimus.¹⁷ MTI apima duomenų rinkimą, kaupimą, analizės ir sklaidos būdus bei instrumentus: duomenų šaltinius (duomenų bazės, archyvai, tekstynai, žodynai ir kt.), dirbti su jais būtinas programines priemones ir kompiuterinius tinklus, užtikrinančius prieigą prie duomenų šaltinių bei jų sklaidą.

HSM MTI būdingi specifiniai bruožai, skiriantys šią MTI nuo kitų, ypač fizinių, technologijos ir biomedicinos, mokslų sričių. Svarbiausia kitų mokslų sričių MTI dalis – *įranga ir metodai (algoritmai)*, o **HSM tyrimų pagrindinė medžiaga – duomenys ir informacija**¹⁸. XX a. pabaigoje prasidėjęs ir tebesitęsiantis perėjimo iš industrinės į žinių visuomenę procesas tapo iššūkiu tradiciniams HSM tyrimų metodams, institucijoms bei struktūroms. HSM tyrimuose vis dažniau naudojama skaitmeninėmis technologijomis pagrįsta techninė bei programinė įranga, vis dažniau taikomi gamtos ir tikslųjų mokslų tyrimų metodai, nyksta mokslų šakas, kryptis ir net sritis skiriančios ribos, stiprėja tarpdalykiniai ir tarpinstituciniai ryšiai. Skiriamos šios keturios MTI rūšys¹⁹:

- *informacinė infrastruktūra* – tyrimų šaltiniai ir duomenys, publikuota mokslo produkcija, nepublikuoti dokumentai, tyrimų instrumentų rinkiniai, informacijos sistemos ir duomenų bazės;
- *komunikacinė infrastruktūra* – elektroninės komunikacijos (įskaitant internetą) formos, tradicinė mokslinė leidyba ir moksliniai renginiai;
- *technologinė infrastruktūra* – moksliniams tyrimams reikalinga bendroji ir specialioji įranga, kompiuterinė įranga (švietimo ir mokslinių tyrimų tinklai), GRID technologijos ir kt.;
- *socialinė infrastruktūra* – šaltiniai ir priemonės dalykiniam ir tarpdalykiniam bendradarbiavimui skatinti.

Siekiant vientisos ir nuoseklios Europos infrastruktūrų plėtros politikos, 2002 m. buvo sukurtas **ESFRI** (angl. *European Strategy Forum for Research Infrastructures*) – Europos mokslinių tyrimų infrastruktūrų strategijos forumas. ESFRI – lobistinių tikslų nesiekianti, neformaliai ir skaidriai veikianti institucija, kurios pagrindinis tikslas yra formuoti vientisą strateginį europinį požiūrį ir derinti šalių interesus²⁰. Šiuo metu ES mastu yra formuojamas teisinio reguliavimo mechanizmas – **Legal framework for ERI** (Europos tyrimų infrastruktūrų teisinis reguliavimas). Šiuo teisiniu instrumentu būtų vadovaujama visose šalyse narėse, tačiau tuo pat metu šis mechanizmas būtų lanksčiai pritaikomas konkrečios šalies (ar infrastruktūros) specifiniams poreikiams²¹.

(angl. middleware) pagalba. Kita GRID komponentė - virtualios organizacijos, jungiančios GRID partnerius, dalyvaujančius bendruose tyrimuose ar projektuose. Dėl GRID technologijų organizacijoms ir paviniams vartotojams reikiamu metu (angl. on-demand) tampa prieinami reikiami kompiuteriniai išteklių. Jų pagalba galima efektyviau realizuoti virtualias duomenų saugyklas bei teikti kitas paslaugas. Žr.: <http://www.litgrid.lt/>

¹⁷ Legal framework for ERI- Žr.: http://ec.europa.eu/research/press/2008/pdf/com_2008_467_en.pdf; taip pat http://ec.europa.eu/research/infrastructures/eric_en.html; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2008:2278:FIN:EN:PDF>

¹⁸ Glosienė Audronė, Krupavičius Algis, Petuchovaitė Ramunė. Socialinių duomenų archyvai: Lietuvos mokslo informacinės infrastruktūros trūkstamas sandas. // *Informacijos Mokslai*, Nr. 35, 2005, p.10

¹⁹ Ten pat, p.10

²⁰ ESFRI, European Roadmap for Research Infrastructures, Report 2006, Luxembourg: ES leidinių biuras, 2006 ir Glosienė Audronė, Krupavičius Algis, Petuchovaitė Ramunė. Socialinių duomenų archyvai: Lietuvos mokslo informacinės infrastruktūros trūkstamas sandas. // *Informacijos Mokslai*, Nr. 35, 2005, p. 15.

²¹ Legal framework for ERI Žr.: http://ec.europa.eu/research/press/2008/pdf/com_2008_467_en.pdf

3.7.1. Lietuvos MTI ištekliai

Lietuvoje iki šiol nesukurta MTI plėtros strategija, o MTI politika įgyvendinama chaotiškai, nes nėra ją koordinuojančios institucijos. 2005 m. Švietimo ir mokslo ministerijos iniciatyva Lietuvos MTI plėtros problemas pirmą kartą pamėginta apžvelgti sistemaiškai: ŠMM Mokslo ir studijų departamento užsakymu buvo parengta „Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų infrastruktūrų plėtros Europos mokslinių tyrimų erdvės kontekste galimybių studija“.²² Joje suformuluotos dvi pagrindinės HSM MTI plėtros kryptys: 1) mokslinių tyrimų informacijos infrastruktūros ir 2) mokslinės kompetencijos infrastruktūros.

Numatyta, kad pirmosios krypties plėtra turėtų vykti kuriant Lietuvos HSM duomenų archyvą (*LiDA*), nacionalinę mokslinių tyrimų duomenų bazę ir informacinį daugiakalbį portalą *research.lt*.

3.7.1.1. HSM institutų institucinė ir nacionalinė MTI

Svarbiausi HM institutai, disponuojantys nacionalinės reikšmės MTI – LKI, LLTI ir LII.

LKI disponuoja keliais MTI elementais, iš kurių (dėl jų svarbos nacionaliniam identitetui išsaugoti) išskirtini šie: *Tarmių archyvas*, kurį sudaro tarmių garso įrašų fonoteka (apie 7000 valandų garso įrašų), kartotekos (apie 400 000 įvairių apklausų ir anketų kortelių), tarmių aprašai, transkribuotų tekstų rankraščiai ir kt.); *Senujų raštų duomenų bazė* (skaitmeniniai senųjų raštų tekstai, konkordancijos ir indeksai); elektroninis *Lietuvių kalbos žodynas*. Instituciniams poreikiams LKI turi nuo 2006 m. veikiančią biblioteką (http://aleph.library.lt/F/?func=find-b-0&local_base=LKI), leidyklą ir elektroninės leidybos padalinį.

LLTI veikia: mokslinė biblioteka – specializuotas lituanistinių dokumentų fondas, užtikrinantis prieigą prie informacijos šaltinių (bibliotekos fonde saugoma virš 270 000 vienetų įvairių dokumentų – knygų, periodinių leidinių, rankraščių, fotodokumentų, smulkių spaudinių, kartografinių leidinių, garsinių-regimųjų dokumentų ir kt.; iš jų knygų fonde – 112 000 vnt.); tautosakos archyvas – Lietuvoje ir pasaulyje didžiausia lietuvių folkloro duomenų saugykla (sukaupta 1 900 000 rankraštinių kūrinių); kelios folkloro ir raštijos paveldo duomenų bazės – literatūros ir folkloro duomenų rinkiniai, skirti visos Lietuvos bei užsienio tyrėjams ir visuomenei: integrali raštijos paveldo ir folkloro informacinė sistema *Aruodai*, elektroninė *Lietuvių literatūros enciklopedija*. 2008 m. visiškai atnaujinta LLTI leidybos centro technologinė įranga leidžia publikuoti aukščiausios kokybės akademinis veikalus ir šaltinius.

LII disponuoja: tradicine institucine MTI (konferencijų sale, internetiniu tinklu, kompiuterine programine įranga ir kita technika); specializuota istorijos biblioteka–rankraštynu, kuriame yra unikalios istorinės medžiagos fondai: čia yra ne tik LII etnologų ekspedicijose surinkta medžiaga, bet ir Lietuvių mokslo draugijos (1907-1940), ir Lietuvių tautosakos archyvo (1935-1940) etnologijos (2250 bylų) ir archeologijos (ataskaitos, fotonegatyvai, brėžiniai) skyrių archyvai). 2004 m. LII biblioteka įsijungė į LABT tinklą ir bendradarbiauja su Lenkijos, Rusijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos (Kembrižo) mokslo institucijų bibliotekomis.

KFMI MTI yra minimali, nes didžioji tyrimų dalis (medžiagos rinkimas, kartais – ir jos analizė) atliekama viešosiose infrastruktūrose: Lietuvos ir užsienio archyvuose, bibliotekose,

²² Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų infrastruktūrų plėtros Europos mokslinių tyrimų erdvės kontekste galimybių studija. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija Mokslo ir studijų departamentas Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategijos darbo grupė. 2005. Internetinė prieiga: www.smm.lt/smt/docs/eksp_stud/GS_2005.pdf

muziejų fonduose, dažnai naudojamosi privačių asmenų archyvais ir meno rinkiniais. KFMI veikia LMA bibliotekos filialas, yra paties instituto sukaupta biblioteka ir unikalus ekspedicijose sukauptas Lietuvos sakralinio meno paveldo archyvas, kaupiamas elektroninis Lietuvos XVI–XX a. dailininkų archyvas.

HM institutų turima MTI naudojasi kitų institutų, universitetų, bibliotekų, kitų įstaigų mokslo ir kultūros darbuotojai, studentai. Nustatyti, kiek ši MTI svarbi ne institutų tyrėjams nepavyko dėl tikslesnių duomenų stokos. Kita vertus, HM institutai naudojasi viešąja MTI: archyvais (Lietuvos centriniu valstybės archyvu, Lietuvos literatūros ir meno archyvu, Lietuvos valstybės istorijos archyvu ir kt.), muziejais, bibliotekomis ir akademinių bibliotekų tinklu (LABT), Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklas (LITNET) ir kt.

Apskritai HSM nacionalinė MTI yra fragmentiška ir labai išskaidyta, bet HM institutai aktyviau nei kiti dalyvauja ar bent ketina dalyvauti nacionalinės MTI plėtroje.

LLTI, LII, LKI ir Matematikos ir informatikos institutas drauge sukūrė *Lituanistikos paveldo informacinę sistemą – ARUODUS*. Šią sistemą sudaro 9 saugyklos (jos gali veikti ir savarankiškai): Visateksčių lituanistikos duomenų saugykla, Vaizdo ir garso archyvas, Lituanistikos terminų tezauras, Lituanistikos personalijų bankas, Geografijos duomenų bankas, Sisteminis raktažodžių vardynas, Bibliografijos katalogas (integrali Lietuvos akademinių bibliotekų tinklo – LABT ir Lietuvos virtualios bibliotekos – LVB dalis), Lietuvių dainuojamosios ir pasakojamosios tautosakos elektroniniai katalogai.

Lietuvos nacionalinė M.Mažvydo biblioteka drauge su LKI, Lietuvos dailės muziejumi ir Lietuvos archyvų departamentu sukūrė bibliotekų, archyvų ir muziejų suskaitmenintų kultūros paveldo objektų duomenų banką (jame yra per 3 mln. 605 tūkst. skaitmenintų puslapių: originalių rankraščių, laikraščių, senų knygų, metrikų, metraščių, taip pat kitų didelę istorinę vertę turinčių dokumentų).

SM institutų MTI ištekliai (lyginant su HM institutais), yra gerokai menkesni: STI, LMA EI, DSTI, TI unikalios nacionalinės reikšmės MTI neturi.

STI turi sukaupęs unikalias monitoringines, longitudinalių tyrimų duomenų bazes. Dalyvaudamas stambiuose tarptautiniuose projektuose ir glaudžiai bendradarbiaudamas su Statistikos departamentu, STI sukaupė unikalius tarptautiniu lygmeniu palyginamus informacinius išteklius apie demografines struktūras ir procesus (mirtingumą, šeimą) bei šeimos politiką.

LAEI valdo Žemės ūkio ministerijai ir ES institucijoms reikalingą informacinę MTI (duomenų bazes): Ūkininkų apskaitos duomenų tinklą (ŪADT; jo informacija teikiama Europos Komisijai), žemės ūkio bendrovių ekonominių duomenų bazę, ekonomines žemės ūkio sąskaitas, ekonominius žuvininkystės duomenis (informacija teikiama Europos Komisijai), užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais duomenų bazę.

SM institutai gana intensyviai naudojasi viešosiomis MTI: Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklu (*LITNET*), Lietuvos statistikos departamento duomenų bazėmis, ministerijų duomenų ir informacijos ištekliais.

Bendradarbiavimas kuriant tarpinstitucines MTI yra menkas. Išskirtinis atvejis – Lietuvos HSM duomenų archyvas (*LiDA*; jį kuriant prisidėjo tiek Kauno technologijos bei Vilniaus universitetai, tiek ir STI). Vienintelė nacionalinė MTI, prie kurios kūrimo prisideda beveik visi HSM institutai, yra informacinė sistema *Lituanistika*, kurios paskirtis – formuoti ekspertuojamą informacinę lituanistikos DB, kaupiančią HSM tyrimus (publikacijas), jei jų objektas yra Lietuvos valstybės, visuomenės, kultūros, lietuvių tautos, kalbos raida ir dabartis.

3.7.1.2. HSM institutų sąveika su užsienio institucijų ar/ir tarptautinių organizacijų MTI

HM institutams yra būdingas dvišalis institucinis bendradarbiavimas su tradicinėmis MTI: archyvais, ypač Lenkijos (Varšuva, Krokuva, Balstogė, Gdanskas, Torūnė, Poznanė, Kurnikas, Vroclavas, Liublinas), Vokietijos (Berlynas, Volfenbiuteris), taip pat Latvijos, Estijos, Ukrainos, Rusijos, Baltarusijos; bibliotekomis ir jų rankraštynais, universitetų duomenų ir informacijos saugyklomis, muziejais ir kt.

HM institutai, išskyrus LKI, neturi tvirtesnių tinklinių MTI lygmens ryšių ir sąveikos su HM srities ESFRI MTI. Apskritai HM institutų MTI sąsajos su tarptautiniu kontekstu yra itin menkos.

Kiek daugiau sąsajų su tarptautiniu MTI kontekstu turi LKI bei LLTI. LKI 2005–2006 m. dalyvavo *EuroTermBank* projekte, kuris skirtas terminologijos darbui naujosiose ES šalyse derinti ir vienyti (perimant ir kaupiant kitų ES šalių terminijos tinklų patirtį ir gebėjimus). Projekto rezultatas – centralizuotas naujųjų ES šalių terminų bankas internete, susietas su nacionaliniais ir tarptautiniais terminų bankais ar ištekliais.

LKI yra ir *Common Language Resources and Technology Infrastructure Network* narys. LLTI deklaruoja siekius dalyvauti ESFRI lygmens MTI (*Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities*), turi tvirtas sąsajas su *Europeana* sistema, tiesiogiai dalyvauja jos konsorciуме kaip institucija-partnerė ir jau gauna realią paramą skaitmeninimui.

Iš *SM institutų* išsiskiria STI, LAEI (duomenis teikia Europos Komisijai) ir DSTI.

STI yra lygiavertis daugelio MTI projektų partneris. STI tyrėjai nuo 1993 m. dalyvauja Jungtinių tautų Europos Ekonominės komisijos inicijuojamuose ir koordinuojamuose stambiuose projektuose, kaupiančiuose unikalią informaciją apie šeimas, gimstamumą, kartas, gyventojų senėjimą. Šie projektai yra: *FFS* (angl. *Fertility and Family Survey – Gimstamumo ir šeimos tyrimas*), 2000 m. perorganizuotas į *GGP* (angl. *Generations and Gender Programme – Kartų ir lyčių programą*), *RAXEN* (angl. *European Information Network on Racism and Xenophobia – Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo tinklas*), *PPA* (angl. *Acceptance of Population Policy – Gyvenojų politika*), *Human mortality data base* (Žmonijos mirtingumo duomenų bazė), *Kannisto-Thatcher mirtingumo duomenų bazė EMF* (EurElite – Europinis elitas), *LLL2010* (angl. *Towards a Lifelong Learning Society in Europe: The Contribution of the Education System – Visą gyvenimą besimokančios Europos link: švietimo sistemos indėlis*), *INTUNE* (*Integrated or United: A Quest for Citizenship in an ever closer Europe – Integruoti ar vieningi: pilietybės paieška vis artimesnėje Europoje*). Kaip MTI projektų recipientas STI naudojami *EUROSTAT*, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, Tarpuniversitetinio politinių ir socialinių tyrimų konsorciumo, Pasaulio sveikatos organizacijos statistinės informacijos sistemos, JT pasaulio gyventojų prognozių duomenų bazės ir kt. ištekliais.

DSTI nuo 2002 m. dirba Europos Komisijos finansuojamame *SYSDEM* tinkle, atsakingame už Europos užimtumo stebėseną (angl. *European Employment Observatory*), o nuo 2004 metų yra Europos Komisijos finansuojamo Europos Fondo gyvenimo ir darbo sąlygoms gerinti (angl. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*) nacionalinis punktas Lietuvoje²³. DSTI taip pat bendradarbiauja su Tarptautine darbo organizacija (angl. *International Labour Organisation, ILO*), Europos profesinių sąjungų konfederacija (angl. *European Trade Union*

²³ Dirbdamas šiame tinkle kartu su kitomis ES šalimis bei Norvegija, DSTI turi prieigą prie lyginamosios ES šalių ir Norvegijos kolektyvinių darbo santykių, darbo sąlygų bei ūkio restruktūrizacijos padarinių informacijos.

Confederation, ETUC) ir jos įsteigtu Europos profesinių sąjungų institutu (angl. *European Trade Union Institute, ETUI*). Vykdydami bendrus projektus su šiomis organizacijomis, DSTI mokslininkai turi prieigą prie kai kurių *ILO, ETUC, ETUI* sukauptų informacinių bazių. Teikdamas Europos Komisijai nuolatinę informaciją apie darbo rinkos, kolektyvinių darbo santykių, gyvenimo sąlygų bei ūkio restruktūrizacijos situaciją Lietuvoje, DSTI nuolat naudoja *EUROSTAT* statistinės informacijos duomenų bazę.

Kita vertus, SM institutams trūksta konkrečių MTI srities tarptautiškumo didinimo strategijų: tokių strategijų šie institutai neturi, o su *ESFRI MTI* nebendradarbiauja.

3.7.2. HSM institutų mokslinių tyrimų infrastruktūrų plėtros poreikiai

Humanitariniai mokslai. Visi HM institutai pažymi poreikį skaitmeninti tyrimų išteklius (pvz., etnologijos, kultūrinės ir socialinės antropologijos ir kultūros istorijos tyrimų), plėsti institucines ir specializuotas (pvz., lietuvių folkloro) duomenų talpyklas, kurti prieigą prie tarptautinių duomenų bazių, kurti ir plėtoti visatekstes duomenų bazines Lietuvoje. Institutų finansavimo strategijose rekomenduojama numatyti poreikius, susijusius su MTI priežiūra ir plėtra. Kai kurie HM institutai (pvz., LII) MTI prioritetu laiko ir pastatų renovavimą.

Socialiniai mokslai. ST institutų MTI plėtros poreikiai panašūs į jau aptartus HM institutų poreikius: duomenų saugojimo ir archyvavimo sistemų plėtra, skaitmeninimas, prieigos prie tarptautinių duomenų bazių kūrimas, kompiuterinės ir programinės technikos atnaujinimas, taip pat ir patalpų renovacija (STI, DSTI, LAEI).

Apibendrinimas. Daugeliui HSM institutų trūksta išmanymo apie MTI ir jų vaidmenį šiuolaikiniuose moksluose. Pačių institutų galimybes plėtoti MTI riboja lėšų stygius: dažnai kalbama vien apie ribotą būtiniausios mokslinės įrangos, instrumentų ir informacijos išteklių ar prieigų prie informacijos (kaip duomenų bazės) atnaujinimą. HSM institutų sukaupta MTI dažnai atitinka tam tikro instituto tyrėjų poreikius, t.y. MTI pagal pobūdį dažniausiai yra institucinės ir sutelktos vienoje vietoje, neprieinamos kitoms institucijoms, labai specializuotos (pritaikytos vienos tematikos darbams vykdyti), nors pastaraisiais metais stiprėja atviros prieigos nuostatos ir praktika.

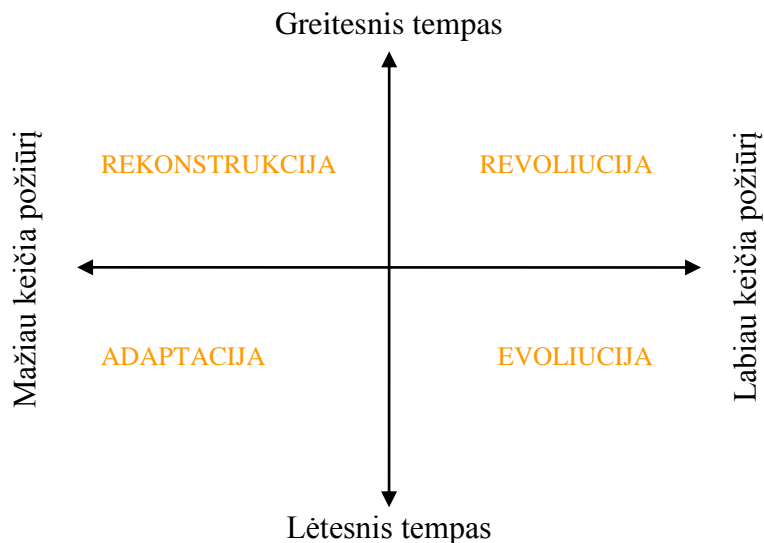
HSM MTI plėtros strategijos, ypač SM srityje, yra išimtinai institucinės. HM institutai numato nacionalinės MTI plėtra, bet iš esmės nesama šios srities aiškesnių tarpinstitucinio bendradarbiavimo veiksmų ir bendrųjų prioritetų – valstybinės MTI plėtros strategijos. **Pridėtinė MTI plėtros vertė tarptautinėje plotmėje HSM institutų *de facto* beveik visai nesvarstoma.**

HSM institutų MTI atsispindi bendrosios HSM MTI būklės problemos: menkai taikomos technologijos (ribotai taikomos skaitmeninės techninės ir programinės priemonės), nepakankamai išplėtotas skaitmeninio turinio kaupimo, saugojimo ir sklaidos (bei elektroninių paslaugų teikimo infrastruktūra, nepakankama integracija (dėl to dubliuojamos funkcijos bei duomenys), silpnos sąsajos su tarptautinėmis MTI, silpnas su MTI susijusių veiklų koordinavimas, iki šiol nėra nacionalinės MTI valdymo sistemos ir plėtros strategijos, nėra teisinio MTI reguliavimo.

4. HSM INSTITUTŲ PLĖTROS SCENARIJAI

Pasirenkant konkretų HSM institutų sistemos plėtros variantą, būtina atsižvelgti į tai, kad bet kuriuo atveju „plėtra“ reiškia egzistuojančios institutų sistemos strateginius pokyčius. Tam, kad šie pokyčiai būtų sėkmingi, reikėtų atsižvelgti į kiekvieno iš plėtros scenarijų ypatumus. Šiuolaikiniai strateginių pokyčių valdymo modeliai šiuos ypatumus kategorizuoja pagal planuojamos plėtros tempą ir pagal tai, kiek tokia plėtra keičia susiklosčiusi sistemos veikėjų požiūrį²⁴. Schematiškai ši pokyčių tipologija pavaizduota 9 paveiksle.

Pav. 9. Strateginių pokyčių tipologija

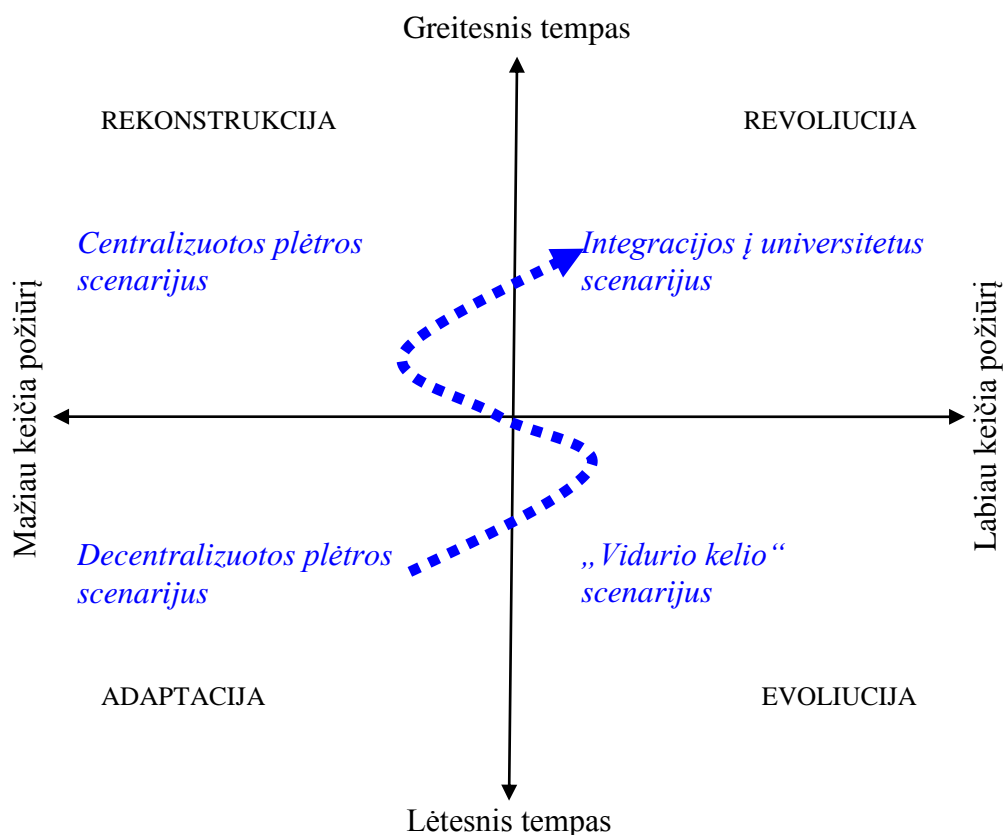
Pagal strateginių pokyčių logikos modelį buvo sukonstruoti keturi HSM institutų plėtros ir konsolidavimo scenarijai. Kiekvienam scenarijui suformuoti buvo taikomi šie kriterijai:

1. poveikis tyrimų plėtrai (fundamentiniams ir taikomiesiems; tarptautiniam tyrimų konkurencingumui, tarpdiscipliniškumui ir daugiadiscipliniškumui),
2. poveikis žmogiškųjų išteklių plėtrai,
3. finansiniai kaštai,
4. poveikis tyrimų infrastruktūros plėtrai,
5. poveikis socialinei ir kultūrinei plėtrai,
6. poveikis mokslo ir studijų sąveikai,
7. poveikis mokslinių tyrimų valdymui ir administravimui,
8. poveikis lituanistikos raidai,
9. institutų lūkesčiai (institutų parama reformai),
10. dermė su ES mokslo politikos formavimo kryptimis.

Nuo pokyčio tipo priklauso ir jam įgyvendinti naudojami valdymo metodai, kurie vienas nuo kito iš esmės skiriasi valdžios koncentravimo laipsniu. 10 paveiksle rodykle parodytas būtinos valdžios koncentravimo didėjimas pagal pasirinktą scenarijų.

²⁴ Žr. pvz. Scholes, K., et al. (2008). Exploring Strategic Change. Prentice Hall

Pav. 10. Plėtros scenarijams įgyvendinti būtinas valdžios koncentravimas

3. lentelė. Scenarijų kriterijai: stiprybės ir silpnybės

	<i>Stiprybės</i>	<i>Silpnybės</i>
<i>1. Poveikis mokslinių tyrimų plėtrai</i>		
<i>1.1. fundamentiniai ir taikomieji tyrimai</i>	Fundamentinių ir taikomųjų tyrimų koncentravimas	Fundamentinių ir taikomųjų tyrimų išsiskaidymas
	Tyrimų temų dubliavimosi ir fragmentiškumo mažėjimas	Tolesnis tyrimų temų dubliavimosi ir fragmentacija
	Geresnis tarpinstitucinių mokslinių tyrimų koordinavimas	Institutai tyrimų pasirinkimo požiūriu tampa mažiau savarankiški
	Vykdomų tyrimų tęstinumas	Dalies vykdomų tyrimų sustabdymas
	Galimybės geriau koordinuoti tyrimų strategijas	Skirtingų tyrimų kryptių valinis sujungimas gali stabdyti tyrimų plėtrą
	Tarpinstitucinės tyrimų konkurencijos galimybių didėjimas	Tarpinstitucinės tyrimų konkurencijos galimybių sumažėjimas
	Paskatos lankstesnių tyrimų programų formavimuisi	Kliūtys lankstesnių tyrimų programų formavimuisi
<i>1.2. tarptautinis tyrimų konkurencingumas</i>	Galimybės sinergetiniam tarptautinio tyrimų konkurencingumo augimui	Galimas tarptautinio tyrimų konkurencingumo mažėjimas
	Evoliucinis (palaipsnis) tarptautinio tyrimų konkurencingumo didėjimas	

<i>1.3. tarpdiscipliniškumas ir daugiadiscipliniškumas</i>	Didesnės tarpdisciplininių ir daugiadisciplininių tyrimų galimybės	Silpni mokslo ir studijų ryšiai
	Evoliucinis (palaiptinis) tarpdisciplininių ir daugiadisciplininių tyrimų augimas	Menkai skatinamas tarpdiscipliniškumas ir daugiadiscipliniškumas
<i>2. Poveikis žmogiškųjų išteklių plėtrai</i>	Tyrėjų kritinės masės didinimas	Tyrėjų kritinės masės trūkumas
	Tyrėjų mokyklų plėtra ir stiprinimas	Dalies išugdytų tyrėjų praradimas
	Didelės įvairovės mokslininkų potencialo sutelkimas	Vienos krypties mokslininkų sutelkimas
	Susiformavusių mokslininkų bendruomenių ir tyrimų mokyklų išsaugojimas	Susiformavusių mokslininkų bendruomenių ir tyrimų mokyklų išskaidymas
<i>3. Finansiniai kaštai</i>	Scenarijui nereikia papildomų lėšų	Reorganizacijai reikia papildomų lėšų
	Racionalus lėšų naudojimas	
	Sąlyginai nedidelės pertvarkos lėšos (finansškai racionalus scenarijus)	Reorganizacijai prireiktų didelių lėšų
<i>4. Poveikis MTI plėtrai</i>	Išsaugoma esama MTI	Neužtikrinamas esamos MTI išsaugojimas
	Racionaliau naudojama esama MTI	Neracionaliai naudojama esama MTI
	Integruojama esama MTI	Išlieka esamos MTI išskaidymas
	Didesnės galimybės plėtoti tarpinstitucinę MTI	Nėra vidinių stimulų plėtoti tarpinstitucinę MTI
<i>5. Poveikis socialinei ir kultūrinei plėtrai</i>	Lanksčiau reaguojama į visuomenės poreikius	Į visuomenės poreikius lanksčiau nereaguojama
	Nepakitęs reakcijos į visuomenės poreikius lygis	
<i>6. Poveikis mokslo ir studijų sąveikai</i>	Skatinama mokslo ir studijų integracija	Neskatinama mokslo ir studijų integracija
	Nepakitusi mokslo ir studijų sąveikos būklė	Padidėjęs pedagoginio darbo krūvis gali trukdyti mokslinių tyrimų plėtrai
<i>7. Poveikis mokslinių tyrimų valdymui ir administravimui</i>	Daugiau atsižvelgiama į kiekvieno instituto profilį, pajėgumą ir perspektyvumą	Išlaikoma nepakankamai racionali vidinė institutų struktūra bei dirbtinės pertvaros tarp jų padalinių
	Palaikomas esamų HSM institutų organizacinių tradicijų tęstinumas	
	Tarpinstitucinio mokslinio bendradarbiavimo skatinimas	Tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas
	Racionalus administravimo lėšų naudojimas	Nepakankamai racionalus administravimo lėšų naudojimas
<i>8. Poveikis lituanistikos raidai</i>	Išsaugo dabartines lituanistikos raidos tendencijas	Trukdo lituanistikos raidai
	Papildomai sutelkia tyrėjus lituanistikos tyrimams	
<i>9. Institutų lūkesčiai (parama reformai)</i>	Atitinka akademinės autonomijos principus	Mažiausiai atitinka akademinės autonomijos principus
	Labiausiai atitinka HSM institutų lūkesčius (poziciją)	Mažiausiai atitinka institutų lūkesčius (pozicijas)
<i>10. Dermė su ES mokslo politikos formavimo kryptimis</i>	Labiausiai atitinka ES mokslo ir tyrimų politikos kryptis	Mažiausiai atitinka ES mokslo ir tyrimų politikos kryptis

Rengiant scenarijus, paisyta skirties tarp ministerijoms pavaldžių, t.y. mokslo įstaigų, ir valstybinių mokslinių institutų: pirmieji galėtų būti reorganizuoti į atitinkamų ministerijų politikos analizės centrus (pirmiausia tai siūloma LAEI ir TI, o su išlygomis DSTI), antrieji – labiau susieti su visa akademinė HSM bendruomene. Tokia valstybės mokslo įstaigų reorganizacija reikštų, kad jų veikla būtų orientuota ne į fundamentinius, o į taikomuosius problemų sprendimo tyrimus.

Esminis sėkmingo bet kurio scenarijaus įgyvendinimo veiksnys – akademinės bendruomenės ir institutų parama. Institutų konsolidavimas šioje galimybių studijoje vertinamas tik kaip HSM plėtros priemonė.

4.1. Decentralizuotos plėtros scenarijus

1. Decentralizuota plėtra

Decentralizuotos plėtros scenarijus patenka į „adaptacijos“ kategoriją: plėtra šiuo atveju remtųsi dabarties tendencijomis ir būtų nulemta iš esmės pačių institutų kuriamų planų bei strategijų.

Stiprybės

- Vykdomų tiriamųjų darbų tęstinumas
- Evoliucinis (palaipsnis) tarptautinio tyrimų konkurencingumo didėjimas
- Evoliucinis (palaipsnis) tarpdisciplininių ir daugiadisciplininių tyrimų augimas
- Susiformavusių mokslininkų bendruomenių ir tyrimų mokyklų išsaugojimas
- Scenarijui nereikia papildomų lėšų
- Išsaugoma esama infrastruktūra
- Palaikomas esamų HSM institutų organizacinių tradicijų tęstinumas
- Nepakitusi mokslo ir studijų sąveikos būklė
- Dabartinės lituanistikos raidos tendencijų išsaugojimas
- Dermė su akademinės autonomijos principais
- Didžiausia dermė su HSM institutų lūkesčiais (pozicija)

Silpnybės

- Fundamentinių ir taikomųjų tyrimų išsiskaidymas
- Tolesnis tyrimų temų dubliavimasis ir fragmentacija
- Silpni mokslo ir studijų ryšiai
- Menkas tarpdiscipliniškumo ir daugiadiscipliniškumo skatinamas
- Tyrėjų kritinės masės trūkumas
- Vienos krypties mokslininkų sutelkimas
- Esamos infrastruktūros išsiskaidymas
- Nėra vidinių stimulų plėtoti tarpinstitucinę infrastruktūrą
- Nėra lankstesnės reakcijos į visuomenės poreikius
- Neskatinama mokslo ir studijų integracija
- Išlaikoma nepakankamai racionali vidinė institutų struktūra bei dirbtinės pertvaros tarp jų padalinių
- Tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas

Komentarai: Decentralizuotos plėtros scenarijuje HSM krypčių tyrimams koordinuoti numatoma sukurti tarpinstitucinius tyrimų ir kitos veiklos koordinavimo veiklos instrumentus – jungtinių tyrimų asociacijas (JTA). Jų tikslas – kurti HSM institutų partnerystės tinklus, kuriuos sietų aiškiai apibrėžta sritis, suderinta tyrimų strategija, kompleksiško galimybės, vienos kitas

papildančios tyrėjų kompetencijos, nauja bendra MTI, bendradarbiavimas su investuotojais ir visuomene. JTA turėtų bendros veiklos koordinavimo struktūras (tarybą, valdybą ar pan.).

Decentralizuotos plėtros kelias rekomenduojamas SM valstybės mokslo įstaigoms, kurių steigėjos yra ministerijos.

Šis scenarijus tinka ir HSM institutams, turintiems aiškiai apibrėžtą tyrinėjimo objektą, stiprią infrastruktūrą, reikalingus žmonių ir materialinių vertybių išteklius. Tokie yra LKI, LLTI ir LII, vykdančys prioritetiniais pripažintus lituanistikos tyrimus.

LKI, LLTI ir LII turėtų galimybę tapti teorinio ir metodologinio atsinaujinimo židiniu.

KFMI, laikomam nepavykusiu skirtingų mokslų šakų jungimo eksperimentas, reikalinga vidinė reorganizacija.

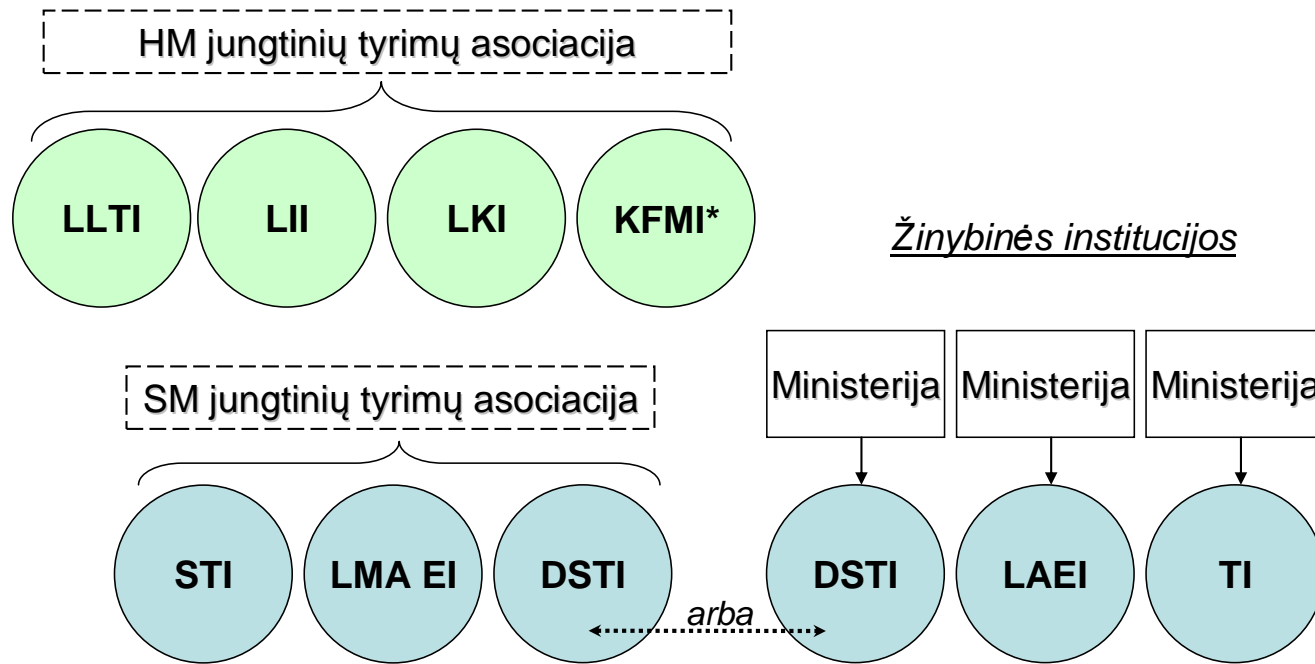
LMA EI šiame scenarijuje siūlomi trys plėtros keliai: a) tapti taikomuoju ekonominės politikos formavimo ir tyrimų centru prie LR Ūkio ministerijos, b) iš esmės sustiprėti ir tapti fundamentinių bei taikomųjų ekonomikos tyrimų centru, c) tapti universiteto mokslo institutu.

Galimi būdai silpnybėms šalinti: Priemonių kompleksas institutų ryšiams stiprinti (nuo bendros koordinacinės tarybos ar bendro forumo iki bendrų tyrimų programų

Institutų parama scenarijui: Scenarijus nesukeltų institutų pasipriešinimo, nors dalis bendruomenės šį scenarijų sietų su stagnacija. Vis dėlto tokiai plėtrai galima būtų sutelkti maksimalią institutų paramą.

1. Decentralizuota plėtra

Valstybiniai mokslinių tyrimų institutai

* - reikalinga vidinė reorganizacija

4.2. Centralizuotos plėtros scenarijus

2. Centralizuota plėtra

Centralizuotos plėtros scenarijus priskirtinas „rekonstrukcijos“ kategorijai: HSM institutai būtų konsoliduojami į didesnius, tačiau nuo universitetų nepriklausomus tyrimų centrus. Galimas greitas scenarijaus įgyvendinimas laiko atžvilgiu.

Stiprybės

- Fundamentinių ir taikomųjų tyrimų koncentravimas
- Tyrimų temų dubliavimosi ir fragmentiškumo mažėjimas
- Geresnis tarpinstitucinių mokslinių tyrimų koordinavimas
- Galimybės geriau koordinuoti tyrimų strategijas
- Galimybės sinergetiniam tarptautinio tyrimų konkurencingumo augimui
- Didesnės tarpdisciplininių ir daugiadisciplininių tyrimų galimybės
- Tyrėjų kritinės masės didinimas
- Didelės įvairovės mokslininkų potencialo sutelkimas
- Racionalesnis lėšų naudojimas
- Esamos infrastruktūros integravimas
- Didesnės galimybės plėtoti tarpinstitucinę infrastruktūrą
- Nepakitusi mokslo ir studijų sąveikos būklė
- Tarpinstitucinio mokslinio bendradarbiavimo skatinimas
- Racionalesnis administravimo lėšų naudojimas
- Papildomas lituanistikos tyrėjų sutelkimas (tikėtina)

Silpnybės

- Institutų savarankiškumo mažėjimas mokslinių tyrimų pasirinkime
- Dalies vykdomų tiriamųjų darbų sustabdymas
- Skirtingų tyrimų krypčių valinis sujungimas gali stabdyti tyrimų plėtrą
- Tarpinstitucinės tyrimų konkurencijos sumažėjimas
- Kliūtys lankstesnių tyrimų programų formavimuisi
- Silpni mokslo ir studijų ryšiai
- Nėra mokslo ir studijų integracijos skatinimo
- Dalies išugdytų mokslo darbuotojų praradimas
- Susiformavusių mokslininkų bendruomenių ir tyrimų mokyklų išskaidymas (tikėtina)
- Dideli reorganizacijos kaštai
- Mažiausia dermė su akademinės autonomijos principais
- Mažiausia dermė su atitinka institutų lūkesčiais (pozicijomis)

Komentarai: Esama patirtis (KFMI atvejis) rodo, kad skirtingų profilių HSM institucijų dirbtinė integracija pati savaime neveda prie intensyvesnių tarpdisciplininių tyrimų. Centralizuota HSM plėtra pagal analogiją su FBT mokslų slėniais sunkiai įsivaizduojama dėl HSM specifiškumo.

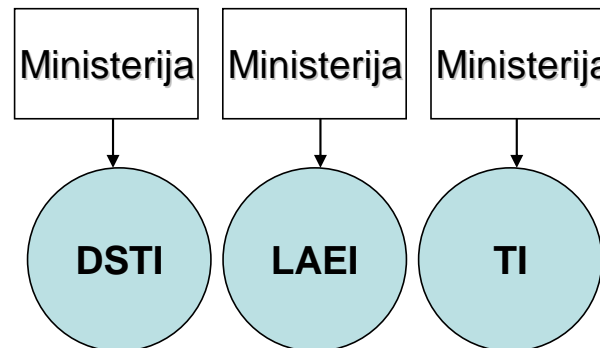
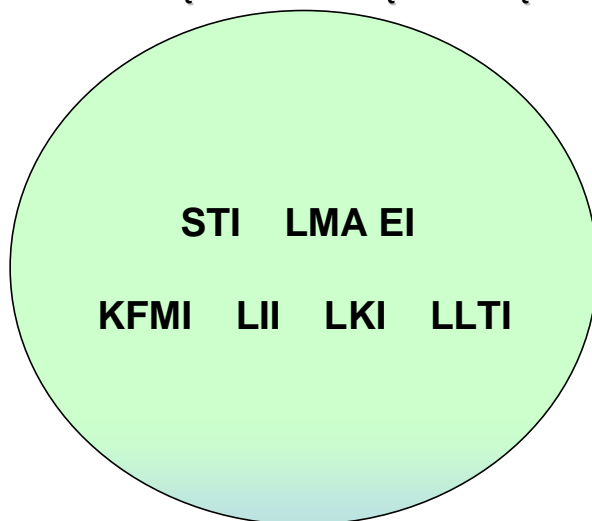
Institūtų parama scenarijui: Scenarijus nepriimtinas HSM institutams ir valstybės mokslo įstaigų steigėjoms (atitinkamoms ministerijoms), jis vertinamas kaip naujas mėginimas biurokratizuoti mokslinius tyrimus, juos kontroliuoti, žlugdyti institūtų tapatybes ir veiklas. Todėl HSM plėtra, pasirinkus tokį konsolidavimo kelią, būtų vargiai įmanoma, nes stokotų institūtų paramos ir kryptingo dalyvavimo.

2. Centralizuota plėtra

Valstybiniai mokslinių tyrimų institutai

Žinybinės institucijos

Humanitarinių ir socialinių mokslų “slėnis”

4.3. “Vidurio kelio” scenarijus

3. “Vidurio kelio” scenarijus

„Vidurio kelio“ scenarijus reikštų HSM institutų sistemos evoliuciją: vyktų individualizuotas ir potencialiai diferencijuotas HSM institutų konsolidavimas ir plėtra, būtų glaudžiau bendradarbiaujama su universitetais.

Stiprybės

- Geresnis tarpinstitucinių mokslinių tyrimų koordinavimas
- Vykdomų tiriamųjų darbų tęstinumas
- Geresnis tyrimų strategijų koordinavimas
- Sinergetinio tarptautinio tyrimų konkurencingumo augimas
- Didesnės tarpdisciplininių (ypač tarp giminingų mokslo šakų) ir daugiadisciplininių tyrimų galimybės
- Tyrėjų kritinės masės didinimas
- Tyrėjų mokyklų plėtra ir stiprėjimas
- Susiformavusių mokslininkų bendruomenių ir tyrimų mokyklų išsaugojimas
- Sąlyginai nedidelės pertvarkos lėšos (finansiškaai racionalus scenarijus)
- Racionalesnis esamos infrastruktūros naudojimas
- Didesnės galimybės plėtoti tarpinstitucinę MTI
- Lankstesnė reakcija į visuomenės poreikius (tikėtina)
- Nepakitusi mokslų ir studijų sąveikos būklė
- Daugiau atsižvelgiama į atskiro instituto profilį, pajėgumą ir perspektyvumą
- HSM institutų esamų organizacinių tradicijų tęstinumo palaikymas
- Tarpinstitucinio mokslinio bendradarbiavimo skatinimas
- Racionalesnis administravimo lėšų naudojimas

Silpnybės

- Dalies vykdomų tiriamųjų darbų sustabdymas
- Skirtingų tyrimų krypčių valinis sujungimas gali stabdyti tyrimų plėtrą
- Dalies išugdytų mokslo darbuotojų praradimas
- Reorganizacijai reikia papildomų lėšų

- Mokslo ir studijų integracijos skatinimas
- Papildomai sutelkia tyrėjus lituanistikos tyrimams
- Sąlyginai nedidelės pertvarkos lėšos (finansiskai racionalus scenarijus)
- Dermė su akademinės autonomijos principais

Komentarai: HSM institutų individualizuotoje ir potencialiai diferencijuotoje plėtroje svarbus būtų ne tik pačių institutų, bet ir jų steigėjų požiūris, t. y. svarbi būtų politinė valia. Mokslo ir studijų integracijai stiprinti kaip instrumentą būtų galima pasitelkti dvišalę instituto ir universiteto strateginio bendradarbiavimo sutartį (joje būtų apibrėžtas dvišalis dalyvavimas tarybose, mokymo programų komitetuose, doktorantų rengime, praktikose ir kita).

„Vidurio kelio“ scenarijus tiktų KFMI: jis galėtų būti reorganizuotas į *Meno ir kultūros tyrimų institutą*.

LMA EI, integruotas į VU, galėtų tapti ekonomikos tyrimų katalizatoriumi.

LAEI ir TI galėtų tapti atitinkamų ministerijų analitiniais centrais arba LAEI galėtų būti reorganizuotas į Socialinių ir ekonominių tyrimų institutą.

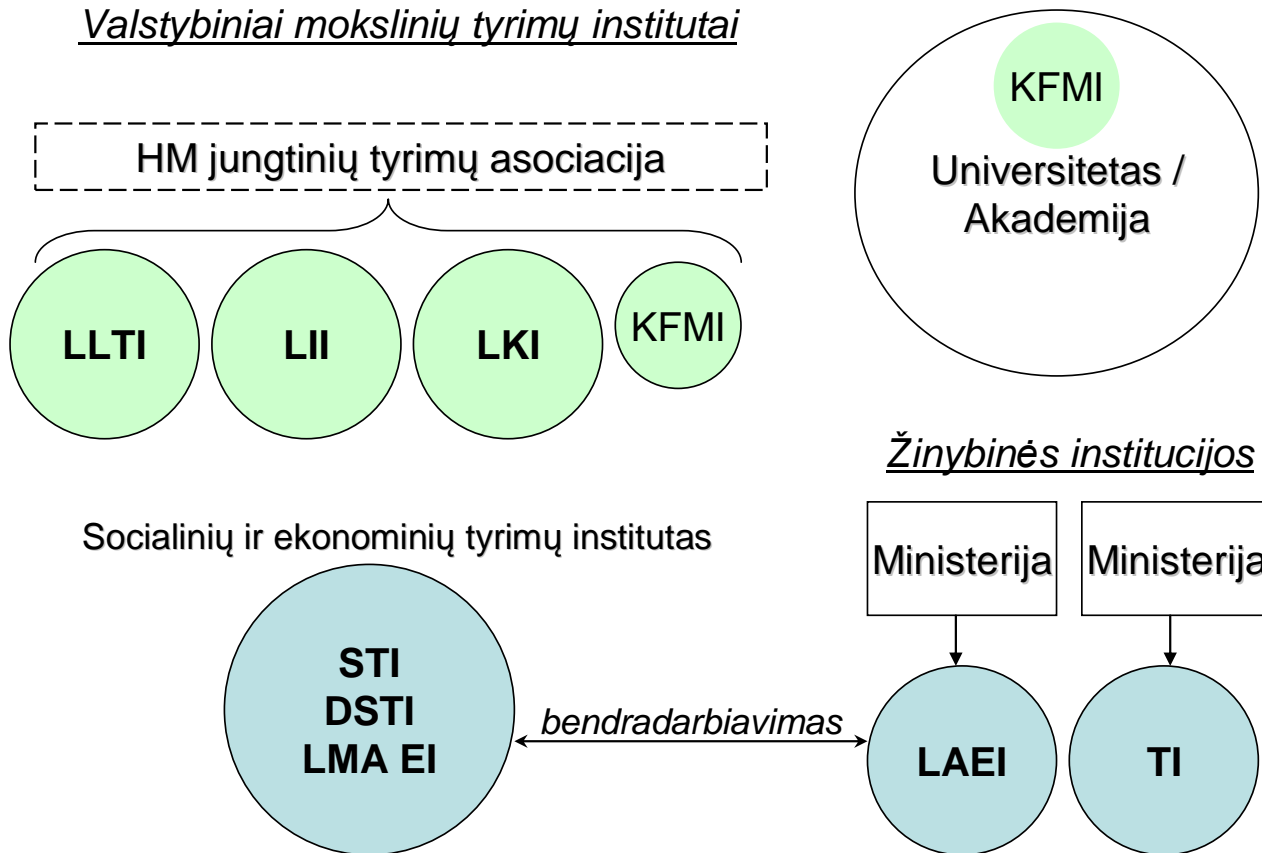
Svarstytinai STI ir DSTI jungimas.

Scenarijus būtų sudėtingas organizaciniu požiūriu. Tai labiausiai išsitiesęs laiko požiūriu scenarijus. Būtina papildoma ir išsami analizė, kad kiekvienam institutui būtų parinktas racionaliausias scenarijus.

Institutų parama scenarijui: Priimtinas scenarijus HM institutams (fundamentinių specializuotų tyrimų tęstinumo, tyrėjų grupių ir mokyklų išsaugojimo ir lituanistinių tyrimų prioriteto požiūriu). Taigi šis konsolidavimo būdas dabartiniu metu veiksmingiausiai paskatintų HSM plėtrą. Tiesa, ypatingai jautriai šiuo atveju turėtų būti parengti KFMI dalių integracijos į kitus mokslo centrus projektai: jie neturėtų pažeisti racionalių šio instituto mokslininkų lūkesčių ar išardyti jau suformuotų darnių tyrėjų bendrijų.

3. "Vidurio kelias"

Valstybiniai mokslinių tyrimų institutai

4.4. Integracijos į universitetus scenarijus

4. Integracija į universitetus

Integracijos į universitetus scenarijus: „revoliuciniu“ pobūdžiu koreliuotų su maksimalistine Lietuvos universitetų konsolidavimo vizija, pagal kurią Vilniuje turėtų likti tik vienas arba du dideli universitetai, įtrauksiantys dabartinius nepriklausomus mokslo institutus

Stiprybės

- Fundamentinių ir taikomųjų tyrimų koncentravimas
- Tyrimų temų dubliavimosi ir fragmentiškumo mažėjimas
- Galimybės geriau koordinuoti tyrimų strategijas
- Galimybės sinergetiniam tarptautinio tyrimų konkurencingumo augimui
- Didesnės tarpdisciplininių ir daugiadisciplininių tyrimų galimybės
- Tyrėjų kritinės masės didinimas
- Didelės įvairovės mokslininkų potencialo sutelkimas
- Racionalesnis lėšų naudojimas
- Racionalesnis esamos MTI naudojimas
- Nepakitęs reakcijos visuomenės poreikiams lygis
- Skatinama mokslo ir studijų integracija

Silpnybės

- Institutų savarankiškumo mažėjimas mokslinių tyrimų pasirinkime
- Dalies vykdomų tiriamųjų darbų sustabdymas
- Skirtingų tyrimų krypčių sujungimas „iš viršaus“ gali stabdyti tyrimų plėtrą
- Galimybių tarpinstitucinei tyrimų konkurencijai sumažėjimas
- Dalies išugdytų mokslo darbuotojų praradimas
- Susiformavusių mokslininkų bendruomenių ir tyrimų mokyklų išskaidymas
- Reorganizacijai prireiktų didelių lėšų
- Neužtikrinamas esamos MTI išsaugojimas
- Mažiausiai atitinka institutų (lūkesčius) pozicijas

Komentarai: Daugelis HSM institutų tyrėjų jau dėsto Lietuvos aukštosiose mokyklose – tai leidžia tyrimų rezultatus skleisti platesnėje auditorijoje ir rengti tyrėjų pamainą.

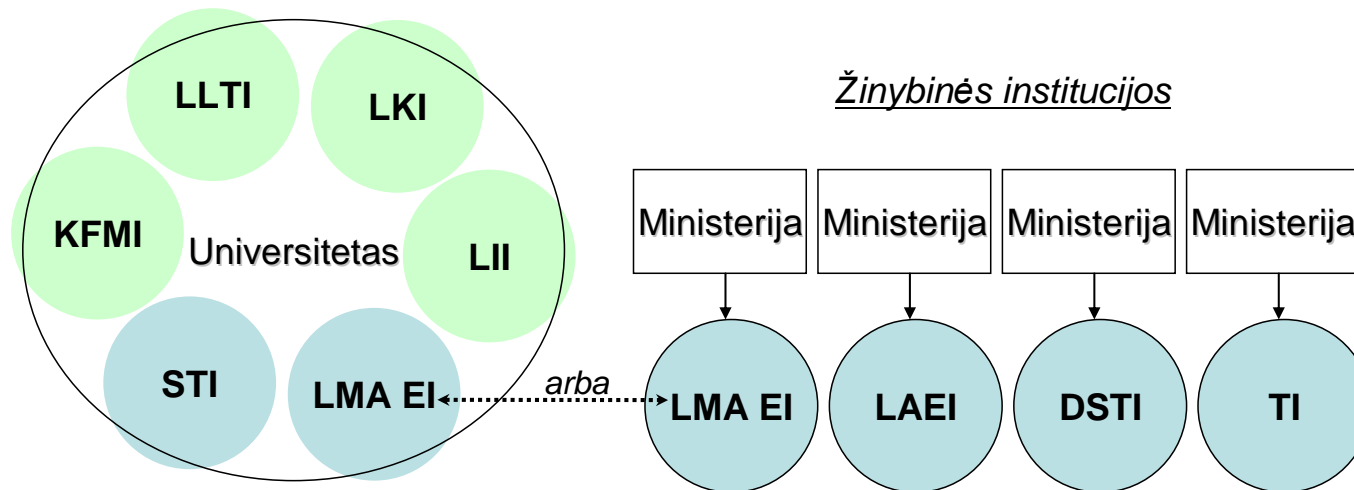
Veiksminga institutų integracija į universitetus galima tik tada, jei bus sudarytos tam palankios teisinės ir finansinės prielaidos. Kiekvienu atveju svarstyтина, ar naudingesnė atskirų padalinių integracija į universitetus, ar savarankiškų subjektų bendradarbiavimas.

Įgyvendinant šį scenarijų, institutams ar jų padaliniams universitetų sudėtyje turėtų būti garantuotas kamieninių (autonomiškų) padalinių statusas, galbūt tam tikram laikui ir ankstesnis biudžetas bei didesnė negu kitų padalinių savivalda.

Kai kurie institutai galėtų būti išskaidyti į esamus universitetų padalinius (pvz. KFMI) jau tokios reformos pradžioje.
Scenarijus pasižymi šoko terapijos elementais. Susiaurėja mokslininkų galimybės rinktis mokslinio darbo alternatyvas.

Institutų parama scenarijui: Šį scenarijų institutai laiko grėsme savo tapatybėms ir autonomijai, HSM institutams jis visiškai nepriimtinas. Dėl to toks konsolidavimo būdas šiuo metu neskatintų HSM plėtros.

4. Integracija į universitetus

4.5. Plėtros scenarijų galimos rizikos ir jų vertinimas

Plėtros scenarijų vertinimo kriterijai:

- padariniai institutų atstovaujamo mokslo krypčių tolesnei raidai ir tyrimų kokybei, įskaitant prioritetinę lituanistikos sritį;
- dermė su Lietuvos valstybės, visuomenės ir kultūros interesais;
- padariniai mokslinių kolektyvų kūrybingumui (kūrybingo intelektualaus elito ugdymas – vienas svarbiausių plėtros tikslų).

Svarbiausi galimi padariniai mokslo krypčių ir tyrimų raidai:

- *Decentralizuotos plėtros scenarijus* – mokslinė HSM plėtra esamų organizacinių struktūrų rėmuose;
- *Centralizuotos plėtros scenarijus* – rizika prarasti atskirų mokslo krypčių įdirbį, o realaus tarpdiscipliniškumo plėtojimo galimybės nedidelės;
- „*Vidurio kelio*“ *scenarijus* – rizika prarasti dalį išugdytų tyrėjų ir su tuo susijęs galimas kai kurių specifinių tyrimų krypčių silpnėjimas;
- *Integracijos į universitetus scenarijus* – institutų savarankiškumo mažėjimas gali turėti neigiamų padarinių fundamentiniams ir taikomiesiems tyrimams, dalis tyrimų gali būti sustabdyti.

Itin svarbus visų scenarijų įgyvendinimo sėkmės veiksnys – tinkamas ir pakankamas pertvarkų finansavimas:

- *Decentralizuotos plėtros scenarijus* gali būti įgyvendinamas su esamais finansiniais ištekliais;
- *Centralizuotos plėtros scenarijui* būtini dideli papildomi finansiniai ištekliai;
- „*Vidurio kelio*“ *scenarijui* reikėtų palyginti nedidelių papildomų finansinių išteklių;
- *Integracijos į universitetus scenarijui* būtini dideli papildomi finansiniai ištekliai.

Kitas esminis bet kurio sėkmingo scenarijaus įgyvendinimo veiksnys – HSM institutų parama (ar bent nesipriešinimas):

- *Decentralizuotos plėtros scenarijų* institutai priima kaip esamos situacijos tęsinį, taigi šiam scenarijui priešinamasi būtų mažiausiai, kita vertus, dalis akademinės bendruomenės esamą padėtį laiko stagnacija;
- *Centralizuotos plėtros scenarijų* institutai laiko mėginimu biurokratizuoti mokslinius tyrimus, juos kontroliuoti, žlugdyti susiformavusias institutų tapatybes ir veiklas, taigi tikėtina, kad jam pasipriešinimas būtų didžiausias;
- „*Vidurio kelio*“ *scenarijų* institutai laiko kompromisu tarp centralizuotos ir decentralizuotos plėtros, lanksčia pasirinkimi, kuri gali būti naudinga tiek plėtojant mokslinius tyrimus, tiek ir išsaugant gerąją mokslo institutų praktiką, opozicija šiam scenarijui būtų nuosaiki;
- *Integracijos į universitetus scenarijų* institutai laiko grėsme savo tapatybėms ir autonomijai, išvelgia pavojų, kad nuo mokslinių tyrimų bus pernelyg nukrypta į studijas; institutai šiam scenarijui iš esmės nepritari.

HSM institutų reformai įgyvendinti reikalingos dar kelios papildomos prielaidos:

- turi būti sukurta mokslinių tyrimų valstybinio užsakymo sistema (jos šiuo metu nėra) ir suformuoti pagrindiniai projektinio finansavimo instrumentai, kuriais galėtų naudotis visi mokslo ir studijų sistemos subjektai, tarp jų ir HSM institutai;
- reformai būtina pasirinkti tinkamą laiką, t.y. reikėtų palaukti, kol pradės aiškėti, kaip apskritai veikia naujasis MSĮ ir kaip klostosi universitetų sistemos raidos tendencijos;
- būtina iš anksto sukurti reformos stebėsenos sistemą ir nustatyti aiškius įgyvendinamo scenarijaus tikslus bei jų vertinimo kriterijus.

Laiko veiksnio įtaka skirtingiems scenarijams:

- *Decentralizuotos plėtros scenarijui* ilgo išankstinio pasirengimo nereikia – jis gali būti įgyvendintas greičiausiai;
- *Centralizuotos plėtros scenarijaus* atveju reikėtų sutelkti pačius įvairiausius išteklius, materialias investicijas, prisireiktų detalių strategijų ir įgyvendinimo veiksmų planų, t.y. laiko atžvilgiu jį įgyvendinti užtruktų ilgiausiai;
- „*Vidurio kelio*“ *scenarijui* būtina detalizuoti atskirų institutų raidos scenarijus, sukurti tarpinstitucinius tyrimų koordinavimo mechanizmus, bet šį scenarijų galima įgyvendinti sparčiau nei centralizuotos plėtros ar integracijos į universitetus scenarijus;
- *Integracijos į universitetus scenarijui* būtina pasitelkti bent pirmines šiuo metu vykdomos mokslo ir studijų reformos pasekmes ir poveikius, pasirengti ženklioms investicijoms, numatyti detalias scenarijaus strategijas ir įgyvendinimo veiksmų planus.

Įgyvendinant HSM institutų pertvarką, reikia atsižvelgti į ypatingą HSM įtaką visuomenės socialinei, ekonominei, politinei ir kultūrinei raidai. Skirtingai nuo gamtos ir technikos mokslų, HSM labai susiję su šalies kultūriniais ypatumais. HSM tyrimų rezultatų tarptautinis pritaikomumas ribotas, todėl būtina išsaugoti nacionalinius mokslo centrus, kurie aprėptų daugelį HSM sričių.

HSM tyrimų rezultatų negalima tiesiogiai perkelti iš vienos šalies į kitą, o atliktų tyrimų rezultatai nėra pritaikomi kitų šalių nacionaliniams tikslams. Lietuvos visuomenės struktūrą, reiškinius ir problemas tenka tirti pačios Lietuvos mokslininkų pastangomis, taikant, žinoma, pažangiuosius pasaulio tyrimų metodus ir atsižvelgiant į panašaus pobūdžio užsienio šalių tyrimų rezultatus.

HSM tyrimai yra ne tik būtini visuomenės procesams pažinti ir to pažinimo rezultatams taikyti viešojoje politikoje ar ūkyje bei kultūroje, jie reikšmingi ir kaip „langas į pasaulį“, pro kurį ateina idėjos, užsienio šalių ir tarptautinės mokslo bendruomenės patirtis. HSM misija yra ne tik tyrimai, bet ir jų rezultatų bei naujų idėjų sklaida.

IŠVADOS

Lietuvos HSM institutų pertvarkos koncepcija atsirado 2006–2007m. pradėtos mokslo ir studijų sistemos pertvarkos kontekste. Ši koncepcija remiasi „Mokslo ir studijų infrastruktūros optimizavimo studija“ (2007) ir yra išdėstyta „Valstybės mokslinių tyrimų įstaigų, susijusių su integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) plėtra, tinklo pertvarkos plane“, patvirtintame LR Vyriausybės 2008 m. spalio 1 d. nutarimu Nr. 989. Iš Europos HSM raidos tendencijų matyti, kad Lietuvos HSM institutų laukia neišvengiamos permainos, susijusios su įsigalintu programinio-konkursinio finansavimo modeliu ir vis labiau plintančiais projektiniais tyrimais.

HM institutai yra pasirengę gana aiškias savo veiklos strategines gaires ir plėtros vizijas. Šių institutų misijos galėtų būti sėkmingai įgyvendintos tik kryptingai bendradarbiaujant su mokslo politiką formuojančiomis ir vykdančiomis valdžios institucijomis.

SM institutai ir jų vaidmenys yra gana skirtingi. Ministerijoms pavaldžius institutus rekomenduojama reorganizuoti į atitinkamų ministerijų politikos analizės centrus.

Išnagrinėti keturi galimi HSM institutų plėtros ir konsolidavimo scenarijai.

- *Decentralizuotos plėtros* scenarijus būtų „adaptacijos“ kategorijos: institutų plėtra remtųsi dabarties tendencijomis ir iš esmės būtų nulemta HSM institutų kuriamu planu. Scenarijus būtų priimtinas HSM institutų bendruomenei, nors daliai bendruomenės jis sietųsi su stagnacija.

- *Centralizuotos plėtros* scenarijus būtų „rekonstrukcijos“ kategorijos: plėtra būtų neatsiejama nuo valinio institutų konsolidavimo. Scenarijus visiškai nepriimtinas HSM institutams, būtų laikomas mėginimu biurokratizuoti ir kontroliuoti mokslinius tyrimus, žlugdyti institutų tapatybes ir veiklas.

- „*Vidurio kelio*“ scenarijus reikštų HSM institutų sistemos evoliuciją: individualizuotą ir galimai diferencijuotą HSM institutų plėtrą ir konsolidavimą, glaudesnius jų santykius su universitetais. Būtų labiausiai priimtinas scenarijus HM institutams (fundamentinių specializuotų tyrimų tęstinumo, tyrėjų grupių ir mokyklų išsaugojimo ir lituanistinių tyrimų prioriteto požiūriu).

- *Integracijos į universitetus* scenarijus „revoliucinio“ pobūdžio ir koreliuotų su maksimalistine Lietuvos universitetų konsolidavimo vizija. Šis scenarijus institutams būtų visiškai nepriimtinas, nes laikomas grėsme institutų tapatybėms ir autonomijai.

Be akademinės ir institutų bendruomenių paramos sėkmingai įgyvendinti pasirinkto scenarijaus nebūtų galima.

Baigtinį valstybės mokslo instituto modelį turi apibrėžti poįstatyminiai vykdomosios valdžios aktai. Juose būtina aiškiai nusakyti valstybės – politinės ir tautinės bendruomenės – užsakymą, t.y. numatyti tokio užsakymo sudarymo procedūras ir tai, kaip jose dalyvauja (ir bendradarbiauja) visuomenės, mokslo ir valdžios atstovai.

Galimybių studijos darbo grupė palankiausiai HSM institutų plėtrai laiko „vidurio kelio“ scenarijų. Esant tinkamoms HSM politikos priemonėms, aiškiems akademinės bendruomenės ir valdžios bendradarbiavimo mechanizmom, šis plėtros ir konsolidavimo kelias sudarytų tinkamas sąlygas ne tik išplėtoti institutų sukauptą kūrybinį potencialą, bet ir veiksmingiau jį pasitelkti socialinei bei kultūrinei Lietuvos plėtrai. Įgyvendinant šį scenarijų labai svarbu būtų

skatinti natūralų HSM konsolidavimą inicijuojant ir finansuojant nacionalines tarpdisciplininių bei tarpinstitucinių tyrimų programas ir projektus.

Grėsmingiausi HSM plėtrai šiuo metu būtų totalaus centralizavimo bei institutų įjungimo į universitetus scenarijai. Paremti vien politine valia, jie neturėtų sėkmingai plėtrai būtino institutų palaikymo, o ėmusis juos įgyvendinti gali būti prarasta dalis šiandien Lietuvos sukaupto kūrybinio HSM potencialo.

PRIEDAI

1. INSTITUTO SAVIANALIZĖS KLAUSIMYNAS

1. Instituto paskirtis

Misija:

Vizija:

Tiksiai ir uždaviniai:

2. Instituto mokslinė tiriamoji veikla

2.1. Svarbiausios instituto 2005-2008 m. mokslinių tyrimų kryptys

2.2. Kiekvienos mokslinių tyrimų krypties 2005-2008 m. svarbiausia mokslinė produkcija (iki 5 kiekvienos krypties pozicijų)

2.3. Reikšmingiausi taikomieji instituto darbai

2.4. Instituto taikomi būdai, priemonės, mechanizmai mokslinių tyrimų kokybei užtikrinti. Kokių priemonių numatoma imtis tyrimų kokybei užtikrinti ateityje?

2.5. Instituto mokslinių tyrimų stiprybių, silpnybių, grėsmių ir galimybių (SSGG) analizė.

3. Instituto mokslinių tyrimų infrastruktūra (MTI)

3.1. Kokią nuosavą įrangą bei kitus išteklius, priskirtinus MTI, turi institutas?

3.2. Kokia kitų Lietuvos institucijų arba bendra (nacionaline) MTI institutas naudojasi?

3.3. Kokia užsienio institucijų ar tarptautinių organizacijų MTI institutas naudojasi?

3.4. Svarbiausi instituto MTI plėtros poreikiai 2010-2015 m.

4. Instituto žmonių ištekliai (2009 m.)

4.1 Instituto sandara (schema): skyriai (poskyriai), padaliniai.

4.2. Darbuotojai:

- iš viso darbuotojų (iš jų – dirbančių visu etatu)

- iš viso tyrėjų (iš jų – dirbančių visu etatu)

- iš viso mokslininkų (iš jų – dirbančių visu etatu)

4.3. Kiek instituto tyrėjų (iš jų - mokslininkų) dirba kitose mokslo ir studijų institucijose? Kokiose (išvardinti)?

4.4. Kiek instituto tyrėjų papildomai dirba ne mokslo ir studijų institucijose?

4.5. Koks instituto tyrėjų (ir mokslininkų) amžiaus vidurkis?

4.6. Instituto žmonių išteklių stiprybių, silpnybių, grėsmių ir galimybių (SSGG) analizė.

5. Instituto vieta ir vaidmuo Lietuvos HSM sistemoje

5.1 Instituto mokslinių tyrimų tikslingumas: kaip tyrimai atitinka Lietuvos visuomenės ir valstybės poreikius?

5.2. Kokius valstybės užsakymus institutas atlieka?
Svarbiausieji valstybės užsakymai 2005-2008 m.

5.3. Kaip, instituto požiūriu, turėtų būti formuojami valstybės užsakymai (ar esamas valstybės užsakymų formavimo mechanizmas yra tinkamas, ar jį reikėtų keisti)?

5.4. Kokių trijų svarbiausių valstybės užsakymų institutas labiausiai lauktų 2010-2015 m.?

5.5. Instituto ryšiai:

5.5.1. su Lietuvos mokslo ir studijų institucijomis (tarp jų - valstybės mokslo institutais, mokslinių tyrimų įstaigomis, valstybiniais universitetais, kolegijomis, kt.). Ar esami ryšiai pakankami, ar plėtotini (ir kaip)?

5.5.2. su socialiniais partneriais (tarp jų – pedagogais, verslo įmonėmis, kt.). Ar esami ryšiai pakankami, ar plėtotini (ir kaip)?

5.6. Kaip institutas dalyvauja rengiant tyrėjus (studijų programų rengimas, studentų praktikų organizavimas, magistrantų, doktorantų rengimas, kt.)?

5.7. Kokias svarbiausias HSM plėtros ir šių mokslų politikos problemas Lietuvoje matote? Kaip šias problemas siūlytumėte spręsti? Kaip prie jų sprendimo institutas jau prisideda ir numato prisidėti 2009-2015 m.?

6. Instituto mokslinių tyrimų tarptautiškumas (2005-2009 m.)

6.1. Svarbiausi tarptautiniai projektai

6.2. Svarbiausios tarptautinės sutartys

6.3. Svarbiausios tarptautinės konferencijos

6.4. Instituto tarptautinių tyrimų vizija (2010-2015 m.)

7. Instituto biudžeto išsklotinė ir jo dinamika

(bazinio ir projektinio finansavimo santykis 2005-2008 m.)

8. Instituto plėtros perspektyvos ir poreikiai

8.1. Jūsų siūlomi galimi du-trys instituto pertvarkos (jei tokios reikėtų) scenarijai 2009-2015 m., jei:

(A) bendrasis mokslo finansavimas augtų, o bazinis finansavimas būtų skiriamas tik infrastruktūrai išlaikyti ir daliai gerai įvertintų laisvųjų tyrimų; tuo pat metu būtų vykdomos gerai finansuojamos mokslo programos (iš esmės – daugiadisciplininės), orientuotos į valstybės poreikius ir veiktų ilgalaikių dotacijų (stipendijų) pavieniams mokslininkams ir tyrėjų grupėms sistema, nesusieta su institucijomis; stambėtų universitetai, atsirastų 5-6 galingų FBT mokslų centrų aljansas slėniuose

(B) jei mažėtų bazinis finansavimas (buvusio bazinio finansavimo liktų 80-70%) ir stambėtų universitetai

8.2. Kokie trys valstybės sprendimai (pvz., teisės aktai) per pastarąjį dešimtmetį padarė daugiausiai žalos institutui? Lietuvos mokslo bei studijų plėtrai?

8.3. Kokios, Jūsų požiūriu, yra didžiausios Lietuvos HSM problemos, susijusios su esama institucijų sistema?

8.4. Į kokius veiksnius dar reikėtų atsižvelgti svarstant Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros galimybes?